חסידות · ר' צדוק הכוהן

משיב צדק

רבי צדוק הכהן רבינוביץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

משיב צדק

רבי צדוק הכהן רבינוביץ

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/משיב-צדק/
הקובץ נוצר ב־19 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

בדין סוכה בשמיני עצרת 5
סימן א 5
סימן ב 6
סימן ג 6
סימן ד 8
סימן ה 9
סימן ו 10
סימן ז 11
סימן ח 12
סימן ט 12
סימן י 13
סימן יא 14
סימן יב 15
סימן יג 16
סימן יד 17
סימן טו 17
סימן טז 18
סימן יז 19
סימן יח 20
סימן יט 22
סימן כ 23
סימן כא 23
סימן כב 24
סימן כג 25
סימן כד 27
סימן כה 27
סימן כו 28
סימן כז 29
סימן כח 29
סימן כט 30
סימן ל 31
סימן לא 32
סימן לב 33
סימן לג 33
סימן לד 33
סימן לה 34
סימן לו 36
סימן לז 37
סימן לח 38
סימן לט 39
סימן מ 41
סימן מא 42
סימן מב 44
סימן מג 45
סימן מד 45
סימן מה 47
סימן מו 48
סימן מז 49
סימן מח 50
סימן מט 51
סימן נ 53
סימן נא 54
סימן נב 55
סימן נג 55
סימן נד 56
סימן נה 58
סימן נו 58
סימן נז 59
סימן נח 60
סימן נט 61
סימן ס 62
סימן סא 63

סימן סב 64
סימן סג 65
סימן סד 65
סימן סה 66
סימן סו 67
סימן סז 67
סימן סח 69
סימן סט 70
סימן ע 70
סימן עא 71
סימן עב 72
סימן עג 73
סימן עד 74
סימן עה 75
סימן עו 76
סימן עז 77
סימן עח 77
סימן עט 78
סימן פ 79
סימן פא 80
סימן פב 81
סימן פג 81
סימן פד 82
סימן פה 83
סימן פו 84
סימן פז 85
סימן פח 86
סימן פט 86
סימן צ 87
סימן צא 89
סימן צב 89
סימן צג 90
סימן צד 90
סימן צה 91
סימן צו 91
סימן צז 92
סימן צח 93
סימן צט 93
סימן ק 94
דרושים לבר מצוה 95
סימן א 95
סימן ב 97
סימן ג 98
סימן ד 103

בדין סוכה בשמיני עצרת

סימן א

בדין סוכה בשמיני עצרת

על דבר מנהג הרבה גדולי וקדושי ישראל שלא לאכול בליל שמיני עצרת בסוכה, וכמה מהם אין אוכלים גם ביום רק מקדשין ואוכלין פת הבאה בכסנין [כביצה דבעי סוכה לדברי הכל ביום טוב אחר קידוש שאוכלו לצאת ידי קידוש במקום סעודה] אחריו ומברכין ברכה אחרונה ואחר כך אוכלין כל הסעודה בבית:

והנה המנהג שלא לאכול בלילה מובא בטור אורח חיים (סימן תרס"ח) וכתב שאינו מנהג, ובמגן אברהם שם (ס"ק ב') מביא מהגהות מנהגים ליישב קצת מנהג ההמונים לאכול [ביום] רק חצי סעודה בסוכה ודחאו יעוין שם וקדמו הב"ח (סימן תרס"ו) יעוין שם באורך, ועם כל זה בספר קיצור של"ה שהיה אחריהם כתב נוהגין בשמיני עצרת אוכלין בסוכה רק דבר מועט ואחר כך הולכין מן הסוכה עד כאן, הנה שהיה גם בימיו [עדיין] מנהג פשוט כן, ומה שייחסו מגן אברהם למנהג המונים בהגהות מנהגים לא כתב לשון המונים רק מנהג קצת בני אדם אלא שכתב שלא כתוב מנהג זה בשום מקום אבל הא נראה לי ראיה ברורה מהתנחומא פרשת פנחס (סימן ט"ו) וכו' עיין שם, ולפי שלא נתחוורה ראייתו להמגן אברהם על כן כתב דיישב רק קצת וייחסו להמונים:

ובאמת דחייתו חלושה דאי צריך כל הסעודה בסוכה אכתי לא יתפללו בלב שלם משום הסעודה ומה הועילו בזה בתקנתם ועל כרחך דסגי בדבר מועט וזה אפשר אפילו יהיה תפילתו שלימה דכי אמר מוריד הגשם במוסף אתי מיטרא עדיין יוכל לאכול מעט מיד אחר התפילה בסוכה עד שלא ירדו בה כדי שתסרח המקפה:

ובאמת פשטות לשון התנחומא היה נראה דנפטרים לגמרי וכן בב"ח שם מביא מנהג קצת שלא לאכול בסוכה ביום כלל ונתלין גם כן בתנחומא הנ"ל עיין שם, אלא שאותם בני אדם מסתמא אוכלין בלילה דרחוק שלא יקיימו ההלכתא מיתב יתבינן כל עיקר וטעם התנחומא לא שייך בלילה דאכילת הלילה לא יעכב לתפילת הגשמים למחר במוסף, ואותן שאין אוכלים בלילה על כן (צריכים) לאכול על כל פנים מעט ומקצת סעודה ביום:

ובאמת לפי טעם הבית יוסף על המנהג שאין אוכלין בלילה שהקשה במגן אברהם הא גם ביום מזכירין שמיני עצרת בברכת המזון היה אפשר לומר דזה גם כן טעם שגומרין הסעודה בבית ומברכין ברכת המזון בבית שלא יהיה סתירה, אלא דזה לא יספיק למנהג הנ"ל לאכול פת בכסנין ומברכין מעין שלוש בסוכה דגם כן מזכירין שמיני עצרת, ואפילו

לטעמו דמגן אברהם שם וקדמו גם כן הב"ח שם משום שלא יהיה נראה כמוסיף מה דפשיטא להו דבהפסק הלילה סגי לא ידעתי מנא ליה:
ומה שכתב המגן אברהם (וכן בב"ח בסימן תרס"ח) מסימן תרס"ו בהג"ה לא דמי דאחר החג ידעי דליכא מצות סוכה מה שאין כן בחג דיחשבו שמיני עצרת מכלל חג הסוכות, ומה שלא אכלו בלילה לא יועיל להיכר על אכילת היום וכמו בשינה שמביא מגן אברהם שם בשם המרדכי דליכא היכרא ולא מהני ההיכר שלא בירכו באכילה גם אשינה שאחריו ועל כרחך דהיכר באותה שעה במעשה בעינן ולא מהני היכר בענין קודם לשל אחריו, ואם כן יש לומר מהאי טעמא אוכלין גם ביום רק מקצת והשאר בבית להיות היכר באותה סעודה גם כן:

סימן ב

אלא שיש לעיין מהגמרא (סוכה מ"ח.) מדליק בה הנר להיכר וזהו כפי הנראה לכאורה רק בלילה דביום שרגא בטיהרא מאי מהני ולא שייך הדלקת נר ואכתי איזה היכר יהיה ביום ועל כרחך דכל דעביד היכרא בלילה סגי ביום גם בלא היכר ונגד מה שכתבתי, אבל שוב מצאתי בבעל העיטור חלק ב' הנדפס מחדש בחלק עשרת הדברות ח"ב סוכה שער חמישי (דף ל"ח רע"ד) הקשה אהמפרשים (בגמרא שם) הא לן וכו' דר' יהושע בן לקיש אומר לן ור' חייא בר אשי להו ואיפכא היה לו לומר דר' חייא בר אשי מבבל ור' יהושע בן לוי מארץ ישראל [ועיין בהר"ן לשם מזה ובריטב"א וספר המנהיג ועיין בתוס' שם (מ"ד.) ד"ה והא מייתי גם כן מזה יעוין שם] ועל כן מפרש איפכא דבמקומו דר' חייא בר אשי שהוא מבבל [כן צריך לומר] פוחת בה [כן צריך לומר] ארבעה שמתייראין להדליק הנר ביום שלא יאמרו הפרסים כשפים הן ובמקומו דר' יהושע בן לוי מדליק הנר עד כאן:
ומדבריו אדרבא ראיה למה שכתבתי דלא מהני היכר דלילה ליום דמה שאי אפשר בהדלקת נר בבבל הוא רק ביום ואי סגי בהיכר דלילה תסגי במה שהדליקו בה הנר בלילה ועל כרחך דאף שעשו היכר בלילה צריך לעשות עוד היכר ביום בפני עצמו, [ולפי מה שאמרו (ניטין י"ז ריש ע"א) דחברי בבבל לא הניחו להדליק נר ביום אידם אפשר דזמנין דמיקלע בשמיני עצרת וגם בלילה לא יכול להדליק, אך הוא לא נחית לזה וגם בתוס' שבת (מ"ה.) ד"ה מקמי כתבו דלצורך אכילה היו מניחים עיין שם]:

סימן ג

ואיברא דלפירוש זה משמע דכל שיכול לעשות היכר בהדלקת נר אפילו בידו גם כן לפחות ולפסול הסוכה לגמרי אין צריך דסגי בהיכרא כל דהו, [ואף על גב דבהיכר שכתב

המרדכי דאין מברך לא סגי, היינו לפי שאינו דבר הניכר לכל כל כך דאולי בירך בחשאי וגם הוא רק כרגע בתחילת הסעודה] אם כן לדידן נמי בשמיני עצרת כיון דראוי לישב רק משום נראה כמוסיף תסגי בהיכרא דנר ובסוכה גדולה במאני מיכלא ולא לאכול בבית כיון דבהיכרא כל דהו סגי שיוכל לישב בסוכה אפילו בדאפשר לפחתה ולא חיישינן למוסיף:

אך באמת פירוש הנ"ל צריך לעיון דאי דר' חייא בר אשי בבבל איך פוחת ביום טוב כמו שכתב בעצמו שם לפני זה ובערב יום טוב אי אפשר לפוסלה דצריך לה לשמיני עצרת, ודחוק להעמיד דברי ר' חייא בר אשי כמאן דאמר שם (סוכה מ"ז.) מיתב נמי לא יתבינן ודלא כהלכתא, ועוד דבירושלמי שם (פרק ד' סוף הלכה ה') איתא דברי ר' חייא בר אשי אלו משמיה דרב ובאור זרוע גדול הנדפס מחדש (ח"ב סימן ש"ך) העתיק גם מהגמרא הגירסא ר' חייא בר אשי אמר רב וכן בשבלי הלקט (סימן קי"א) ד"ה תנן העתיק אמר רב וכו' פוחת וכו', ובספר המנהיג (הלכות סוכה סוף סימן ו') הגירסא רבא ונראה דטעות סופר וצריך לומר רב וראיתי בפירוש הרב החרדים הנדפס מחדש על הירושלמי ברכות בפרק ו' הלכה ו' (דפוס זיטאמיר דף מ"ד ע"ב) כתב דגם בירושלמי לא גרסינן בשם רב יעוין שם אבל הר"ן בפרק ערבי פסחים (פסחים כ'.) העתיק גם כן מהירושלמי בשם רב וכן בבעל העיטור שם העתיק מהגמרא ר' חייא בר אשי לבד אבל אחר כך כתב והכי אמר ר' חייא בר אשי אמר רב בגמרא דילן הנה דגריס גם בגמרא אמר רב ורב הוא דסבירא ליה שם (מ"ו סוף ע"ב) דיתבינן:

ואולי יש לומר דמפרש השתא פוחת ארבעה אסכך [ולא כמו שכתב שם לפני זה אדופן של פס ארבע יעוין שם] ובסוכה גדולה ובשמיני יושב במקום המסוכך ובתשיעי יושב במקום הפחת ועל כן בעי ארבעה דגברא באמתא יתיב שהוא שש טפחים וכשפוחת ארבעה טפחים רובו חוץ לסוכה, אבל עדיין צריך עיון דהא דנקט מדליק הנר דבהכי סגי בסוכה קטנה וכשאי אפשר מעייל מאני מיכלא גם בסוכה קטנה וזה אפשר גם בבבל ולמה ליה לפחות, וגם רי"ף ורש"י וכל הראשונים כולם לא פירשו כן ולפי פירוש דידהו מבואר דכל דאפשר לפחות לא סגי בהיכר דנר או מאני מיכלא ובעינן לפסלה דוקא שלא יהיה עליה שם סוכה, [וזה ראיה גם כן לדברי רמב"ן במלחמות שם דפסול שכתב רי"ף בהדלקת הנר אינו פסול גמור יעוין שם]:

ולהמפרשים פוחת ארבעה שהוא מקום חשוב סגי אפילו יש בהנשאר שיעור סוכה והוא יושב שם דאיכא הכירא בפחיתה זו, נראה דזה גם כן דוקא באין לו מקום להוריד כליו [ומיהו עיין בחידושי הריטב"א לשם משמע דמפרש הורדת כלים היינו גם כן רק

להיכר והוא כדברי הב"ח (סימן תרס"ו) יעוין שם, ונראה דפחיתת מקום ארבע דחשיב סגי דלא גרע מהורדת כלים יעוין שם וצריך לי עיון היטב, ורש"י פירש אין לו מקום אחר לאכול עיין שם ולא על הורדת הכלים לבד שלא יהיה לו היכר] ואין יכול לפחות כולה ולישב תחת אויר הרקיע מפני הרוח וכיוצא ומשום דאי אפשר סגי בהיכרא ובעינן הכירא דעדיף טפי כל מה דאפשר ולא סמכינן להוציא מחשש נראה כמוסיף כשאפשר בענין אחר:

ולדידהו שפיר יש לומר דמהאי טעמא נראה לדידן בשמיני עצרת אוכלין בבית ולא סגי בהכירא כל דהו כנ"ל דאפשר לקיים מיתב יתבינן בדבר מועט שיאכל כנ"ל:

והא דאין אוכלין בלילה גם כן מקצת סעודה מיהת בסוכה, [ואף לטעמיה דבית יוסף יאכלו כזית באמצע סעודה בסוכה] יש לומר מפני הטורח בלילה לילך ממקום למקום באמצע סעודה וסגי לקיים מצות הישיבה בדבר מועט שביום לבד גם כן, ועל כל פנים למדנו מבעל העיטור דשפיר שייך הא דמדליק הנר גם ביום ונדחה מיהת הראיה לסתור משם ושוב מסברא יש לומר כמו שכתבתי:

סימן ד

אלא דלפי זה דכל הטעמים שאין אוכלים בלילה שייכי גם ביום אם כן מוכח מתנחומא הנ"ל דיהיב טעמא דתפילת גשמים דלא סבירא ליה טעמים הנ"ל ובלילה דלא שייך טעם זה צריך לישב, ומיהו באמת המעיין שם בלשון התנחומא לא משמע כלל לחלק בין יום ללילה ובין מקצת סעודה דסתמא אמר ולמה התירו חכמים להפטר מן הסוכה ביום טוב האחרון של חג וכו', וגם דקדקתי בלשון התירו חכמים דמשמע שהיה חיוב מדינא וחכמים התירוהו והרי באמת כל חיובו דרבנן וחכמים לא חייבו יותר ולא שייך על זה לשון התירו רק היה לו לומר לא חייבו או לא הצריכו לישב בסוכה:

ועל כן נראה דהתנחומא כמאן דאמר שם (מ"ז.) דמיתב נמי לא יתבינן [ולאיכא דאמרי שם סבירא ליה לר' יוחנן כן והמדרשות הם אגדות ארץ ישראל מחכמי ארץ ישראל ולא נזכר בהם מאמוראי בבל וגרירי מסתמא בתריה דר' יוחנן] רק דסבירא ליה דהפלוגתא רק האידנא דבקיאי בקביעא דירחא ורק משום מנהג אבותינו אבל בזמן דלא בקיאי והיה הדבר אצלם ספק באמת ודאי לדברי הכל צריכים להחמיר בספיקא דאורייתא ולישב, אלא דבזמן רב ור' יוחנן כבר היו בקיאים אף דקידשו עדיין בארץ ישראל על פי הראיה וכמבואר בביצה (ד':) דר' אסי [שהיה בזמן רב] היה בקי וכן ר' זירא אמר שם והאידנא ידעינן וכו' עיין שם ברש"י ד"ה קים לן ומשום מנהגא בעלמא הוא דסבירא ליה דלא יתבינן:

ושוב ראיתי בחידושי הריטב"א לסוכה שם שכתב כן עיין שם שתמה איך אפשר דלא יתבינן והוא ספיקא דאורייתא ותירץ כנ"ל דקאי בזמן הזה דבקיאינן ומשום מנהג לבד סבירא ליה דלא מזלזלין ביום טוב עיין שם:

ושפיר הלשון ולמה התירו וכו' היינו עתה דבקיאי דבימי אבותינו היו יושבים ובכל חומרי יום טוב מחמירין גם עתה כמנהג אבותינו ובזה התירו ולא חייבו לעשות כמנהג אבות ועל זה אמרו כדי שיתפללו וכו' והוא טעם על פטור הישיבה לגמרי גם בלילה ואף על גב דבלילה לא שייך טעם זה כיון דהוצרכו לפטור ביום על כן אין לחייבו גם בלילה דאין היום חלוק ואי אפשר לחייב במקצת ולפטור בקצתו, ואף שאמרו בריש פסחים (ב':) דפלגי רבנן בין יממא ללילא היינו בדשייך לחלק ולא בזה לענין מצות סוכה דאין טעם לחלק כלל והמצוה ביום ולילה בשוה וכיון דהוצרכו לפטור ביום התירו חיוב דשמיני עצרת לגמרי, ולפי זה אין ללמוד מהתנחומא כלל לדידן אליבא דהלכתא:

סימן ה

ונראה דברי בעל הגהות מנהגים שמסתייע מהתנחומא להלכה דסבירא ליה איפכא ממה שכתבתי דבאמת בימי רב ור' יוחנן ורב הונא בר ביזנא ורב יהודה בריה דר' שמואל בר שילת עדיין לא בקיאי בבבל, וכמבואר (ראש השנה כ"א.) דאף רבא ור' נחמן לא בקיאי [וגם שמואל שאמר שם (כ' ריש ע"ב) יכילנא לתקוני וכו' אמר ליה מדהא לא ידע וכו' עיין שם] ומה שאמרו בביצה שם דהאידנא בקיאי היינו אחר שנתבטל קידוש הראיה ונקבע חשבון העיבור שבידינו וכמו שכתב בשיטה מקובצת ביצה שם ובחידושי המאירי לשם וברמב"ם (פרק ה' מהלכות קידוש החודש הלכה ה') עיין שם, וגם ר' זירא שאמר שם דהאידנא וכו' צריך לומר דהאריך ימים עד אז, ולפי זה מאן דיתיב לבר מסוכה בשמיני עצרת היינו אף דאין בקי מספק לא חיישינן דאינו ספק שקול רק חשש רחוק כמו שאמרו בראש השנה (י"ט:) דמימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר דלא איצטריך וכן שם (כ"א.) רק דזמנא חדא אשתכח:

ואם כן מה שאמרו בתנחומא התירו וכו' דמשמע דהיה אסור והאידנא התירו כנ"ל היינו למאן דאמר דיתבינן בזמן דלא ידעו וכנ"ל דגם להך מאן דאמר הוא רק אז וההלכתא דבגמרא גם כן רק אז דלא בקיאי ובזמן שקידשו עדיין על פי הראיה והוא מדברי אמוראי קמאי ולא ככל סתמא דגמרא דבימי רבינא ורב אשי ואף שנאמר סתם כיוצא בו הרבה בתלמוד דמכל מקום הוא מימרא דקמאי ונלמד לפי זה מהתנחומא היתר בשמיני עצרת לגמרי ואינו נגד הגמרא כמו שכתבו ב"ח ומגן אברהם, ואף דבגמרא מיתב יתבינן סתמא משמע כל היום ובכל הסעודות זהו רק אז:

ומה שנהגו לאכול מקצת הוא חומרא בעלמא לעשות זכר למנהג אבותינו גם בזה וכיון שאוכלים רק קצת ידעו שאינו בתורת חיוב ושפיר יתפללו בלב שלם ולא יחושו אם ימנעם הגשם גם מאכילה מועטת זו כיון דאינה חיובית ואם ימנעו יומנעו, מה שאין כן כשיאכלו כל הסעודה דיבואו לחשוב דהוא חיוב ולא יתפללו בלב שלם:

וגם יש לומר דחשו לנראה כמוסיף ורק אי חכמים תיקנו וחייבו הרי איכא חיובא דרבנן באמת ולא שייך בל תוסיף בזה כמו שכתב הרשב"א בחידושיו לראש השנה (ט"ז.) ודמהאי טעמא אוכלין וישינים בסוכה בשמיני עצרת אף דבקיאי יעוין שם, אבל לפי מה שכתבתי מתנחומא דחכמים התירו האידנא דבקיאי לבוא להחמיר מעצמנו שייך נראה כמוסיף אף שמתכוין זכר למנהג אבות בעלמא ועל כן עבדי הכירא דאכלי רק מקצת ובלילה כלל לא מפני הטורח ונתקיימו שפיר כל המנהגים על פי התנחומא ואין סתירה מהתלמוד גם כן:

סימן ו

והיה נראה לכאורה לפרש דברי התנחומא בדרך אחר ובדקדוק הלשון להפטר ולא אמר לצאת או שלא לישב, דסבירא ליה הא דמיתב יתבינן לא שהיה תקנת חכמים על זה ביחוד לעשותו חובה ומצוה לישב דאם כן היה (צריך) לברך גם כן אשר קדשנו במצוותיו וצונו כיון דנצטוינו מפי חכמים על זה ומדלא מברכים על כרחך דלא תקינו זה לתקנה ומצוה בדבר זה בפרט, אלא דמכללא שתיקנו יום טוב שני בעלמא וחשו לספיקא נלמוד מעצמינו לחוש גם בזה ולישב, אבל אין מצות חכמים פרטית על זה ביחוד ועל כן לא שייך לברך אשר קדשנו במצוותיו וצונו על זה דלא מסתבר להו שיהיה מצוה ועם כל זה יתקנו שלא לברך דכיון דהוא מצוה צריך לברך ככל מצוות ובזה דלא מברכין הכוונה דלא תיקנו בזה מצוה פרטית שיצטרך לברך כנ"ל:

וקצת משמע כן נמי לישניה דר' יוחנן שמיני לזה ולזה ללישנא קמא דמודה דיתבינן רק דאין מברכין, [ומשמע דקיימא לן כן דהא קיימא לן רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן והכא אפסוק הלכתא דיתבינן ואף דכל כללי הלכות אינם כשנפסק בגמרא נגד זה זהו בדחזינן בהדיא כן אבל בסתמא יותר יש לומר דפסקו כלישנא קמא וככללא דכר' יוחנן ולא להעמידו נגד הכלל] איך שייך לקרותו שמיני לסוכה משום דאין מברכין לבד כיון דיתבינן וברכות אין מעכבות. ועל כרחך כמו שכתבתי דלענין מצוה דסוכה הוי שמונה דלא תקינו בזה מצוה מיוחדת ופרטית דעל כן אין מברכין רק דאנן ממילא מחמרינן מצד חשש הספק דחשו לה בעלמא כנ"ל:

ונפקא מינה בזה אי קבעוהו למצוה יש לומר לענין למיעבד טצדקי למיפטר נפשיה דגבי מצוה גמורה אין לעשות וכמו שאמרו במנחות (מ"א.) ואדרבא יש לחזר ולהביא עצמו לידי חיוב כמו שכתבו תוס' (פסחים קי"ג:) ד"ה ואין ומסתמא גם במצוות דרבנן כן, אבל בזה דלא נקבע למצוה רק דאנן חיישינן מפני הספק שפיר יכול לכתחילה לבקש טצדקי להפטר מזה:

ויש לומר דזהו כוונת לשון התנחומא שהתירו להפטר היינו לעשות טצדקי להפטר, וזהו שאמר כדי שיתפללו וכו' דאי הוא מצוה גמורה ככל מצוות, הגשמים סימן קללה שבאים לבטל ממצוה וכל שכן שאין לבקש על זה אבל השתא שפיר יבקשו בלב שלם וכשירדו גשמים ויפטרו יפטרו כיון דיכולין להפטר דאינו מצוה חיובית הקבועה:

סימן ז

עוד היה אפשר לומר בזה על דרך זה ובענין אחר קצת דקאי אדלעיל שם דקאמר ילמדנו רבינו מהו לאכול בחג חוץ לסוכה כך שנו רבותינו ר' אליעזר אומר ארבע עשר סעודות חייב וכו' עיין שם, ומבואר דאף דמציין אקרא דביום השמיני עצרת הך ילמדנו קאי אימי החג דסוכות שנקרא חג סתם וכדמייתי על זה המשנה דפלוגתא דר' אליעזר וחכמים בשבעת ימי החג ודרך תנחומא בכמה דוכתי כן לפתוח בילמדנו דלא שייך לענין המקרא דפתח רק אחר כך מסיים לענייננו:

והנה ודאי אין כוונת השאלה אאכילה גמורה דמה סלקא דעתך להתיר ומקרא מפורש בסוכות תשבו שבעת ימים (ויקרא כ"ג, מ"ב) וגם אין ענין פלוגתא דר' אליעזר דמייתי על זה כלל, ועל כרחך כוונתו דוגמת הך פלוגתא והיינו אי רשאי לאכול בכל ימי החג דברים שאין צריכים סוכה פירות וכיוצא בו שיאכלם חוץ לסוכה ולא יאכל בסוכה או חייב לאכול בסוכה דוקא מיהת ועל זה מייתי הפלוגתא דר' אליעזר וחכמים דפליגי בזה:

ולפי זה יש לומר דעל זה קאי מה שאמר אחר כך ולמה וכו' היינו דגם ר' אליעזר לא אמר אלא ארבע עשר סעודות בשבעת ימי החג אבל בשמיני עצרת אף בחוץ לארץ דמיתב יתבינן מודה דליכא חיובא לאכול שני סעודות בסוכה ויכול לאכול פירות וכיוצא דברים שאין צריכים סוכה ולפטור נפשיה מסוכה ועל זה אמר למה התירו כן ולא קבעוהו כעין דאורייתא לחיוב, ועל זה אמר כדי וכו' דכיון דאין חיוב לאכול בסוכה דוקא ויוכל לפטור נפשיה לאכול פירוש יוכל להתפלל (על) גשמים ושיפטר על ידי גשמים גם כן כיון דהתירו להפטר:

ויש לומר דשייך שפיר על זה גם כן לשון התירו כיון דקאי על החיוב דאינו חיוב גמור כשאר מצוות וכשל תורה דסוכה רק התירו מכללו להפטר וכו' ולפי זה אין ללמוד מכאן

פטור לגמרי כלל, אלא דסיום הלשון שם ולכך נפטרין מן הסוכה כדי וכו' עיין שם משמע דאין כוונת הלשון להפטר לעשות בענין שיפטר וכמו שכתבתי רק לשון נפטר מחבירו ויוצא הוא:

וגם דחוק לפי מה שכתבתי מה שאמר בפשיטות ולמה וכו' ואנה נזכר שהתירו זה ששואל ולמה, ובשלמא לפי מה שכתבתי לעיל יש לומר דשואל ממעשים בכל יום ומנהג העולם שהיה גם אז שלא לאכול, אבל מה שפירשתי לעשות להפטר זה אין מצוי כלל וגם אכילת פירות אין מצוי כל כך ביום טוב דבסתמא אוכלין פת וסעודה גמורה, וגם הא אנן קיימא לן כחכמים לא כר' אליעזר ומנא ליה דלר' אליעזר אינו בשמיני עצרת בחוץ לארץ גם כן והוא דנקט ארבע עשר סעודות משום דבארץ ישראל היה ועל כרחך העיקר כמו שכתבתי לעיל:

סימן ח

ומיהו מה שכתבתי לעיל להעמיד גם והלכתא מיתב וכו' דבגמרא בדורות ראשונים דלא בקיאי, דחוק דרש"י (חולין מ"ט סוף ע"א) ד"ה ואין כתב ובישיבה האחרונה נפסקו ההלכות הללו הפסוקות סתם בגמרא עד כאן והיינו בימי רבינא ורב אשי שסידרו הגמרא ובימיהם כבר פסק קידוש הראיה וכמו שכתב רמב"ם (פרק ה' מהלכות קידוש החודש) דהיה רק עד ימי אביי ורבא עיין שם, ואם כן אכתי דברי התנחומא נגד ההלכתא שנפסקה בגמרא ואין לנו אלא דברי התלמוד, ואף דיש דברים שאנו עושין על פי המדרשות וספרי חיצונים נגד התלמוד כמו שכתבו תוס' (ברכות י"ח סוף ע"א) ד"ה למחר ובכמה דוכתי, היינו בדבר שפשט המנהג בכל ישראל ולא בזה דרוב הפוסקים פסקו כדברי התלמוד ודאי אי אפשר לאיזה יחידים לנהוג כאיזה מאן דאמר נגד התלמוד, וכל שכן בזה דבתלמוד עצמו גם כן יש מחלוקת אלא שנפסק הלכה כחד ויש לומר דהמדרש קאי לאידך מאן דאמר וכל שכן כשנוכל לדחוק להשוותם כמו שכתבו ב"ח ומגן אברהם או כהנ"ל:

סימן ט

אבל נראה לדון בזה מטעם אחר שאין מנהג הנ"ל נגד התלמוד, לפי מה שכתבו התוס' (סוכה מ"ז ריש ע"א) ד"ה מיתב החילוק בין סוכה ללולב לפי שפעמים שסוכתו עריבה עליו לאכול בה עיין שם וכן הוא בהרא"ש שם וכן בטור סימן תרס"ח כתב ולא שייך בישיבתו לומר האיך נעשנו חול שכן דרך בני אדם לפעמים לישב בצל סוכה אפילו שלא לשם מצות סוכה עד כאן, והנה מה שכתבו לשון פעמים אין כוונתו על הזמן שאם באיזה זמן הסוכה עריבה אוכלין גם בזמן שאין עריבה דזה ודאי אי אפשר כיון דאז אין

עריבה הרי על כרחך יושב משום המצוה ועושהו חול, רק קאי על האדם שאף שאין דרך לישב תדיר וכל היום דרכן כן איזה פעם וכל דיושבין איזה פעם מצד עריבות נוכל לומר דבשעת אכילה כן אבל לעולם באותו זמן ויום השמיני דרך בני אדם לישב איזה פעם מפני עריבות הצל סוכה:

ולפי זה זהו לדידהו דחביל להו עלמא ואף בארצות צרפת וספרד משכן בעלי תוס' ורא"ש וטור שכתבו דדרך לפעמים כן על כן היה כן שם דגם באותן מדינות האויר קצת חם מבמדינות אלו, וגם נראה דיש חילוק זמנים בזה כפי דרך דירתם והנהגתם [ובזמנם יש שאכלו סעודת ליל שבת בחצר מפני האויר או הזבובים כמו שכתב בשולחן ערוך (אורח חיים סוף סימן רע"ג) ואין זה מצוי אצלינו כלל] ובזמנינו ובמדינתינו ידוע שאין דרך שום אדם בשום פעם באותו זמן דשמיני עצרת לישב וכל שכן לאכול סעודת יום טוב בסוכה מפני עריבות אי לא משום מצוה וכשישב לסעוד שם ידוע לכל דאינו אלא מפני המצוה ושעושהו חול ואין לישב לפי זה:

סימן י

ובקרבן נתנאל על הרא"ש (סוכה פרק ד' אות ז') למד מהנ"ל דאם באותו היום עת צינה או רוחות או שום שינוי אויר אין ראוי לאכול בסוכה בשמיני ספק שביעי עד כאן, והנה הוא נקט כשיש איזה גריעותא עוד בסוכה מבבית ובאמת אנן בעינן שיהיה עוד פעמים עריבות שם, והך פעמים היינו ודאי שיהיה דבר מצוי קצת על כל פנים כן לעשות איזה פעם מפני העריבות ולא כשיעשה כן איזה אדם באיזה פעם רחוק מפני איזה סיבה רחוקה ושאין מצוי אלא על דרך הזרות דודאי אי אפשר לתלות על הסתם בזה:

ובמדינותינו כמעט רוב השנים יש קצת צינה ושינוי אויר באותו זמן דשמיני עצרת שאין ערב כלל ישיבת סוכה ואפילו בזמן החם אין שום עריבות לשום אדם לישב איזה פעם אז בסוכה מבבית אם לא על דרך רחוק וכל שכן לסעוד דרוב סוכות הם רחוקים מבית המבשלים יותר מהבית ויש טורח בהבאת המאכלים וגם רוב סוכות הבנויות עראי אין דירתם נאה כדירת הבית, וגם התולין בסדינין המצויירין לפי מה שכתב הב"ח שם (אורח חיים סימן תרס"ו) דפשט המנהג ברוב העולם להוריד כל מצעות הנאים ביום שביעי לחוש לדעת רש"י לעשות היכר גם לדידן ביום שמיני ומשמע באליה רבה שם דרצה לומר כל הכלים של נוי סוכה [ויעוין מה שכתבתי לעיל לדחות זה] ואם אין מורידין כתב להניח נר או כלי מאכל עיין שם, והנחת הנר מאוס בבית דירה דעל כן אין מניחין בסוכה ואם כן אין ערב לישב ביום טוב ובשעת סעודה בדירה כזו, אלא דבזמנם ובמקומם שהיה עריבות לישב בסוכה אותו עריבות גרם להם לישב אף שאין הדירה נאה ויש טורח יותר

וכל שאין עריבות הוי עוד גריעות על הרוב ואין עושין אם לא למצוה ואם כן אין ראוי לישב כלל לעולם, ומה שאוכלין מעט היינו לזכר מנהג אבותינו שבבבל וכיוצא וכיון דיוצאין מיד ואוכלין עיקר הסעודה בבית הוי ניכר דאין עושהו חול רק זכר בעלמא עביד:

סימן יא

ובדרכי משה (שם אות ב') כתב לענין שלא לישן מטעם זה דאין דרך לישן בסוכה בלא מצוה עיין שם ובאמת האידנא במדינתינו גם אכילה אין דרך כלל כמו שינה, ועוד שם כתב אף לפי טעם הרא"ש וטור וכו' עיין שם משמע קצת דמרדכי וראבי"ה לית להו טעמייהו או דהם לית להו דמרדכי וראבי"ה ואינו מוכרח והיכר דברכה לבד ודאי לא סגי דיטלו לולב גם כן בלא ברכה, ויש לומר גם טעם דפעמים עריבה לבד לא סגי כיון דרק פעמים עריבה מאן מפיס לתלות בעריבות והרי בשמיני בארץ ישראל ותשיעי בחוץ לארץ כשאין לו מקום להוריד כליו בעינן היכר דוקא שלא יהיה כמוסיף ולא סמכינן דיתלו בכך, ואפילו תימא דאין לו מקום מילתא דלא שכיח ולא יתלו כשאינו מצוי על כל פנים יתלו דסוכתו עריבה ועל כרחך דבלא היכר לא יתלו בעריבה רק במוסיף:

ורחוק לחלק בין חשש נראה כמוסיף דחמיר לחוש שעובר על בל תוסיף לא מהני בלא היכר אבל שמיני ספק שביעי בחוץ לארץ דידעי דיש ספק ועושין שני ימים יום טוב ליכא חשש נראה כמוסיף רק חשש דעושהו חול ועל זה מהני לתלות בעריבות גם בלא היכר, דאין בזה טעם ברור ורש"י מצריך באמת היכר בשמיני בחוץ לארץ גם כן אך הרא"ש פליג על זה וכתב שלא ראה מי שעשה כן, וצריך לומר כראבי"ה הנ"ל דבשמיני בחוץ לארץ רק אוכלין ואיכא היכר מה שאין מברך, אבל מי שאין לו מקום דצריך לישן שם גם כן וכן לישב כל היום אחר הסעודה דגם כן אסור לראבי"ה כמו שכתב מהרי"ל והובא במגן אברהם בקיצור בעל כרחך צריך היכר אחר ואהני דגם בשמיני בשעת שינה וישיבה כל היום צריך היכר הנ"ל ולא בתשיעי דוקא, ואפשר לומר דזהו גם כן כוונת רש"י הנ"ל דמצריך ההיכר בשמיני היינו משום שינה וישיבה דקאי התם בתשיעי הכי נמי בשמיני:

והא דלא כתב ראבי"ה לישן על ידי היכר מאני מיכלא או נר אפשר לומר דלא סבירא ליה שיועיל הנר לגמרי דלענין עריבות לא מהני היכר הנ"ל דהוא מאיסותא לבית דירה והיפך העריבות כנ"ל, ומאחר דלא נפסלה סוכה בשביל זה לא יתלו מזה דיושב לעריבות טפי מלמצוה דכמו דאין ראוי אי למצוה כך אין ראוי אי לעריבות ואם איזה סיבה אחרת מכריחתו לעשות מה שאין ראוי אכתי לא ידעו משום מה יושב, ורק שם שאין לו מקום

שפיר זה מוכיח על זה דהמקום צר לו, ובסוכות דהיה אסור הוכרח להחזיקם באיזה מקום צר ועתה שאין מצוה מכניס שם על כן רק שם מהני זה להיכר:
ולפי זה אתי שפיר גם דברי רש"י הנ"ל ולא קשה קושית הרא"ש עליו יעוין שם דהוא כתב זה רק שם כשאין לו מקום דעל כרחו צריך לישן ולישב שם גם כן ועל זה בעי היכר גם בשמיני וההיכר מועיל על זה, אבל כשיש לו מקום להוריד אין ישינין ויושבין בשמיני אפילו על ידי היכר דלתלות בעריבות לא יועיל ובשעת אכילה אין צריך היכר ושפיר לא אמר זה כשיש לו מקום וכן אין עושין כן דכולי עלמא אית להו מקום ורק אוכלין לבד כנ"ל:

סימן יב

ומיהו אי נחליט כדרכי משה הנ"ל דשינה אין דרך אם כן על כרחך ראבי"ה לית ליה הנ"ל דאם כן למה ליה טעמא דאין מברכין תיפוק ליה משום דאין דרך לעריבות, אבל באמת לא ידעתי טעם ברור לזה לחלק בין שינה וכפי הנראה כשחביל עלמא כמו שירצו לאכול שם בצל סוכה הכי נמי לישן, והדרכי משה כתב כן לפי מקומו וזמנו כפי הנראה כפי מה שהיה נהוג אז לפעמים, ובעת החום ביותר כפי הנהוג היום אצלינו אדרבא דרך טפי לישן בחצר וסוכה וכדומה מקום אויר מלאכול שם אלא שאין זה מצוי במדינות אלו בחג, ובסימן תרל"ט (ס"ב בהג"ה) מביא ממרדכי שאין ישינים מפני הצינה ומשמע דמסתמא הוא כן במדינות אלו ואפילו אי אין מצטער עריבות ליכא אבל אז גם אאכילה ליכא עריבות כלל, ואולי מכל מקום אאכילה יארע לפעמים ושוב ראיתי באליה רבה (ס"ק ו') השיב גם כן על זה:
ואפשר דבבבל דחביל עלמא טובי גם בתשרי כמו שאמרו בראש השנה (כ'.) הוי רגילי כולי עלמא בשינה לבקש צל סוכה לעריבות אבל באכילה היה רק לפעמים, והא דבעינן היכר על ידי הברכה היינו כשהוא רק פעמים לעריבות ולא ידעו לתלות אבל במה דרגיל ומצוי תדיר גם בלא היכר יתלו בכך וראבי"ה לפי מקומו דיבר [ומה שכתב במרדכי בשמו ראיה מהגמרא דהישן בשמיני ילקה לשון דיעבד עיין שם, יש לומר דנקטי לשון דיעבד לענין היכי דליכא עריבות גם כן, ואפשר דאפילו למאן דאמר דגם בלא כוונה איכא בל תוסיף היינו בסתם אבל בניכר וגלוי שהוא רק לעריבות מודה דליכא משום בל תוסיף ועל כן הקושיא בדליכא עריבות ועל כן אמר לשון דיעבד] אבל בבבל שפיר ישינים גם כן, ובזה סרה קושית הנודע ביהודה (קמא אורח חיים סימן מ') אראבי"ה מהגמרא בהא דרב הונא בר ביזנא ואין צורך למה שדחק שם יעוין שם:

והא דבתשיעי צריך בבבל גם כן היכר דכלים כנזכר לעיל ולא אמרינן דיתלו בעריבות אפשר לומר לפי זה דאמתניתין דמוריד וכשאין לו מקום קאי שם ומתניתין דקתני סתמא מוריד דתנא בארץ ישראל קאי דליכא ספק ולדידהו לא חביל עלמא ורק פעמים ערב ועל הסתם כל אחד מוריד כליו ויושב בבית, ורק כשאין לו מקום שאלו מהו וקאי בבבל נמי דכוותיה כשצריך להוריד שיש רוחות ושינוי אויר דאין עריבה רק שאין לו מקום ובזה שפיר צריך היכר, וכשיש לו מקום צריך לירד גם בשמיני ולא מהני הך היכר כלים כיון דאין לתלות בעריבות ורק כשאין לו מקום אז מהני הך היכר להעיד על זה ושוב ממילא בשמיני דהוא ספק שביעי צריך לישב על ידי היכר זה ואין יכול לפחות ולפסלה:

ואתי שפיר גם בזה דברי רש"י מקושית הרא"ש הנ"ל דלא כתב אלא אדהתם דמיירי כשכפי העת אין עריבות ובאין לו מקום דוקא דביש לו מקום צריך להוריד גם בשמיני, והא דכולי עלמא יתבי היינו כשיש עריבות לפעמים ובזה שפיר מודה דאין צריך היכר, וגם על פי זה יש לומר דהיכר דהתם שפיר הוא גם בשעת אכילה כיון דמיירי בעת שאין עריבות לא מהני היכר דברכה כמו בלולב כשאין יכול לתלות בעריבות ואין לו מקום לא שכיח ולא יתלו בו על כן צריך היכר המוכיח דאין לו מקום כנ"ל, ובארץ ישראל דליכא ספק אף דיש לתלות בעריבות לא סמכינן בהיכר הברכה דלא סמכו על זה רק כשצריך לישב מפני הספק אבל שם דאין צריך, צריך לפסלה ואף היכר נר וכלים לא מהני כיון דאפשר לפסלה ולא אמרו בהיכר אלא כשאי אפשר:

סימן יג

ולולי דברי רש"י והראשונים היה נראה לי על פי מה שכתבתי לפרש מה שאמרו הא לן, והא להו כדי שיבואו דברי ר' חייא בר אשי ור' יהושע בן לוי כל אחד למקומו, דיש לומר בשמיני ספק שביעי דמדרבנן צריך לישב הרי הוא ככל תקנת חכמים דלא שייך לחוש לנראה כמוסיף ורק משום זלזול יום טוב דעושהו חול צריך טעם דפעמים עריבה וליכא זלזול וכשאין עריבות דלא תיקנו חכמים לישב ממילא איכא משום נראה כמוסיף גם כן, ובארץ ישראל כיון דלעולם אין יושבין בשמיני ורק זה שאין לו מקום ויושב בהיכר כל דהו דנר וכלים סגי שיתלו בכך על ידי ההיכר, אבל בבבל דלעולם יושבין בשמיני מתקנת חכמים אי באיזה זמן ומקום אין עריבות וזה שאין לו מקום יושב סבירא ליה דלא סגי בהיכר כל דהו דעדיין יתלו טפי שיושב למצוה כבכל השנים והמקומות, ואף שמכניס הני כלים שאין מחמיר בו כל כך כבחג וכמו דלא מברך גם כן אבל מכל מקום יושב למצוה כיון דרגילות שם לישב למצוה בשמיני תמיד מתקנת חכמים, ועל כן מצריך

לפחות ולפסלה דוקא ולא מהני היכר כל דהו לפי מה שכתבתי דקאי אכשאין עריבות דליכא מצוה חמיר בבבל דהוא רק לפרקים מבארץ ישראל:

סימן יד

ואפשר לומר עוד בזה לשיטת רש"י דצריך היכר גם בשמיני דיתבינן שלא יהיה נראה כמוסיף [ויש לומר אף באכילה לא סמכינן אהיכר דברכה שהוא רק בתחילה וליכא היכר בכל הסעודה] ויש לפרש פוחת ארבעה משום מקום חשוב ובסוכה גדולה וכמו שכתב בחידושי הריטב"א לשם, ולפי דעתי הך היכר גרע מהיכרא דנר וכלים שהוא בכלל הסוכה שעושה דבר שהיה אסור לעשות בחג, אבל הך פחותה והוא יושב במקום המסוכך הכשר דגם בחג היה רשאי לישב בסוכה זו אפילו לכתחילה וההיכר רק מה שהוא עשה זה עתה משום היכר אבל בגוף הסוכה ובמקום ישיבתו עצמה אין שום היכר: ויש לומר דרק בבבל דחביל עלמא ומצוי לישב משום עריבות על כן סגי בהיכר כל דהו, וכשיש מקום להוריד כליו הוי ההורדה היכר כמו שכתב ב"ח וסגי בהא אף שגם בחג בלא הכלים נמי הוי סוכה כשירה מכל מקום היכרא איכא ועדיפא מהך היכר דפוחת שהוא גם במקום ישיבתו ואם אין לו מקום פוחת ובהכי סגי גם כן מאחר דחביל ומצוי לתלות בעריבות [וגם בתשיעי נמי סגי בהא מהאי טעמא], אבל בארץ ישראל דלא חביל עלמא אף דפעמים עריבה הוא רק פעמים ולא רגיל וגם האי דאין לו מקום לא שייך לתלות בזה ולכן לא סגי בהיכר כל דהו ובעינן שיעשה בה דבר האסור לעשות בחג דזה הוי היכר גמור ומועיל גם שם, ושפיר כל אחד דיבר למקומו דוקא ולפרש לפי זה דעיקר דין דמיתב יתבינן לא אמרו אלא בבבל דחביל עלמא ודרכן לעולם לישב מפני העריבות:

סימן טו

ובזה אפשר לפרש התנחומא הנ"ל שלא יסתור לתלמודין, ועל פי דברי הר"ן סוף סוכה (דף רנ"ד סוף ע"ב) סוף ד"ה והלכתא שכתב לחלק בין לולב לסוכה בלא טעם דעריבות שכתבו תוס' עיין שם, ויש לומר דמכל מקום צריך לזה לפי טעמו דתנחומא משום תפילת גשמים ויש לומר כיון דבבבל שבלאו הכי דרכן לישב לעריבות אם כן בלאו הכי לא יבקשו בלב שלם מפני העריבות ועל כן אין באין אז לשאול אלא להזכיר, ואף דר' אליעזר הוא דאמר כן (תענית פרק א' משנה א') ואנן קיימא לן כר' יהושע דבחג שהוא סימן קללה אין להזכיר גם כן, היינו לעיקר תחילת התקנה ובארץ ישראל דלא חביל עלמא כמו שאמרו בראש השנה שם אין עריבות לרוב בני אדם לישב בסוכות עוד אחר החג רק לאיזה יחידים לפעמים באקראי ולא חיישינן להם, וכיון דתיקנו בארץ ישראל שוב גם בבבל מזכירין ואין משנין מההזכרה אף דלדידהו סימן קללה לרוב בני אדם כיון

דאין שואלין אלא מזכירין אין הכי נמי דאין מכוונין אז לשאלה ותפילה, וכיון דבלאו הכי אין מתפללין אז על גשמים שם בלב שלם שפיר חייבין גם כן לישב בסוכה משום ספק שביעי אבל התנחומא אגדת ארץ ישראל מיירי ממקומות חוץ לארץ שסביבות ארץ ישראל בסוריא עמון ומואב דגם כן עושין שני ימים כמו שכתב רמב"ם (פרק ה' מהלכות קידוש החודש הלכה י"א) ושם לא חביל כבארץ ישראל ושפיר כדי שיתפללו בלב שלם התירו ליפטר:

ולשון התירו לפי שבבבל יש חיוב שייך לומר דשם התירו, וגם שם אותן בני אדם שיש להם עריבות פעמים כיון דבלאו הכי לא יתפללו בלב שלם מפני ביטול עריבותן ממילא חיובא רמיא עלייהו לישב כל היום גם כן רק לא הטילו חיוב על כל אחד גם שאין לו עריבות כלל והתירו להפטר גם כן כדי וכו', ולפי זה גם לר"ן יש ללמוד היתר למדינות דלא חביל:

סימן טז

ומיהו השתא דאתינן לחלק בין אוירי הארצות לענין תפילת הגשמים, יש לומר דאין צורך לתלות בחביל עלמא ולחדש מה שכתבתי בענין העריבות דעל ידי זה לא יתפללו בלב שלם ולדמות מדינתינו דלא חביל לארץ ישראל רק יש לומר בפשיטות דרק בארץ ישראל מהחג ואילך זמן גשמים כמו שפירש רש"י (תענית ג' סוף ע"א) ואף דהשאלה בחשון ואז זמן רביעה מכל מקום הגשמים סימן ברכה מיד משמיני עצרת ועל כן מזכירין מיד וגם אז הוא בלב שלם, אבל בבבל דאין צריכים לגשמים עד ששים לתקופה כמו שאמרו בתענית (י'.) עיין שם ברש"י בלאו הכי אין מתפללין בשמיני עצרת על גשמים מיד בלב שלם כיון דאין צורך אז כלל ורק מזכירין כתקנת חכמים בארץ ישראל ולא שואלין ועל כן שם שפיר חייבים לישב בסוכה גם כן, ודברי התנחומא בסמוכים לארץ ישראל כנזכר לעיל:

ואף דבסוריא כתב רמב"ם (פרק ב' מהלכות תפילה הלכה ט"ז) דשואלין בששים לתקופה כבבל, על כרחך זהו במקומות המרוחקין שאין טבע הארץ שם כבארץ ישראל ולא בסמוכים דכל שאוירם כאויר ארץ ישראל הם כארץ ישראל לגשמים כמו שכתב בכסף משנה שם (הלכה י"ז) מפירוש המשנה וכיון דשם זמן גשמים מיד בשמיני עצרת התירו ליפטר כדי וכו', ואם כן במדינות אלו דכבבל לגשמים ואין צריכים אחר החג לגשמים כלל הכי נמי דמיתב יתבינן ולא שייך טעם דתנחומא ואין ללמוד מיניה כלל לדידן לפי זה, ואדרבא נלמוד מיניה חומרא דלא כמו שכתבתי דטעם עריבה שייך בבבל לבד דהא תנחומא בארץ ישראל קאי דלא חביל ואי כנ"ל תיפוק ליה דהתירו מטעם אחר

ואף איסורא נמי איכא שלא לזלזל ביום טוב, ועל כרחך דגם שם שייך זה או כהר"ן הנ"ל דלא צריך לזה:

אך באמת אין נראה כלל לתקנת חכמים שנזכר בגמרא סתם דיתבינן לומר דיש חילוק במדינות, ועוד דאם איתא היה לו לומר בגמרא דרב ור' יוחנן לא פליגי כלל ור' יוחנן דמארץ ישראל דיבר לארצו לבני חוץ לארץ שסביבות ארץ ישראל דלהם התירו ורב בבבל קאי לבני בבל ומנא להו דפליגי כלל, ועל כרחך דאין לחלק בזה דתקנת חכמים שוה בכל חוץ לארץ, ובאמת עיקר תקנות אלו והלכות אלו נקבעו עוד מאז בימי תנאים שהיה עיקר תורה בארץ ישראל והם קבעו על מקומות חוץ לארץ שסביבות ארץ ישראל וגם בבל כמותם ובימי אמוראים לא חידשו תקנות בזה ודין בבל כשאר חוץ לארץ הסמוך לארץ ישראל בזה:

סימן יז

וליישר התנחומא שלא יסתור להלכתא דגמרא, נראה דבאמת יש להבין טעם תוס' ורא"ש דפעמים עריבה, כיון דרק פעמים איך יפסוק הלכה כן לכל ישראל שכולם ישבו וכי לכולם יש עריבות ויושבים לעריבות זה ודאי דבר שאי אפשר, וגלוי לכל דלמצוה ישבו דמשום עריבות יארע כן לפעמים וליחידים או אפילו להרבה אבל לא לכל באותו יום, וגם כפי מה שכתבתי דדברי חכמים סתם נאמרו בכל חוץ לארץ קשה האיכא מדינות דאין שם עריבות כלל לעולם וכמו שכתבתי:

ותו דחשש זלזול ביום טוב שני דעושהו חול נראה דאינו מפני אחרים הרואין לבד רק גם בעיני עצמו לא יעשנו חול באיזה דבר דמזלזל והרי הוא ידע בנפשיה דלא מפני עריבות יושב רק מפני ספק שביעי ובאמת גם כולי עלמא ידעי זה והא קמן דמיד בשמחת תורה אוכלין הכל בבית ואין יושבין משום עריבות בסוכה ואפילו בסוכה פסולה:

ותו קשה למאן דאמר ברוכי נמי מברכין הרי הברכה מגלה דעושה למצוה ולא לעריבות ותקשה לדידיה לולב נמי יטלו ובזה ליכא למאן דאמר דיהיה שביעי ללולב גם כן ולא פליגי אלא בסוכה, ואי נימא דמודו דלהך מאן דאמר על כרחך צריך לומר תירוץ אחר וכמו שכתב הר"ן מי הכריחם גם לדידן לחדש הא דבסוכה פעמים עריבה וגם התוס' ציינו עצמם אהא דמיתב כולי עלמא לא פליגי וכו' משמע דבאו לישב לדברי הכל:

וגם יש לעיין כיון דעל כל פנים קיל שמיני עצרת מהחג לפי דבריהם וכמו שהבאתי לעיל מהקרבן נתנאל בשינוי אויר מיהת ואמאי אמרו בגמרא סתם מיתב יתבינן משמע ככל דין ישיבת סוכה בחג שלא נפטר אלא מצטער:

אבל נראה דבאמת דקדקו חז"ל שפיר בלשונם מה שאמרו שם כמה פעמים הלשון יתבינן שתלו הדבר בדידן והרי באו ללמד דין והיה להם לומר מיתב יתבין דזה משמע דדינא קאמר שצריכין ומחויבים לישב, אבל יתבינן משמע אנן יושבין ובדעתינו תלוי [וכעין מה שאמרו ריש קידושין (ב'.) האשה נקנית משמע מדעתה] והיינו דלא הטילו הדבר דרך חיוב לעשות על כל פנים אף שאין מרוצה בכך וערב לו יותר בבית דאם כן נוהג בו מנהג חול, רק מסרו הדבר לדעתינו ורצונינו ואם רוצה יותר בבית שערב לו יותר לא מחייבינן ליה בסוכה בעל כרחו רק כששוה אצלו ישיבת הבית והסוכה יש לו לבחור מרצונו דרך עריבות בסוכה שהרי לעריבות דרך לישב, ואף שהוא אין לו עריבות בזה אלא משום המצוה מכל מקום כיון שאינו יושב דרך חיוב אלא דרך עריבות מה שהוא בוחר לרצונו אינו נוהג בזה מנהג חול:

סימן יח

ויש להוסיף בזה וליישב גם למאן דאמר מברכינן דסבירא ליה כמו שכתבתי לעיל מריטב"א דסוגיא שם לבקיאין ורק משום מנהג אבות, אבל אי הוא ספק לכולי עלמא יתבינן משום ספיקא דאורייתא, ובזמנם יש לומר אין הכי נמי דהיה חיוב גמור כבחג משום ספק ולא חיישינן לזלזול יום טוב כיון דהוא ספק באמת, ולא דמי ללולב דהוא ספיקא דרבנן ויום טוב ספיקא דאורייתא אבל סוכה גם כן ספיקא דאורייתא וכמו שכתב הר"ן בתירוץ ראשון:

רק תוס' הוקשה להם בסוגיא דשם דקאי אבקיאין דליכא ספיקא דאורייתא גם בסוכה ולא חמיר סוכה לבקיאין מלולב בזמן שהיה ספק ואי חשו שם לזלזול יום טוב הכי נמי בסוכה השתא דבקיאין דליכא ספיקא דאורייתא ראוי לחוש ואילו ידעינן דעושה רק לזכר מנהג אבות ודאי לא שייך נוהג חול שהרי הוא אין מחשיבו חול וספק כלל ולאבות היה באמת ספק והיו צריכין לישב מספק והוא עושה רק זכר למנהגם בעת שהיה ספק, אלא דמאן מפיס ואפילו היושבים עצמם כולי עלמא לאו דינא גמיר, ולא ידעו אי יושבין מספק או ממנהג אבות, ועל כן מסרו הדבר לרצונינו וכשיהיה ערב לו יותר לישב בבית ישב בבית רק כשהם אצלו בשוה יושב בסוכה משום עריבות מנהג אבות הרי ידוע וניכר דאינו נוהג בו מנהג חול וימות החג להיות חיוב עליו על כל פנים לישב בעל כרחו גם כשאינו רוצה:

ואתי שפיר נמי מאן דאמר מברכינן דדייק נמי ואמר ברוכי מברכינן ולא אמר מברכין דתלוי בדידן, והגם דיש לומר דנקט איידי דיתבינן אפשר לומר גם כן דהוא בכוונה לומר דאף דמברכין אשר קדשנו במצוותיו וציונו והוא מצוה חיובית עדיין תלוי בדידן גם

המצוה והברכה ולא ככל מצוה חיובית דאם לא ירצה לישב בסוכה רק בבית שנוח לו שם יותר ישב בבית אלא שכשבוחר לישב בסוכה אז הוא מצוה חיובית דרבנן גם כן לעשות כמנהג אבות ומברך, וכיון דמסור לרצונו הרי ניכר ונגלה דאין זו מצות ישיבת סוכה של ימי החג רק מצות מנהג אבות אם ישיבתו נוחה לו והוא כעין [ועיין משנה (ביצה ל"ו:) משום רשות פירש רש"י שיש בו קצת מצוה אבל לא מצוה גדולה וקרוב הוא להיות דבר הרשות עד כאן, ודבר זה צריך ביאור וגדר איזה מצוה קטנה שנקרא רשות והרי אמרו (אבות ב', א') הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, ויותר יש לפרש על דרך שכתב רב האי גאון דמצוה שאינה חיובית נקרא רשות, והיינו הני דהתם דין בדאיכא דעדיף וחליצה ויבום בדאיכא גדול דלא רמיא חיובא עליו ומכל מקום אם עביד הוא מצוה וכן לקדש ביש לו אשה ורוצה להרבות עוד וחיובא דלערב אל תנח זה בשאין לו אשה ובא לישא ישא בת בנים ולא כשיש לו אשה, וגם יש לומר דהכא אפילו ביש לו אשה בת בנים גם כן אם הוסיף וקידש עוד איכא מצוה אלא דהוא מצוה דרשות]. מצוה של רשות שכתב רב האי גאון המובא בספר המנהיג בדיני תפילת ערבית (סימן פ"ה) לענין תפילת ערבית רשות דמכל מקום מצוה קעביד ומקבל שכר והוה ליה כצדקה וגמילות חסדים [רצה לומר כשאין העני או הנצרך לחסד אחר עומד לפניו רק כדרך גומל חסדים לרוץ אחר דלים כמו שאמרו בשבת (ק"ד.) ובזה לא רמי חיובא עליו] דמצוה ורשות דאי עביד מקבל עליה שכר ואי לא עביד לית ליה עוון אבל סוכה וציצית והדומה אי וכו' אית ליה עוון שמצוות דחובה נינהו וכו' עד כאן:

והנה צדקה וגמילות חסדים גם כן מצוה דרשות ואאותן היו מברכין גם כן אי לאו דאין תלוי בו כמו שכתב בתשובת רשב"א (סימן י"ח) כיון דמכל מקום כשעושה עושה מצוה [וכעין שחיטה דגם כן לאו חיובא אלא כשרוצה לאכול בשר ומברכין], וגדולה מזו בתוס' (ראש השנה ל"ב:) דנשים מברכות אמצוות עשה שהזמן גרמא ובהריטב"א שם בסוף (פרק ג' כ"ט:) כתב שאינו רשות גמור דאף דלא מחייבי מצוה איכא ונוטלות שכר על כן יכולות לברך עיין שם, וזהו על דרך רשות של מצוה, והר"ן שם בפרק ד' (דף רט"ז ריש ע"ב) כתב דהם בכלל מצוה דנוטלות שכר כמו שאין מצווה ועושה והאנשים נצטוו יכולות לומר וציוני עיין שם, ובתשובות מהר"מ מינץ (סימן י"ב) כתב בכהן יחיד או שכבר נשא כפיו דאין עובר מכל מקום אם נושא כפיו מברך משום דמכל מקום כשנושא הוא מצוה ומייתי גם כן מנשים דמברכין לפי שמכניסים עצמם לחיוב כל שכן זה עיין שם, ונזכר במגן אברהם (סימן קכ"ח ס"ק ט"ז), ונראה דהכי נמי במצוה דרבנן

בכל רשות כיון דמקבל שכר כשעושה ואיכא בגוף סוכה מצוה דאורייתא בחג שייך וציונו גם על זה:

סימן יט

ומיהו לא דמי לגמרי להתם דשם שפיר המצוה הוא כשיעשנה לשם המצוה ומבזבז ממון וטורח בשביל המצוה רק שאינה חיובית, אבל כאן אין המצוה אלא כשיעשנה לרצונו וכשערב לו בבית יותר גם כשירצה לישב בסוכה אין עושה שום מצוה, דאם כן עדיין כולי עלמא ישבו לעולם למצוה דהרי סתם כל אחד ניחא ליה למיעבד מצוה בגופיה ואפילו בממוניה כמו שאמרו בפסחים (ד':) כל שכן לדחות העריבות לבד ואפילו העושה שלא לשמה ועל מנת לקבל פרס בשביל עריבות הפרס ושכר המצוה ידחה עריבות הגוף ואכתי הוי עושהו חול דמאן מפיס, ואפילו הם שוים אצלו והוא רוצה יותר בבית בלא טעם ובא לבטל רצונו מפני המצוה על זה אין המצוה דהמצוה רק שיעשה לרצונו דרך עריבות:

וכמו שכתבו תוס' דפעמים עריבה וכו' ולא נראה להו במה שכתבו דלולב מוקצה ואיכא איסורא נמי ובסוכה ליכא איסור וכמו שכתב הר"ן בתירוץ שני זה לבד, היינו משום דבאמת גם בסוכה יש איסור בשמיני עצרת דנראה כמוסיף שהרי בארץ ישראל אפילו כשאין לו מקום להוריד צריך לפחתה ולפסלה דוקא ועל זה כתבו דפעמים עריבה וכו', ורצו לומר דאז מותר דדוקא כשאין לו מקום דזה אין ידוע לכל ואין ניכר בסוכה זה הוא נראה כמוסיף, אבל בישיבה לעריבות שהוא גלוי וניכר ונראה שישיבתו בה משום עריבות ליכא משום נראה כמוסיף ומותר גם בארץ ישראל ושפיר יתבינן בחוץ לארץ גם דרך עריבות של זכר מנהגי אבות וליכא משום עושהו חול כיון דהוא לרצונו דרך עריבות:

אלא דראבי"ה מצריך עוד היכר בזה מה שאין מברך דסבירא ליה דזה טעם מאן דאמר דאין מברכין דבעינן עוד היכר דאינו מצוה רק דרך עריבות, ומאן דאמר מברכין לא צריך היכר דדי במה שהמצוה מסורה רק לרצונו ולעולם אין המצוה אלא להיות יתבינן ברצונינו ומדעתינו וכל שערב לו יותר או רוצה יותר בבית אין מצוה ושפיר המצוה והתקנה שוה בכל מקום, ובמקומות וזמנים שישיבת הסוכה שוה לבית אז כולי עלמא יתבי ואפילו אם יש איזה שרוצה מכל מקום יותר בבית או שערב לו יותר אין צריך לשנות מנהג הכל ולישב בבית דוקא, ואף דלדידיה ליכא מצוה מכל מקום איסורא נמי ליכא משום נוהג חול או נראה כמוסיף כיון דכולי עלמא נמי יתבי ומאן מפיס דלדידיה אין ערב והוא עצמו נמי יודע דלא למצוה יושב דהרי ליכא מצוה כלל בזה רק שלא

לשנות ממנהג הכל, ורק במדינות או זמנים שיש קור או שינוי אויר וכיוצא שלכל אחד עריבות בבית יותר אז אין לישב כלל בסוכה כנ"ל מהקרבן נתנאל:

סימן כ

ובמה שכתבתי יש ליישב דקדוק לשון הגמרא בעובדא דרב הונא בר ביזנא מיתב הוו יתיבי, דהוא מיותר דהרי פתח דאקלעו בסוכה ועל כל פנים היה לו לומר ויתבי ולא מברכי אבל לשון מיתב וכו' משמע דבא לספר זה דמיתב יתבין ושיש מצוה לישב ולפום הך לישנא דבמיתב לא פליגי וליכא למאן דאמר דלא יתבינן כלל מה צורך לספר זה, ולפי מה שכתבתי דכשערב לו בבית יותר אין מצוה ומכל מקום אם ירצה לעשות כמנהג הכל רשאי אם כן מה ראיה מייתי מדלא ברכו דילמא להם היה ערב יותר בבית אלא שלא רצו לשנות ממנהג שאר בני אדם שישבו בסוכה אבל לברך לא היו יכולים כיון דלדידהו ליכא מצוה, ועל כן אמר מיתב הוי יתיבי בכוונה דאף ששאר בני אדם היו בבית דהיו מרוצים שם יותר הם לא רצו לילך לבית ועל כרחך דלא היה ערב להם בבית יותר ואם כן שפיר ראיה מדלא ברכו:

סימן כא

ובנודע ביהודה (קמא שם) הקשה ללישנא קמא רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת דלבר מסוכה יתיב הוא דלא כמאן וללישנא בתרא אמאי הכריע על פי רב יהודה בריה דרב שמואל נגד רב הונא בר ביזנא וגדולי הדור וגם למה אפסיק הלכתא נגד מרא דשמעתיה גופיה, ונדחק ליישב כל זה על פי דברי ראבי"ה הנ"ל ודרב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת מטעם אחר לא יתיב דסבירא ליה דאין מברכין רק יום ראשון יעוין שם באורך:

והוא תמוה דהרי רב יוסף הוא דאמר הכא נקוט וכו' דמרא דשמעתא וכו' ולפי דבריו הא דמכריע רב יוסף כן הוא מטעם אחר הנ"ל דעל כרחך לא חש להא דרב הונא בר ביזנא והרי רב יהודה עצמו אמר שם (מ"ה סוף ע"ב) נקוט דרבה בר בר חנה בידך וכו' דהכריע דמברכין כל שבעה ואיך הכריע כאן כדרב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת דמשום דאין מברכין הוא לפי דבריו:

ולפי מה שכתבתי לא קשיא מהא דרב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת דהרי אפשר דלדידיה היה ערב ישיבת הבית ולבר יותר על כן יתיב לבר מסוכה דבזה לדברי הכל ליכא מצוה לישב, אלא דמכל מקום ללישנא בתרא כיון דאיסורא ליכא לישב גם כן כנ"ל היה לו לישב כדי להורות הלכה כשמעתתיה ולאפוקי ממאן דאמר דלא יתבינן דהא כולי עלמא לא ידעי דערב לו יותר ויסברו דסבירא ליה דלא יתבינן ודלא כשמעתתיה

וכדייק רב יוסף באמת, ועל כרחך דבאמת הכי סבירא ליה ומשום הכי לא יתיב ולא משום עריבות וזהו ללישנא בתרא:

אבל ללישנא קמא דליכא למאן דאמר דלא יתבינן ורב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת סבירא ליה דמברכין על כן שפיר יש לומר דלא יתיב משום דערב לו יותר ושפיר עביד לשנות ממנהג הכל דאילו יתיב לא היה יכול לברך כיון דלדידיה ליכא מצוה כנ"ל, וכיון דכולי עלמא לא ידעי מעריבותו יאמרו דהדר משמעתתיה ודלא מברכין, ועל כן אדרבא כדי שלא להורות הלכה דלא כשמעתתיה יתיב לבר דבזה ליכא למיטעי דלא יתבינן ללישנא קמא דלכולי עלמא יתבינן וליכא למאן דאמר כן וההלכתא נמי הוא כלישנא קמא וכר' יוחנן נגד רב כמו שכתבתי לעיל ושפיר אין קושיא ממרא דשמעתא:

ומרב הונא בר ביזנא ללישנא בתרא נמי לא קשיא דהרי שם אמר דאקלעו בסוכה ואקלעו היינו נזדמנו והיינו דבבואם מאפר למקום ישוב נזדמן לפניהם מקום הראשון ליכנס שם לסוכה ונכנסו שם לנוח ושם לא היה מקומם ולא היה להם בית שלהם, וכל שלא היה להם עריבות בבית יותר מהיכי תיתי להם לצאת ולבקש איזה בית ליכנס כיון דכבר יושבים בסוכה והוה ליה לדידהו עריבות יותר שם שלא לטרוח ולבקש בית, וכל שיש עריבות גלוי נתבאר לעיל דגם בארץ ישראל אין חשש נראה כמוסיף כיון דנראה העריבות, וממילא אין חשש דעושהו חול בחוץ לארץ גם כן וגם למאן דאמר לא יתבינן שפיר יתבי ואין ראיה ומייתי רק בלישנא קמא לענין הברכה:

ומה שכתבתי לעיל מלשון מיתב הוו וכו' דבכוונה ישבו יש לומר סיפור זה הוא ללישנא קמא ולאפוקי דלא נטעה שהיה ערב להם בבית יותר כנ"ל, ולענין הראיה וללישנא בתרא אין הכי נמי דלא צריך לזה וכמו דלא צריכים להסיפור דלא מברכי ללישנא בתרא דליכא למאן דאמר כלל לברך ורק בלישנא קמא סיפר מה שהיה צריך לענין הראיה, ואין הכי נמי דללישנא בתרא היה להם עוד עריבות בסוכה יותר וכנ"ל:

סימן כב

ועל פי זה יש ליישב גם כן לשון תנחומא הנ"ל וידוקדק לשון להפטר ונפטרין גם כן דמשמע שהוא כבר שם ורוצה לצאת וליפטר, והיינו דגם אז נהגו לאכול רק מעט ונפטרין ויוצאין לבית לגמור עיקר הסעודה, והנה בזה כשכבר יושב בסוכה הגם שישיבת שניהם שוה אצלו מכל מקום כשכבר יושב, לצאת באמצע הסעודה לגמור במקום אחר הוא טורח לאדם דעל כן כשירד מפני הגשמים אין מטריחין אותו לעלות עד שיגמור סעודתו כמו שאמרו בסוכה (כ"ט.), ואף לפי המנהג עכשיו שהוא אכילת פת בכסנין שלפני הסעודה מכל מקום הדרך לסמוך הסעודה מיד ועל הסתם נוח היה לו יותר לישב שם

גם בכל הסעודה, ומכל מקום גם בכהאי גוונא התירו חכמים ליפטר ולצאת אם רוצה לצאת כשהוא כבר שם אף דהשתא ערב ונוח לו הסוכה יותר, ובזה לא שייך חשש מזלזל ועושה חול או נראה כמוסיף כיון שהוא ניכר וגלוי דהשתא נוח לו יותר וכנ"ל דגם בארץ ישראל בכהאי גוונא שרי, ואם כן בחוץ לארץ היו יכולים לקבוע חיוב בכהאי גוונא מיהת דהיכי דסוכתו עריבה אז אין ראוי לצאת דלא שייך לחוש לשום דבר ולא דמי ללולב כיון דעריבה:

ועל זה אמרו דמה שהתירו גם בזה מכלל המצוה שלא יהיה חיוב הוא כדי וכו', והיינו מי שסוכתו עריבה עליו או גם כל אחד כיון דמיתב יתבינן בלילה וגם ביום כל שלא ירדו גשמים אין מורידין הכלים עד אחר המנחה דשמיני עצרת ממילא שוב ביום דשמיני עצרת בשעת סעודה ודאי נוח לו יותר לסעוד בסוכה שלא יצטרך לטרוח בהורדת כלים לפני הסעודה ואכילה, ואי היה בכהאי גוונא חיובא עליו אם כן סעודת היום מצוה חיובית ואין לעשות טצדקי לפטור ממנה ולא יתפלל בלב שלם אגשמים ואף שרוצה בגשמים ולא יחוש לטורח שיגרום לו רצון, דזה אינו מצד עצמו לחשוב מפני כן לעריבות יותר דהוא רק מפני תקנת חכמים לשאול גשמים לא יחוש לרצון עצמו, אבל משום חיוב סוכה לא ירצו לגרום לביטול מצוה חיובית ועל כן נפטרין וכו' להראות דגם סעודה זו אינה חיובית כלל וברצונו תליא, וכיון דיוצאין גם שלא לצורך וחכמים התירו כי לא הטילו הדבר לחיוב שפיר לא יחושו להתפלל בלב שלם, ולפי זה אצטמידו דברי הגהות מנהגים דמהתנחומא ראיה גמורה לאותו מנהג, וגם הוא כפי הנראה דייק לשון להפטר ונפטרין והבין כמו שכתבתי דהוא ממש כאותו מנהג ורק ביום אוכלין חצי סעודה ונפטרין ובלילה אוכלין וזה ודאי מטעמיה דתנחומא:

סימן כג

ומכל מקום גם תנחומא לא אמר לחיוב רק דהתירו לעשות כן ודי שקצת בני אדם עושין כן ואפשר בשאר מדינות דלא נהגו כלל בזה ולא נזכר בקדמונים לפי שדבר זה רק בסביבות ארץ ישראל שאז זמן גשמים וצריך להתפלל בלב שלם ולא בשאר חוץ לארץ וכנזכר לעיל, והגם דלענין התקנה אין חילוק ושוה בכל מקום ומותרין בכל מקום לעשות כן מכל מקום מהיכי תיתי יחלקו הסעודה מפני הטורח כנ"ל, ורק שם הנהיגו שעושין קצת כן כדי לידע לענין התפילה דלאו חובה ונגררו אחריהם גם איזה מדינות אחרות אף דבשאר מדינות אין צורך לנהוג כך וחיובא ליכא בזה לפי מה שכתבתי בשום מקום, אבל כל זה הוא דוקא כשהעריבות אצלו בשוה בשניהם או כשאצל רוב העולם שוה אז אף דלדידיה ערב בבית רשאי לישב בסוכה גם כן שלא לפרוש ממנהג הכל אף שאין

בו מצוה כנ"ל אבל כשניכר שהוא לו לטורח ושאינו ערב לו וכל שכן כשהזמן גרמא או המקום מצד האויר דלכל אין ערב אין רשאי גם כן לישב:

וכפי הנראה המנהג שלא לאכול בלילה יצא מאיזה ארצות שאין חמין כל כך ובלילה יש קור כמבואר במרדכי המובא בהגהת רמ"א (סימן תרל"ט ס"ב) לענין שינה הנזכר לעיל דגם בארצינו יש צער שינה לישן על הסתם, ויש לומר דשם באכילה גם כן אף דלא הוי מצטער מכל מקום הוא לכל אחד ערב יותר בבית מה שאין כן ביום כשחמה זורחת, ובארצו דטור בספרד לא היה כן רק יש בני אדם שהם או אבותם באו מאותן ארצות שנהגו כך כפי אויר ארצם לספרד ונהגו גם שם כמנהג אבותם ועל זה כתב טור דאינו מנהג, ואין ראיה מהם למדינות אלו דלרוב בני אדם יש עריבות בבית יותר ולהיות עריבות בסוכה יותר הוא דבר שאין מצוי ועל הרוב הוא גם כן עת קור ושינוי אויר:

והגם דהר"ן לא כתב טעם דפעמים עריבה ולדידיה לא תליא בעריבות וליתא לכל הנ"ל מכל מקום תוס' ורא"ש וטור רבים נגדו ואפילו ימצאו חברים גם לר"ן והם כהדדי הוא פלוגתא בדרבנן דהלך אחר המיקל, וכל שכן בזה דלתוס' וסייעתם איכא עוד איסורא לישב דודאי יש לומר שב ואל תעשה עדיף:

וכל שכן דלדעתי כפי מה שכתבתי בדקדוק לשון יתבינן דהוא מצוה של רשות על זה יש לומר דלא יחלוק אדם והוא גם לר"ן כן דלא קבעוהו לחובה וכל שכן למה דקיימא לן דלא מברכין, ואף דכל הפוסקים כתבו סתם היינו כיון דמכל מקום מצוה הוא מאי נפקא מינה דאין חיובית וכמו צדקה וגמילות חסדים לרב האי גאון הנ"ל, ומצטער בלאו הכי פטור גם בחג וכשאין צער וסוכה לפניו מהיכי תיתי לא יעשה מצוה אף שהוא לו לטורח ואין ערב לו וניחא לכל אחד כנ"ל אף דאם ימנע לא יהיה לו עוון ועונש ולכן סתמו דמצוה לישב ולא ביארו בזה, ואם כן בזה דלתוס' וסייעתם איכא איסור ואפילו יהיו החולקים רבים מכל מקום גם הם גדולי פוסקים שאנו נגררים אחריהם ודאי יש לחוש לדבריהם כיון דבמניעה כפי מה שכתבתי ליכא איסור לדברי הכל:

ומה שנוהגין לאכול מעט ביום שאין טורח כל כך כבלילה הוא כדי לקיים או לעשות זכר על כל פנים למצות חכמים ומנהג אבות גם כן, דבאותה אכילה מעט אפשר דאין קפידא כל כך בין בית לסוכה ואז עביד מצוה גם כן, ועל כל פנים איסורא ליכא בזה לא משום עושה חול ולא משום נראה כמוסיף כיון דיוצא מיד ואוכל בבית והרי גלוי דעושה רק זכר בעלמא למנהג אבות, כן נראה בישוב המנהג על פי ההלכה שאינו סותר לדברי התלמוד ופוסקים הראשונים:

סימן כד

ונראה גם כשנחליט דסתימות הלשון מיתב יתבינן היינו בכל סעודות כמו שכתבו מגן אברהם וב"ח בפשיטות ושאר פוסקים וכן ב"ח בשם מרדכי לענין סעודה שלישית והוא גם כן בתשב"ץ (סימן קמ"ז) וזה גם כן פשיטותיה דטור לענין לילה, אבל תימא מה שכתב מגן אברהם עצמו ממרדכי דאין ישינים ואי דייקינן מיתבינן סתמא הרי לא אמרו באכילה דוקא והוא ככל ישיבת סוכה דחג וגם שינה בכלל, ואפילו נדחוק דיתבינן משמע ישיבה ואין דרך שינה בישיבה רק בשכיבה ועל כן אינו בכלל, מלבד דישיבה דסוכה עכבה הוא וכמו שכתב הרא"ש (פרק ד' סימן ג') בלאו הכי קשה ממה שכתב ממהרי"ל דגם ביום ממהרין לצאת, ועיין שם במהרי"ל הטעם כיון דגם טיול וסיפור שמועות בעיא סוכה נראה כמוסיף כבשינה עיין שם:

[ועיין שם במגן אברהם בישוב דברי תנחומא כתב כמו שכתבתי לעיל ורומז למהרי"ל דמייתי לעיל, ותמוה דהא מהרי"ל כתב טעם אחר וגם לפי דעתו איסורא נמי איכא כבשינה שכתב דאסור והרי תנחומא כתב רק דהתירו ושואל טעם למה התירו ואם כן אכתי תקשה מזה למהרי"ל] וכיון דבעי סוכה אמאי אינו מכלל יתבינן, ודחוק לומר דסבירא ליה דמה שאמרו ברוכי לא מברכינן דקאי אדלעיל משמע דהך יתבינן היינו ישיבה דבעי ברכה, דזה אינו דמהיכי תיתי לומר כן להוציא לשון יתבינן מפשטא דמשמע כל ישיבות דסוכה דברוכי לא מברכינן הוא מילתא באפי נפשיה בדין הברכה בזמנה דלא מברכין:

ואולי סבירא ליה בזמן התלמוד אין הכי נמי דהיו מברכין על כל ישיבה חיובית ושפיר יתבינן כל ישיבות רק האידנא הוא דנהוג כרבינו תם לברך רק באכילה כמו שכתב (בסוף סימן תרל"ט) ועל כן האידנא אין לישב רק בשעת אכילה, וגם זה ליתא דרבינו תם לא חידש הלכה או מנהג נגד הגמרא רק דסבירא ליה דינא הכי וגם בימיהם עבדי כן וכוותיה קיימא לן:

סימן כה

ובב"ח (סימן תרס"ו) כתב ואין יושבין בה כל היום וכמו שמשמע נמי מן התלמוד וכו' עד כאן ולא כתב מהיכן משמע ואנכי לא ידעתי שום משמעות משום מקום בתלמוד לזה, ואולי רצה לומר גם כן מסמיכות ברוכי לא מברכינן משמע ליה רק כשצריך לברך ואינו נראה וכמו שכתבתי, ובטור (סימן תרס"ח) כתב גם כן יושבים עד אחר הסעודה ופירש ב"ח שם דרצה לומר דאחר כך הוא מן המנחה ולמעלה ומוריד כליו להכין עצמו ליום טוב אחרון עיין שם, ואינו נראה דמאי פסקא דאחר סעודת שחרית הוא מהמנחה

ולמעלה וגם אז לא אמרינן אלא הורדת כלים ואפשר שהוא ישב בסוכה אם יש לו משרת להוריד או נשים הפטורות מסוכה, וגם מהיכי תיתי שישתהה בהורדתם כל היום אחר הסעודה עד הלילה ומשהורידם עדיין ישב, והורדת כלים איתא במשנה על יום שביעי ופשיטא דלא נפטר על ידי זה מישיבת סוכה כשגמר ההורדה וכן מקודם, וזמן ההורדה קבעה ממנחה ולמעלה דאז הזמן להכין ליום טוב ואין זה ענין לפטור מישיבת סוכה כשיכול לישב, וגם אי משום הא ודאי דלא היה לו לומר אישיבה כלל, ובסימן תרס"ו לענין יום שביעי בארץ ישראל כתב הא דמוציא כלים וכו' ולא כתב דישב רק אז אחר הסעודה כדהכא, והנה מזה דלא היה להב"ח משמעות אחר מגמרא דנפטרין אחר סעודה ואין יושבין כל היום דאם כן היה לו לאמרו כאן על דברי הטור, ולפי מה שכתב כאן אי אפשר לומר דכיוון שם גם כן לזה דההוא גם בהושענא רבה לבני ארץ ישראל ומה חידוש יש בזה בשמיני עצרת לדידן שהוצרך תנחומא לתת טעם לפי דבריו שם על זה ודבריו צריך לי עיון:

סימן כו

וכפי הנראה הטור כתב זה ממה שנהגו בימיו וכמו שנהגו כן בימי מהרי"ל שהוא בא רק לתת טעם למנהג עיין שם וכמו שכתב אחרי זה ויש נוהגין וכו' ואותו מנהג דחה אבל הך מנהג הוטב בעיניו ונראה מטעמו דמהרי"ל וסבירא ליה נמי כראבי"ה ודייק וכתב רק ואוכלין וכו', ונראה דהך עד לאחר סעודה קאי גם אתחילת הלשון ועל סעודת הלילה גם כן דגם אז יושבין רק עד אחר הסעודה ויוצאין ולא מטיילין ומדברין ושונין וישינים שם ומטעמיה דראבי"ה, אלא דמה שכתב ראבי"ה איסור לישן משמע דהוא לא סבירא ליה דאם כן היה לו לומר זה, ואי קאי רק איום יש לומר מטעם התנחומא הנ"ל ושפיר אינו איסור, ועל כל פנים משמע דסבירא ליה דאף דאמרו סתם יתבינן אינו לגמרי כמצות ישיבה שבחג:

ונראה דלא תיקנו בזה רק לעשות זכר מה למנהג אבות ולא שיהיה לגמרי כבחג ואם כן גם בישיבה כל דהו בסעודה קצת נמי (סגי) כיון דאין צריך ישיבה כל היום מאי שנא שעת סעודה או שלא שעת סעודה כשהוא חיוב גמור כיון דבגמרא אמרו סתם, ואם כן על כרחך רק על החילוק בין לילה ליום שכתב הטור שלא ידע לו טעם כתב דאינו מנהג דמהיכי תיתי לחלק בזה, אבל בישיבה חוץ מסעודה שיש טעם לחלק סמך אמנהג גם בלא שורש מגמרא כיון דיצא ידי ישיבה בשעת סעודה, ואם כן במקום שיש טעם לחלק בין יום ולילה יש לומר שפיר גם הטור מודה דהוי מנהג:

סימן כז

ומתוך לשון רש"י למדתי שורש למנהג מה שלא לאכול בלילה שהיה גם בימי חז"ל לא לחיוב על כל פנים, שפירש שם (מ"ח.) ד"ה הא לן וכו' מדליק בה וכו' שצריך לישב בה מחר עד כאן, ומבואר דמה שכתב מדליק קאי אליל שמיני עצרת שעל זה סיים שצריך וכו' מחר דהיינו בשמיני עצרת וסבירא ליה דגם בחוץ לארץ בליל שמיני עצרת מדליק וכו' וכמו שכתב הרא"ש שם בשמו והשתא קשה אמאי כתב דצריך לישב מחר הרי גם עתה בלילה גופיה נמי צריך לישב ודחוק מאוד לומר דגם ללילה קרי מחר והוה ליה לומר שצריך לישב בו עתה ועל כרחך דבלילה באמת לא היו יושבין, ורק מי שאין לו מקום שמוכרח לישב משום הלילה היה יכול לפחות ורק בשביל שצריך לישב מחר אי אפשר, ובזה סר מעליו קושית הרא"ש שם שהקשה אם כן גם מי שיש לו מקום נמי:

ובב"ח (סימן תרס"ו) כתב דניכר בהורדת כלים ומצעות נאים שהיו כדי לישן דאותם אינו מחזיר עוד ופשיטא ליה דאין ישינים ולא כבית יוסף, אבל אפילו תימא גם דברי הרא"ש כן אין נראה שיהיה זה היכר בשעת אכילה ואולי יש לו איזה סיבה שמצטער לישן ופטור משינה וכיון שאוכל שם צריך היכר אאכילה שאינו כמוסיף, ושוב ראיתי באליה רבה שם השיב עליו גם כן [ועיין שם הבין בתירוץ ב"ח ארש"י בהורדת כלים נאים והשיב על זה מהגמרא עיין שם, ובאמת כלים נאים שלא לשינה רק לכבוד ונוי סוכה מורידין רק לכבוד יום טוב אחרון כמו שאמרו במשנה, והיינו בארץ ישראל שאוכלין בבית אבל אם יושב בסוכה כבוד יום טוב הוא להיותם שם במקום שאוכל, ועל כן כתב הרא"ש דצריך להחזירם רק קאי אכלים ומצעות של שינה] בזה עיין שם:

ועיין שם בקרבן נתנאל (אות י') מה שכתב דיש היכר גם בהורדת כלים וחזרתן לכבוד יום טוב שאוכל עיין שם, הוא דחוק מאוד כיון דיושבים גם בשמיני כל היום והלילה כמו בכל ימי החג מה טעם במעשה בטל שעושה להוריד ולהחזיר להיות בזה היכר, ומשום הכי כתב הרא"ש דלא מסתבר זה ולא דמי כלל להא דמפקפק או נוטל אחת דמייתי דשם מעשה מעליא עושה בזה עתה לשם סוכה ואינו ענין לזה עיין שם, ויעיין מה שכתבתי לעיל ליישב דבריו על פי דברי ראבי"ה וזה אי אפשר לפי מה שדקדקתי בלשון מחר וגם דלפי מה שכתבתי שם סבירא ליה דאוכלין בלא היכר:

סימן כח

והנה ברוקח (סימן רי"ט וסימן רכ"ב) ומייתי ליה האליה רבה והברכי יוסף (בסימן תרס"ו) כתב דמכניס מאני מיכלא, והיינו על פי שיטת רש"י וסבירא ליה דגם בשעת אכילה צריך היכר שהרי כתב שם אחר כך (בסימן רכ"ב) ויושב בה לאכול ולא הזכיר

שינה, אבל למה שכתבתי ניחא וזהו שהכריחו לרש"י מה שכתב לשון מחר ליישב קושיא זו ומזה למד כן, והך היכר צריך רק לסעודת הלילה ובשאין לו מקום ומוכרח לאכול בסוכה דאי יש מקום אוכל בבית וביום אין צריך כלום, ואפשר לומר דסבירא ליה מדקדוק יתבינן דמשמע דמסור לנו ולרצונינו כנ"ל דהיינו דחיובא ליכא רק ליישב על כל פנים איזה ישיבה הצריכה סוכה לזכר מנהג אבות [לפי מה שכתבתי לעיל מריטב"א דקאי הפלוגתא שם על זה וגם בימי ר' יוחנן היו רובם בקיאין והכי נמי בימי ר' יהושע בן לוי שהיה בימיו] והשאר רשות, ואי יש לו מקום משום חשש נראה כמוסיף לא ישב בלילה ובהפסק זה סגי כנ"ל מב"ח ומגן אברהם וכשאין לו מקום ומחר על כל פנים צריך לסוכה על כן צריך להיכר:

ומה שכתב רוקח שם לאכול גם בלילה היינו למסקנא דעושה היכר יושבין שפיר גם בלילה ואף שאינו חיוב, ודברי רש"י הוא רק לפום מה דלא נחית לעשיית היכר דכשיש לו מקום אין צריך לזה, אבל מאחר דהיכר מועיל ישראל קדושים רוצים ועושים, ועל ידי היכר ומנהגא קאמר על דרך שנתבאר לעיל על הטור ועל כן לא כתב שינה, והם לא סבירא ליה דראבי"ה ההיכר על ידי שאין מברכין רק כיון דגם שם צינה לישן כמו שכתבתי לעיל מהמרדכי, אף דבחג כתב רוקח בסתם ישינים דאינו כל כך להיות חשוב מצטער מכל מקום בשמיני עצרת אפילו תימא דלית ליה טעם פעמים עריבה ואיסורא ליכא מכל מקום כיון דחיוב ליכא לא החמירו על עצמם בזה:

סימן כט

ומסתימות לשון רוקח משמע דכלי מאכל עומדים שם כל היום, ולא כמו שכתב באליה רבה שם להכניס בליל שמיני עצרת וכן הב"ח שם כתב יעשה היכרא בליל שמיני וכו' [ובאליה רבה שם כתב בשמו דכן המנהג, וטעה אגב שיטפיה דשם כתב המנהג אהורדת כלים ואין עושין היכר דהכנסת כלי מאכל או נר רק כשאין לו מקום כתב הוא דיעשה וכו' ולא ממנהגא] משמע רק בלילה ולא ביום דסבירא ליה דבהא סגי כמו בהפסק אכילת לילה וכמו שכתבתי לעיל לדמותם, אבל מראבי"ה משמע דלא מהני היכר הקודם כמו שכתבתי לעיל:

ויש לומר לפי מה שכתבתי מרש"י דהפסק אכילה מהני דוקא כשיאכל בבית דמוריד הכלים וביום חוזר ומעלה אותם איכא היכר גם ביום אבל כשאוכל בסוכה אלא שעושה איזה היכר בזה לא מהני ההיכר אאכילה ביום רק צריך להיות כל היום, ואפשר לומר הא דאין ישינים דסבירא ליה כיון דכלי מאכל הוא מאוס אם כן אינו כבוד יום טוב ומאחר דאינו חיוב מהיכי תיתי לישב נגד כבוד יום טוב, וצריך לומר בשעת אכילה אין

מאוס כל כך וגם בבית פעמים מכניס ורק משום כבוד סוכה של מצוה אסרו ובשמיני דליכא עוד מצוה גמורה רק ממנהגא אין קפידא ועל כן הוא היכר דאינו למצוה ולהוסיף, אבל שלא בשעת אכילה מאוס ומשום כבוד יום טוב אין להחזיקם בבית שהוא שם, ובשעת שינה נמי כן עדיף לישן בבית הנקי מכלים מגונים ולא בסוכה שיש שם כלי מאכל דחרס ויש לומר דזה גם כן טעמו דראבי"ה דלא כתב לישן על ידי היכר:

סימן ל

ובאליה רבה (סימן תרס"ח סוף ס"ק ד') כתב דלפי מה שאמרו להביא כלי אכילה פשיטא דמותר לישן עיין שם ולפי מה שכתבתי זה אינו, ולא ידעתי מאי פשיטא שכתב והרי ודאי ראבי"ה ומרדכי ומהרי"ל שכתבו דאסור ולא כתבו הך תקנה לא סבירא להו שיועיל זה לשינה:

ונראה דמרדכי וראבי"ה לא פליגי ארש"י דשמעתתיה בפומייהו תמיד ולא יכתבו סתם נגדו מבלי שיזכירו דבריו, רק סבירא להו דעת רש"י כהתוס' (מ"ה סוף ע"ב) ד"ה אחד דמברך בכל פעם שנכנס עיין שם, ורבינו תם הוא שחידש זה לברך רק בשעת אכילה וגרירי אחריו ודעת רש"י יש לומר דאינו כן [ושוב מצאתי בספר פרדס הגדול לרש"י (סוף סימן קפ"ז) מבואר כן עיין שם] ואם כן גם בשינה וכל ישיבה חיובית יש היכר דאין מברך, והגמרא שם דבעי היכר אחר ובארץ ישראל דפוחת ולא מהני היכר ניחא, אבל דברי ר' יהושע בן לוי לן קשה וצריך לומר דהוא סבירא ליה כשמואל דאין מברך אלא יום ראשון וליכא היכר כלל בברכה ושפיר אאכילה צריך גם כן היכר אחר, ועל כן הוכרח רש"י לומר לשון מחר וכהנ"ל ולדידן דמברכין בכל יום אין הכי נמי דלא צריך היכר:

והרוקח דמצריך היכר הוא פליג אראבי"ה ולא סבירא ליה היכר הברכה דהוא רק בתחילה אבל מרש"י אין הכרח כרבינו תם רק ראבי"ה אזיל בשיטת רבינו תם ולדידיה אין הכי נמי יש לפרש הגמרא אליבא דהלכתא ולענין שינה כמו שכתבתי לעיל, וכשאין לו מקום על כרחו גם בשינה ישן על ידי ההיכר אבל בשיש מקום אין לו לעשות כן כיון דמאוס כנ"ל, רק רש"י לא סבירא ליה כרבינו תם ולדידיה אין הכי נמי דישינים גם כן לפי זה [אם ירצו יכניס דחיובא ליכא] ועם כל זה לא פליג אראבי"ה לדינא למאי דנהגין כרבינו תם:

ועיין שם במרדכי דראבי"ה דייק מלשון הגמרא (ראש השנה כ"ח:) הישן בשמיני בסוכה משמע דיעבד מדלא אמר מותר לישן עיין שם, ורש"י (עירובין צ"ו.) ד"ה ועוד הישן כתב ואנן מיתב יתבינן בשמיני ספק שביעי לכתחילה וכו' עד כאן ומשמע דרצה לומר דישינים לכתחילה דלפרושי הישן דגמרא קאי ומה שכתב מיתב יתבינן לשון הגמרא

דסוכה נקט וכן ראיתי בספר חכמת אדם (כלל קנ"ג) בשם הגר"א למד מדברי רש"י אלו חיוב לישן עיין שם:

ולדעתי חיוב ודאי לא משמע ואדרבא מלשון לכתחילה שכתב נראה לי לדקדק כמו שכתבתי דאף דסבירא ליה דשינה בכלל יתבינן שאמרו מכל מקום סבירא ליה דהוא רק רשות לעשות כן אפילו לכתחילה דאי חיובא הוא היה לו לומר סתם יתבינן ומאי לכתחילה דקאמר ועל כרחך דרשות הוא וכמו שכתבתי, רק דאנן עבדינן כן לכתחילה ועוד מבואר יותר להדיא כן בסיום הלשון שם שכתב ולהכי שרינן וכו' הרי מבואר דרק היתר הוא ורשות דשרינן לעשות כן ולא חיובא דאם כן היה לו לומר יתבינן, וזה ראיה גדולה למה שכתבתי דסבירא ליה דהוא רק רשות שהתירו לעשות כן, אבל על כל פנים משמע דעבדינן לכתחילה ולא כראבי"ה דאסור:

סימן לא

וכבר כתבתי דרחוק שיחלוקו ארש"י ולא יביאו כלל דבריו, והיה אפשר לומר על זה דרש"י שם סיים דלהכי שריא דאי שמיני הוא לא מכוון למצוה, וזהו בזמן שהיה ספק ויש לומר אז דהיה באמת ספק לא צריך היכר כלל ולא שייך נראה כמוסיף דכולי עלמא ידעי דאין אנן בקיאין בקביעא דירחא ושהוא ספק ועל כן צריכין לישב מספק וגם דמתכוונין על הספק ודאם הוא שמיני לא ישבינן למצוה, אך האידנא דבקיאין הרי ידעינן דהוא שמיני ולא שייך לומר זה דאם הוא שמיני אינו למצוה וצריך לומר דיכוונו דאין יושבין למצוה רק לזכר מנהג אבות ודבר זה מאן מפיס מה שבלב ושייך נראה כמוסיף, והגמרא דסוכה דמצריך היכר הוא לבקיאין כנ"ל, ואין הכי נמי דאין ישינים לפי מה שכתבתי דעל זה לא מהני להכניס כלי מאכל, ורש"י עירובין לפרש הקושיא דהישן נחתי מדישינים והיינו לאותן שהוא ספק וכן מסיים שפיר הטעם לענין ספק אי שמיני וכו' ולא נחית לבאר לדידן דבקיאין דשם קאי אישינים דאין בקיאים:

אבל עדיין קשה מה דדייק ראבי"ה מלשון גמרא דהישן משמע דיעבד ורש"י כתב לכתחילה, ואפשר ליישב גם זה דסתמא דגמרא נקט לשון דיעבד דבזמנם היו בקיאים ואין ישינים כנ"ל ועוד דגם בזמן שאין בקיאים יש מקומות דמטו שלוחים עד שמיני עצרת ומכל מקום עושים שני ימים משום גזירה כניסן אטו תשרי (ראש השנה כ"א.), וכיון דידעי ורק משום גזירה יתבי שייך נראה כמוסיף ואין ישינים כנ"ל, ולבבל היו יכולים לבוא גם קודם החג וגם בימי אמוראים דאסתתום דרכי כדאיתא שם בעובדא דלוי ודרב נחמן דנודע להם בי"א תשרי ועיין שם (כ"ג:) ובתוס' ד"ה כמה, והא דכל התלמוד מלא דבבבל עשו שני ימים צריך לומר דלשם לא הלכו שלוחים משום חירום

וכדומה דעושין שני ימים כמו שכתב רמב"ם (פרק ה' מהלכות קידוש החודש הלכה ט') ומכל מקום היה מצוי שיזדמנו נחותי מארץ ישראל שיגידו להם קודם שמיני עצרת ולא יהיה להם ספק רק יעשו משום גזירה ואין ישינים, ועל כן למה לי לשון לכתחילה כיון דאינו הלכה פסוקה בכל מקום להיתר ואיכא דאין ישינים לכתחילה, ורש"י דבא לפרש פשיטות הקושיא קאמר דהא יתבינן גם לכתחילה והיינו במקום שהוא ספק ואי איכא בל תוסיף אסור בכל מקום מן התורה ולוקה:

סימן לב

אך לשון רש"י שכתב ואנן וכו' מבואר דלזמנו קאמר ואי כמו שכתבתי דקאי רק בזמן שהיה ספק היה לו לומר והא קיימא לן מיתב וכו' ולא לשון ואנן, ולפי מה שכתבתי לעיל ניחא גם לשון אנן ורצה לומר אנן דקיימא לן מברכין כל שבעה ישינין גם כן לדידיה וכנ"ל, וגמרא נקט הישן לשון דיעבד משום מאן דאמר דאין מברכין אלא יום ראשון דלדידיה רק אוכלין על ידי היכר כלים ושינה לא כמו שכתבתי לעיל ולא נחית לפלוגתא דנקט לשון דיעבד דעל כל פנים לדברי הכל דיעבד אין לוקה כיון דהנך ישינין גם לכתחילה, ולדידן דנהגינן כרבינו תם שפיר יש לומר דגם רש"י מודה דאסור לישן:

סימן לג

ומיהו בראש השנה שם אביי הוא דאמר זה דהישן וכו' ואי אפשר לומר כמו שכתבתי דהוא סבירא ליה בסוכה (מ"ו.) הלכתא כרבי בתפילין והכי נמי לסוכה דמברך כל שבעה ואם כן לא היה לו לומר הישן לשון דיעבד לרש"י, ועל כן נראה דבדקדוק כתב רש"י מיתב יתבינן ולא אמר דישינים דהנה הא דלמד ראבי"ה מהישן וכו' לחוש גם לדידן בשמיני עצרת לכתחילה, לכאורה תמוה מנא ליה דקושית הגמרא משמיני בחוץ לארץ בספק, ודילמא משמיני ודאי דבארץ ישראל פריך ושם פשיטא דאסור לכתחילה כמפורש בגמרא דאפילו כשאין לו מקום צריך לפחות ולפסול, ונראה דהוה קשה ליה הא דפריך הישן וכו' דוקא משינה ולא מאכילה גם כן והוה ליה למימר היושב בסוכה דזהו המצוה דקרא בסוכות תשבו, ועל כרחך מזה דאשמיני בחוץ לארץ פריך ועל כן לא הוה קשה לו מאכילה דבאמת אוכלין מתקנת חכמים:

סימן לד

ובחידושי הרשב"א בראש השנה (ט"ז.) כתב דכל מה שתיקנו חכמים לצורך אין כאן בל תוסיף דכבר נאמר (דברים י"ז, י"א) על פי התורה אשר יורוך ותדע דהא שמיני דסוכה בזמן הזה מצוה של דבריהם ואוכלים וישינים בה למצוה ואף על גב דבקיאינן בה השתא וכו' עד כאן, והנה הוא כתב בפשיטות מצוה לישן גם כן והוא לטעמיה שכתב דעושין

הכל למצוה באמת ואפילו הכי לא שייך בל תוסיף, וזה שסיים ואף על גב דבקיאינן וכו' והיינו דבזמן שהיה ספק ועשו מפני הספק לא שייך בל תוסיף למסקנא דגמרא דצריך כוונה וכמו שכתב רש"י בעירובין שם דהרי מתכוין לספק ורק משום שמא הוא שביעי, אך האידנא דבקיאין ועם כל זה יושבין מפני מצות חכמים אי גם בתקנת חכמים שייך בל תוסיף הרי כאן מוסיף גמור, ולכאורה משמע מדבריו דאף שיושב רק משום מצוה דרבנן סבירא ליה דשייך בל תוסיף:

ואפשר דטעמו משום דהרי מוסיף מעצמו וכמו שאמרו בראש השנה (כ"ח:) אפילו אמר אוסיף ברכה אחת משלי איכא משום בל תוסיף משמע שאומר שמוסיף משלו ומעצמו ולא ממצות התורה אלא שאין להוסיף מצוה מעצמו, ואי גם לחכמים אין כח להוסיף מה בכך שעושה לשם מצות חכמים ולא לשם מצות התורה, אך למסקנא דגמרא שם לחלק בין בזמנו לשלא בזמנו דצריך כוונה אם כן אין ראיה מהא דברכת כהנים דהוא בזמנו כדאיתא בגמרא על כן אפילו לא נתכוין למצוה כלל עובר, מה שאין כן שמיני בסוכה דהוא שלא בזמנו וצריך כוונה, וצריך לומר אי נימא בדעתו כנ"ל על כרחך מסברא הוא דסבירא ליה כן דאף אי מתכוין למצוה דרבנן הרי על כל פנים מתכוין למצוה והוא מוסיף מצוות על של תורה, ועל כרחך דחכמים יכולים להוסיף ברשות התורה וליכא משום בל תוסיף ואם כן לדידיה לא שייך כלל חשש נראה כמוסיף שהרי לפי דעתו הוא מוסיף גמור באמת ולא רק נראה כמוסיף, אלא דמפני תקנת חכמים הותר ואם כן מה לחוש ושפיר ישינין גם כן דאין חילוק בין שינה לאכילה:

וכן הוא גם כן בחידושי הריטב"א (סוכה ל"א:) ד"ה מאי לאו עיין שם דהקשה תחילה מדאתקין רבי אבהו להוסיף בתקיעות ותירץ דכיון שעושין מפני הספק ליכא בל תוסיף וחזר והקשה מהא דחוזרין ותוקעין עומדין והאריך וכתב תחילה תירוץ התוס' (ראש השנה ט"ז ריש ע"ב) ד"ה ותוקעים (כ"ח:) ד"ה ומנא ואחר כך כתב אי נמי והוא הנכון דכל שהוא בתקנת חז"ל אין בו משום בל תוסיף תדע שהרי ישינין בשמיני [בסוכה] על פי חז"ל עד כאן. ולא הונח לו דבשמיני מפני הספק והיינו כמו שכתבתי דהוכחתו האידנא דליכא ספק ומתכוונין למצוה דרבנן ודאית ומוסיף גמור אלא דלא שייך האיסור ועל כן ישינין גם כן, וכן הוא עוד בחידושי הריטב"א (ראש השנה ט"ז:) סוף ד"ה כדי לערבב עיין שם ועוד שם (כ"ח:) ד"ה ואם תאמר:

סימן לה

ובפני יהושע שם הביא דברי רשב"א וכתב שהוא כראי מוצק עד שהוקשה לו אתוס' שתירצו בענין אחר וכתב דגם הם מודו אלא דסבירא להו דשאני ההוא דהתם יעוין שם

באורך, ועל דרך זה ראיתי גם כן בפרי מגדים אורח חיים בפתיחה כוללת (חלק א' אות ל"ח) ליישב להתוס' הא דמיתב יתבינן דסבירא להו נמי כרשב"א ומחלק בענין אחר יעוין שם באורך באופן דפשיטא להו דליכא דפליג על זה, אלא שהפרי מגדים (שם אות ל"ו) הבין דפליג בזה עם רמב"ם (סוף פרק ב' דממרים) יעוין שם באורך, ולדעתי פשוט דליתא ולא פליגי כלל:

והרמב"ן (פרשת ואתחנן דף ב' שם בסוף דיבור) כתב גם כן בסתם ובפשיטות כדברי רמב"ם והוא רבו דרשב"א ורביה דריטב"א וקוראו רבינו הגדול בכל מקום ושמעתתיה בפומייהו תדיר והדבר רחוק שהם יכתבו סתם נגדם ולא יזכירו דבריו כלל: ועוד ראיתי בריטב"א לראש השנה שם סיים על זה כמו שכתב הרמב"ם בספר מדע עיין שם, וכפי הנראה שכיון לדבריו בהלכות ממרים הנ"ל ואגב שיטפיה כתב ספר מדע לפי שבריש פרק ט' מיסודי התורה דיבר מאיסור בל תוסיף דימה בעל פה דבר זה שם, או שכיון למה שכתב בריש ספר המדע אחר מנין המצוות כתב לענין מצוות דרבנן עירוב ומגילה וכדומה ודלא שייך בל תוסיף ככל מה שכתב בהלכות ממרים באורך קצת יותר עיין שם:

והנה הוא כתב כדברי רשב"א וסיים כמו שכתב רמב"ם הרי דהיו לאחדים בידו, ולא ידעתי גם כן מה לחצו לזה והוא העתיק בשמו דלחכמים יש רשות וכו' ודמחלק בין בית דין לאדם אחר, אבל רמב"ם כתב דגם בבית דין שייך רק שהם אומרים שהוא מדבריהם עיין שם, ולפי העתקתו דברי רשב"א אחכמים המתקנים והוא כתב סתם דלוקין שיושבין למצוה ולא חילק דוקא למצוה דבריהם משמע ליה דלא סבירא ליה, אבל באמת רשב"א לא קאי כלל על החכמים המתקנים שהיו רשאים לתקן רק על העושים דכל מה שתיקנו וכו' אין עליהם איסור בל תוסיף וכמו שכתבתי לעיל לשונו:

ועל העושים ודאי גם רמב"ם לא אמר דהם מכוונו כך בעשייתן ואטו כולי עלמא דיני גמירי והעמי הארצים פשיטא דעושים הכל סתם למצות הש"י ואין יודעים כלל חילוק ושיש מצוות דרבנן ולא דאורייתא וכי סלקא דעתך דעוברים על בל תוסיף, ואם כן איך יתקנו חכמים ולהביא העם שאין יודעים לעבור אדאורייתא, אבל באמת כבר השריש רמב"ם בספר המצוות (שורש א') ובהלכותיו ריש פרק א' דממרים דכל דרבנן הוא דאורייתא בעשה דעל פי התורה אשר יורוך ולא תעשה דלא תסור, והוא מפורש בגמרא (שבת כ"ג.) דמברכין אשר קדשנו במצוותיו וציונו מהאי טעמא והרי דחשבינן להו מצות השם שציונו ושפיר עבדי סתם למצות השם יתברך ואפילו דרבנן העושים אין עושים אלא משום מצות השם יתברך לשמוע דברי חכמים דלולי זה מהיכי תיתי לשמוע להם,

והן הם דברי רשב"א דשפיר אנו עושין למצוה וליכא בל תוסיף דהרי באמת נצטוינו לעשות על פי וגו':

[ועל פי זה אין אנו צריכים עוד למה שכתבתי לעיל בדברי רשב"א דחשיב מתכוין גם כשמכוון למצוה דרבנן, דאפילו תימא דבעינן שיתכוין לדאורייתא קל וחומר הוא איך סתים לכל ישראל והרי העמי הארץ מכוונים סתם למצות השם יתברך וכנ"ל, ומיהו זה קצת דחוק ויתבאר לקמן בזה]:

וגם רמב"ם מודה לזה רק הוא כתב אחכמים המתקנים עצמם הואיל ויש לבית דין לגזור וכו' מהו זה שאמרה תורה לא תוסיף וכו', ועל זה לא יחלוק גם רשב"א דאזהרת בל תוסיף ובל תגרע לכל ישראל נאמרה וגם לבית דין הגדול אלא דהואיל התורה הרשתה לגזור ולתקן אם כן התורה הוציאה זה מכלל האזהרה על כן כשמכוונים דרך גזירה ותקנה, וגם לרמב"ם על כרחך לחלק בין יחיד לבית דין דלא תקשה מההיא דאוסיף ברכה משלי הנ"ל:

סימן לו

ושוב ראיתי בספר יום תרועה (ראש השנה כ"ח:) ד"ה מתיב הקשה מברכת כהנים ארמב"ם ותירץ על זה אלא בדבר שהוא לסייג יעוין שם, והוא כחילוק פרי מגדים הנ"ל אליבא דתוס', ובאמת חכמים הוסיפו גם בכהאי גוונא אבל הוא כתב הואיל ויש לבית דין והיינו שיש להם רשות וכמו שכתב (שם פרק א' הלכה ה') דגם המנהגות בכלל אשר יורוך ומשום דברשות עבדי זה לפיכך אינו בכלל מה שאין כן ביחיד, ומיהו ראיתי ברדב"ז (חלק ג' סוף סימן תע"ח) כתב גם ביחיד צריך שיאמר שמצוה זו מן התורה יעוין שם באורך וצריך לי עיון גדול ואין כאן מקום בזה, [ובתשובה אחרת כתבתי בטעם דברי יש אומרים ביורה דעה (סימן רי"ד סעיף א') דסבירא ליה שכל אחד על עצמו דינו כבית דין הגדול וכו' וכטובי העיר בעירן ונעשה איסור דרבנן, וגם לפי דעתם צריך לומר דוקא בית דין של סייג ופרישות דקאי עלה שם דסבירא ליה ושמרתם את משמרתי לכל ישראל נאמר (ויקרא י"ח, ל'), ובחילוק פרי מגדים שם אליבא דתוס' בגזירת בית דין הכי נמי אליבא דרשב"א להנך יש אומרים ביחיד ובזה חלוק יחיד מבית דין] ושפיר דברי הרשב"א מוסכמים בזה:

אלא שתימא דלא העירו מדברי רש"י עירובין הנ"ל דמפרש הקושיא מהא דמיתב יתבינן והרי זה מתקנת חכמים ולא שייך בל תוסיף, ויותר תימא שלא העירו מדברי תוס' ראש השנה עצמם דשם (כ"ח סוף ע"ב) ד"ה דילמא שכתבו דאי ישן בשמיני ילקה בשמיני ספק שביעי לא יתבינן עיין שם ואיך כתבו הם אבעלי תוס' דראש השנה עצמם דסבירא

ליה כרשב"א דיתבינן ולא שייך בל תוסיף משום תקנת חכמים, ואי דהם קיימו בזמן שהיה ספק הרי גם אז יום טוב שני תקנת חכמים הוא שהם תיקנו להחמיר בספק זה ואם כן אפילו אי לא צריך כוונה לבל תוסיף מכל מקום משום תקנת חכמים לא שייך בל תוסיף, וכן קשה מדברי רש"י בסוכה וראבי"ה הנ"ל דמצרכי היכרא לדידן בשמיני שלא יהיה נראה כמוסיף, ואי מוסיפין באמת בזה ועל פי חכמים מותר מה נראה כמוסיף שייך בזה:

סימן לז

ושוב ראיתי בטורי אבן לראש השנה שם ד"ה ותוקעין הרגיש מרש"י עירובין הנ"ל אלא שהוא הקשה מהגמרא עצמה מדפריך משמיני בסוכה ולא מכל מצות עשה שהזמן גרמא, ואינו מוכרח דיש לומר דפריך משום דשם ידעי מעשים בכל יום מבני אדם שאין להם מקום ואין פוחתין סוכתם וישינים שם ולא מלקינן להו, ובחידושי הריטב"א (ראש השנה כ"ח:) ד"ה אלא מעתה כתב פירוש וכו' ואילו אנן קים לן דלא לקי עד כאן הרי מפרש מדקים לן ולא מהא דמיתב יתבינן:

ועיין שם בטורי אבן הקשה עוד מהא דמתן ארבע במתן אחת כיון דלר' אליעזר ראוי לעשות הוה לו לצורך דראוי לחכמים לתקן וליכא בל תוסיף עיין שם, והוא תמוה מה ענין ראוי לתקן הרי לא תיקנו ותקנת חכמים מחודשת צריך להיות אסיפת כל בית דין הגדול וחכמים שיעמדו למנין ויתקנו תקנה ובזה לא שייך פלוגתא דאם יסכימו הרוב לתקן ויתקנו הרי הוא תקנת חכמים לדברי הכל ואי לא יתקנו לא יתקנו ושם לא היה תקנה ור' אליעזר ור' יהושע פליגי בסברא על פי דעת תורה איך לעשות ושפיר דנו בזה משום בל תוסיף ובל תגרע ומה ענין תקנה לכאן:

ומה שכתב עוד שם דהדבר תמוה בעצמו לומר משום תקנת חכמים פקע איסור בל תוסיף מאי שנא מכל איסורי תורה וכו' בקום ועשה ולא אמרינן משום תקנת חכמים פקע וכו' עיין שם, תמוה הרי רשב"א ביאר יפה דזה לאו הפקעה שהרי תורה ציותה על פי וגו' ואם כן אין אנו מוסיפין שהרי גם זה ממצוות התורה ולא עברנו כלל על בל תוסיף דאין זה הוספה מה שאין כן כל איסורין דמפקיעין ועוקרין האיסור דגם אחר תקנת חכמים הרי התורה אסרה זה והוא בכלל איסורה וזה פשוט מאוד אין צריך לפנים:

וגם נראה דלא ראה דברי רמב"ם הנ"ל דאזהרת בל תוסיף לא קאי אתקנת חכמים דרך תקנה אך מרש"י עירובין קשה, ובאמת בתקנת חכמים לסייג ודאי לא יחלוק אדם דלא שייך בל תוסיף שהרי תורה ציותה ושמרתם את משמרתי (ויקרא י"ח, ל') לעשות משמרת למשמרתה של תורה, והא דסוכה בשמיני גם האי בבני אדם דבקיאי יש בו

גדר ומשמרת לתורה משום גזירת שמדא דלא ליתו לקלקולי כמו שאמרו בביצה (ד' סוף ע"ב) וכן כתוב בריטב"א (ראש השנה כ"ח:) ד"ה ואם תאמר אשמיני דסוכה הלשון משום סייג לתורה עיין שם, [ובפרי מגדים שם כתב גם כן דהוא לסייג שלא יבואו לזלזל גם ביום ראשון עיין שם וכן כתב בספרו ראש יוסף הנדפס מחדש כ"ה סוף ע"ב עיין שם והלשון סתום ומגומגם והיה לו לומר כלשון גמרא הנ"ל]:

סימן לח

ועל כן נראה כמו שכתבתי דבאמת משום הכי לא פריך מאכילה דהוא תקנת חכמים ולא שייך בל תוסיף רק משינה דעל זה ליכא תקנת חכמים וכדברי ראבי"ה וממילא ילקה משום בל תוסיף דאורייתא, אלא דעדיין קשה דהא אגמרא גופא יש לדקדק אמאי לא פריך מיושב סתם ובארץ ישראל, ועל כרחך צריך לומר משום דאימא אין הכי נמי דלקי וכמו שכתבו תוס' ראש השנה שם ד"ה דילמא לסלקא דעתך לרבי יהושע עיין שם ואם כן קשה גם בחוץ לארץ לענין שינה נמי נימא כן ואדרבא שם טפי יש לומר כן דבארץ ישראל אפשר ממעשים בכל יום כנ"ל והיינו מדלא מתרינן ביה שאף שאין לו מקום ויושב בלא כוונת מצוה איכא בל תוסיף וילקה [ולא ידעתי מה הוקשה לבעל יום תרועה שם ד"ה אמר דכשקיבל התראה הרי מכוון לעבור על בל תוסיף ולישב לשם מצוה עיין שם, והוא תמוה דהא השתא קאי דגם בלא כוונה עובר ומתרין בו כן והוא מקבל ומתכוין לעבור ולישב בלא כוונת מצוה רק לפי שאין לו מקום ומהיכי תיתי לומר דמכוון למצוה] אבל בחוץ לארץ ליכא סמוכים וליכא מלקות ועל כרחך איסור מלקות קאמר כמו שכתב בספר יום תרועה שם ואימא אין הכי נמי והרי באמת אין ישינין והעובר וישן עבר אדאורייתא ואיסור מלקות:

ועל זה בא רש"י לפרש מדאנן מיתב יתבינן ובדיוק מייתי מדיתבינן ולשון אנן מדוקדק גם כן לפי זה דהיינו אף דבקיאין והוא רק משום גזירה רחוקה דשמדא וגם אז יבואו רק לקלקול בספק ביטול מצות עשה משום דלא ידעו בקביעות ויעשו רק יום אחד ולא יחושו לספק, ואם איתא דבשינה איכא בל תוסיף דאורייתא ולוקין יותר היה ליה לחוש לגזור שלא לאכול שלא יבואו לישן גם כן דהוא גזירה קרובה ויעברו על ודאי איסור דאורייתא החמור שלוקין עליו ועל כן אמר ילקה להורות על חומר האיסור דראוי לגזור מחמתו טפי ואיך יתבינן:

אך לכאורה על זה לא תירץ כלום דגם אי צריך כוונה הרי אנו חוששין דעל ידי האכילה יבואו לישן והיינו דיחשבו כמו שאוכלין הכי נמי דישינים והיינו למצוה כמו האכילה,

ואאכילה דיש תקנת חכמים ומצווין מן התורה לשמוע להם שפיר יושבין למצוה כנ"ל אבל בשינה דליכא תקנת חכמים והם ישנו למצוה הרי איכא בל תוסיף בכוונה:
והיה אפשר לומר על זה דמאחר שהחשש רק שיבואו לישן דיחשבו שהוא מצוה אם כן אכתי הוה ליה שלא בכוונה דאף שמכוון למצוה אינו מכוון להוסיף ואילו ידע שאינו מצוה לא היה עושה, ושלא בזמנו דצריך כוונה לאיסור בל תוסיף היינו כוונה להוסיף ושפיר מוכיח מזה דצריך כוונה, אלא דלשון רש"י שם שסיים דאי שמיני הוא לא מכוון וכו' לא נתיישב לפי זה דמבואר דלא אתי עלה מטעם זה ולא כיון למה שכתבתי, ונראה דהנה באמת כל זה ליתא ובשינה דשמיני אינו מוסיף על מצוות אלא בא להוסיף על המצוה דרבנן שהיא אכילה בשמיני שזו מצוה מתקנת חכמים וזה מוסיף גם השינה למצוה כמו האכילה ואזהרת בל תוסיף מפרשת ואתחנן ובפרשת ראה על המצות אשר אנכי מצוה קאי דהיינו מצוות דאורייתא ולא מצוות דרבנן ואם כן הטועה וישן לשם מצוה דרבנן ליכא בל תוסיף:

סימן לט

ואף דראיתי בפרי מגדים (שם אות מ') דלרמב"ם דכל דרבנן הוא דברי תורה מלא תסור גם על דרבנן איכא בל תוסיף בהני דלסייג וגדר דיש לא תסור יעוין שם, ומשמע דרצה לומר אפילו אי מכוון לדרבנן או לתוספות שלו אדרבנן ולא אדאורייתא שייך בל תוסיף, לדעתי פשוט דזה אינו ורק כשיאמר דמצות התורה דאשר יורוך ולא תסור הוא גם על מה שמחדש היחיד ולא בית דין איכא בל תוסיף אלאו דלא תסור ועשה דאשר יורוך שהוא מוסיף על מצוות התורה, אבל אם עושה לשם מצוה דרבנן ולא לשם מצות התורה דאינו אומר שהוא בכלל מצות אשר יורוך ולא תסור להחשיבו למצות תורה אין זה אלא מוסיף אדרבנן ולא על דברי תורה ואין אזהרת בל תוסיף אלא במוסיף על דברי תורה, והוא מוכרח מההוא גופיה דאתי עלה הפרי מגדים שם במהדרין דנר חנוכה שכתב לרשב"א דגם בכופל מצוה שני פעמים יש בל תוסיף על כרחך בדרבנן ליכא בל תוסיף דבכלל לא תסור לרמב"ם רק מה שלגדר ולא נר חנוכה ומגילה וכיוצא עיין שם:
והנה חילוקו לרמב"ם כתב (באות ל"ח) ליישב דברי תוס' דלא סבירא ליה כרשב"א כנזכר לעיל והרי רשב"א שכתב אהא דתוקעין לערבב השטן דתקנת חכמים שאני דכתיב אשר יורוך הרי סבירא ליה אף מה שאינו לגדר בכלל מצות התורה דאשר יורוך, וההיא גריעא מנר חנוכה ומגילה דמצינו דוגמא בתורה לעשות זכר לנסים ליציאת מצרים וכדומה והכי נמי לנסים שנתחדשו אחר כך מה שאין כן ההיא דלערבב דתורה לא חש לו ועם כל זה סבירא ליה דבכלל אשר יורוך הוא וכל שכן נר חנוכה, ואם כן עדיין לא

תירץ כלום לרשב"א והוא לטעמיה כנזכר לעיל דסבור דרמב"ם ורשב"א פליגי ולא הבין דברי רשב"א כמו שכתבתי לעיל:

ועיין שם (אות ל"ט) כתב ושלא בזמנו וכו' אפשר כל שמכוון למצוה אפילו מדרבנן עובר וכו' ובית דין שאני גם לחזק דברי תורה שאני עד כאן, וכיוון לדברי תוס' (שבאות ל"ח) דשם (כ"ח ב') ד"ה ומנא כתבו ועוד וכו' כיון דמתכוין לשם מצוה וכו' עיין שם הרי דפשיטא להו דחשיב מתכוין, ומיהו שם (ט"ז ריש ע"ב) לא כתבו הך ועוד רק טעמא קמא דהוה זימניה ומשמע קצת דמסתפקים בסברא זו כיון דמתכוין לדרבנן וכמו שכתבו גם כן בדף כ"ח אלא דהלשון כיון וכו' שכתבו שם משמע דלא נסתפקו בזה, ויש לומר בדף ט"ז באו להקשות לדברי הכל גם לרבה דשלא בזמנו אינו עובר כלל אפילו במתכוין, ומכל מקום נראה דכתבו משום זה לשון אפשר:

והוא סובר כן גם בדעת רשב"א וכמו שכתב (ריש אות ל"ו) דסבירא ליה אף שיאמרו שהוא מדבריהם עובר ולא מחלק בין כוונת המתקנים לכוונת העושים ולעולם בדרבנן עושין לשם מצוה דרבנן וסבירא ליה גם בזה יש בל תוסיף אם לא בית דין שאני או לחיזוק דברי תורה שאני לתוס' לפי דבריו באות ל"ח ושם הוא מוסיף על דברי תורה בזה, ובנר חנוכה לא שייך מוסיף על דברי תורה לשיטתו בסוף (אות ל"ז) וכן בספרו ראש יוסף לשבת הנדפס מחדש (כ"ה סוף ע"ב) דלא שייך אלא במה דשייך לדברי תורה ולא בדלית ליה שייכות כנר חנוכה ומגילה עיין שם, ועל כן הוה ליה רק מוסיף אדרבנן וסבירא ליה דרשב"א אפשר דלית ליה כלל הא דרמב"ם דדרבנן הוא דאורייתא מלא תסור ולא מייתי מלא תסור רק מאשר יורוך לענין דיש לבית דין רשות, ואף אי סבירא ליה דוקא בגדר וההוא דראש השנה לאו משום דהוא דאורייתא רק משום דיש לבית דין רשות ומאשר יורוך נפקא לן רשות גם במה שאינו לגדר ועל כן ליכא בל תוסיף כיון דמכוונין לדרבנן כך צריך לומר בישוב דבריו ודעתו:

אבל באמת כל זה ליתא ואי הוא בכלל אשר יורוך ממילא מצוה הוא מן התורה דלא תסור לא תעשה ועל פי אשר יורוך מצות עשה כמו שכתב רמב"ם (ריש הלכות ממרים) והכל על ענין אחד ורשב"א נקט המצות עשה משום דאמכוון למצוה דאורייתא קאי כמו שכתבתי לעיל נקט לשון המצות עשה דאורייתא שיש על זה ואין הכי נמי ממילא דאיכא נמי לאו דלא תסור כיון דאשר יורוך קאי על זה גם כן הרי ממילא יש על זה עשה דלעשות ולא תעשה דלא תסור, ולרמב"ן בספר המצוות (שורש א') דלא תסור קאי רק בפירוש התורה גם אשר יורוך קאי על זה ודברי רשב"א כרמב"ם, ובריטב"א לראש השנה שם סיים וחייבין לעשות כדבריהם משום לא תסור, הנה הזכיר גם לא תסור

ולענין חיוב העשיה וכתב תחילה מה שכתב לצורך לגדר וסייג ואחר כך כתב דהכי נמי לצורך הרבים בתקיעות וכו' עיין שם וכן שם (כ"ח:) פתח במשום סייג וסיים דהכי נמי לתקיעות עיין שם ומדמינהו בפשיטות מאחר דהם לצורך עירבוב שטן והרי דסבירא ליה דגם הני דלאו לסייג בכלל לא תסור:

סימן מ

ומה שכתב פרי מגדים שם מדקדוק לשון רמב"ם בהלכות ממרים והבין דגם רמב"ם סבירא ליה כן, אשתמיטתיה לשונו בריש ספר היד אחר מנין המצוות שכתב ויש מצות אחרות שנתחדשו וכו' כגון מגילה ונר חנוכה ותשעה באב וכו' חייבין אנו לקבלם ולשמרם שנאמר לא תסור וגו' עד כאן, הרי מפורש דדעתו דגם נר חנוכה ומגילה ודכוותייהו בכלל לא תסור וגם בספר המצוות (שורש א') דמייתי בעצמו שם מבואר להדיא גם אנר חנוכה ומגילה עיין שם (בדפוס ברלין דף י"ב ע"א) וגם בדברי הרמב"ן שם (דף ז' ע"ב) יעוין שם באורך, ושם (דף ח' ע"א) העתיק גם דבריו בהלכות ממרים דהם כן עיין שם, והיינו דגם תקנות שאינן לסייג הם בכלל לפי מה שהשעה צריכה [ולתקן העולם] שכתב שם עיין שם:

ובאמת על כרחך צריך לומר כן דהכל בכלל דאי לאו הכי מה הוא המחייבנו לשמוע לדברי חכמים ושלא לעבור על דבריהם וכל שכן בהני דמברכין גם כן דמפורש בגמרא דציונו מלא תסור וכדמייתי דברי הרמב"ם בספר המצוות שם, וגם לרמב"ן דפליג ארמב"ם וסבירא ליה דמה שאמרו בכל מקום בדרבנן משום לא תסור הוא אסמכתא וגם ושמרתם משמרתי סבירא ליה שם (דף י"ד ע"א) דהוא אסמכתא לגזירות עיין שם, מכל מקום על כרחך צריכין לומר דמחוייבין מן התורה לשמוע להם דאי לאו הכי מה כח בית דין יפה לגזור ולתקן ולחייב אותנו לקיים ושיהיה העובר נקרא עבריין ולנדות ולהכות מכות מרדות ומי המכריחנו לקיים אם ה' לא ציוה:

ואפשר דקרא דשאל אביך דמייתי בשבת (כ"ג.) והביאו רמב"ן שם (דף י' ע"ב) יעוין שם באורך מודה דלאו אסמכתא הוא ומהתם ילפינן חיוב לכל גזירות ומצוות דרבנן אלא דהוסיפו גם כן להסמיך אלאו דלא תסור, ועיין שם ברמב"ן שם אחר כך ד"ה ואני כתב שהורשו מאתו יתברך מפי הקבלה לתקן ולסדר וכו' עיין שם, נראה דסבירא ליה דדבר זה קבלה מפי השמועה מהלכה למשה מסיני שחכמים רשאים להוסיף תקנות ומצוות וגזירות, [ואפשר משום דבקרא דשאל וכו' לא כתיב רשות לבית דין] ואם כן יש לומר גם החיוב לשמוע הוא מפי הקבלה והוא מכלל תורה שבעל פה המקובל למשה מסיני:

ולא הוקשה לו לרמב"ן מדהקלו בדברי סופרים אלא אי הוא בעשה לא תעשה גמור מן התורה דמאי שנא מכל מצוות התורה אבל אי הוא מקבלה בעל פה יש לומר דהכי גמירי שלא יהיו חמורים כדברי תורה, וגם אי משאל אביך יש לומר כיון דלא נתפרש המצוה על העשיה עצמה רק על השאלה מזה למדו שכוונת התורה שלא יהיה חיובם חמור ככל מצוות התורה על העשיה עצמה מה שאין כן בקרא דלא תסור:

[ובספר קנאת סופרים דף ה' עמוד ד' ד"ה והנני ראיתי שתמה על דברי רמב"ן הנ"ל דהורשו מקבלה דהנה זה עצמו החיוב לקבלן דאי לאו הכי מה הועילה הרשות ואם כן למה לא נימא גם כן שהוא בכלל לא תסור יעוין שם באורך, ולא קשה מידי וכמו שכתבתי ובאמת דבר זה על כרחך מוכרח לאמרו ולא יחלוק בו אדם שהיה על כל פנים רשות לבית דין וגם חיוב לשמוע מפי קבלה מיהת דאם לא כן מה כוחם יפה וכמו שכתבתי] ומיהו אי הוא מהלכה למשה מסיני יש לומר דלא שייך בל תוסיף וכמו שכתב פרי מגדים שם (סוף אות ל"ז) עיין שם, ואם כן שפיר לדידיה מודה דלא שייך בל תוסיף מדרבנן:

סימן מא

אבל ראיתי בפירוש רמב"ן על התורה (פרשת ואתחנן דף ב') כתב דגם לעשות מצוה בפני עצמו בלאו דבל תוסיף וכן אמרו (מגילה י"ד.) ארבעים ושמונה נביאים וכו' ולא הוסיפו וכו' חוץ ממקרא מגילה מאי דרוש וכו' ובירושלמי (פרק א' דמגילה הלכה ה') שהיו מצטערים וכו' עד שהאיר הקב"ה עיניהם [מדרשא דבתלמודין ז'] וכו' הרי שהיה זה אסור וכו' ומה שאסרו חכמים משום גדר כגון שניות וכו' זו היא מצוה מן התורה ובלבד שידע שמשום גדר וכו' עד כאן:

ולשון מן התורה בדבריו משמע דמפורש בתורה ולא מה שמפי קבלה וגם אי מפי קבלה על כרחך הקבלה היתה גם על מצוות מחודשות ושלא לגדר דהרי מצינו שחידשו גם כנסת הגדולה, ואם כן מאי שיאטיה לגדר דקאמר ועל מה נצטערו אנשי כנסת הגדולה וקאמר מאי דרוש במגילה וגם אקרא דשאל אביך אי אפשר לומר דכיון מהאי טעמא דבכלל זה נמי כל מה דאמרו חכמים וכמו שכתב רמב"ן בספר המצוות שם ורק לאסמכתא דלא תסור חילק שם בין לגדר לדבר מחודש, ועל דרך שכתב פרי מגדים הנזכר:

והיה נראה מזה דהדר ביה ממה שכתב בספר המצוות [דפירוש התורה חיבר בסוף ימיו] והודה לרמב"ם דלאו אסמכתא, ואף על גב דמה שכתב שם דרק מה שלגדר הוא לענין האסמכתא לשיטתו דעיקר קרא במה שהוא פירוש התורה ומה שלגדר לדברי תורה דומה לו מה שאין כן מצוה מחודשת עיין שם, מכל מקום גם אחר חזרה לא נאיד מזה

דעיקר קרא בזקן ממרא שם לענין פירוש התורה קאי אלא דבכללו הוא גם כל אשר יורוך, ויש לומר גם כן דוקא דוגמת העיקר דגבי זקן ממרא בפירוש התורה, ואפשר נמי מדנקט לדוגמא שניות לעריות דכוונתו על מצות ושמרתם משמרתי (ויקרא י"ח, ל') דבספר המצוות שם כתב דשניות לא אסמכו אלא תסור אלא אושמרתם כמו שאמרו ביבמות (כ"א.), אלא דשם כתב דהוא אסמכתא כמו שאמרו בגמרא שם וכאן חזר ביה דמה שאמר אסמכתא היינו לענין מה שרצה לומר שם דגוף השניות בפרט נלמד מזה דאם כן שניות עצמן דאורייתא וזה אינו רק הוא מצוה כוללת לחכמים לגזור כשיראו צורך:

ולשונו שאמר מצוה מן התורה על תיקון חכמים מורה כן דזו מצוה לחכמים לתקן ועל כן אינו בכלל בל תוסיף, וזה רק בגדר ובמה דלאו לגדר צריך טעם כמו שאמרו במגילה שם מאי דרוש קל וחומר וכו' דלמדו מן התורה שיש רשות לתקן כהאי גוונא וכיון דיש רשות ממילא הוא בכלל אשר יורוך ומחויבין לשמוע, אלא דהרשות לתקן אינו ממצוה דושמרתם וצריכים למדרש על זה כל אחד איזה טעם ללמדו מן התורה, והכי נמי לנר חנוכה למדו הקל וחומר דיש לעשות זכר לנסים כדאשכחן בתורה סוכות זכר לענני כבוד כמו שנאמר (ויקרא כ"ג, מ"ג) למען ידעו וגו' וכדומה וכן הא דתקיעות לערבב השטן למדו מסברא מדאשכחן בקרא דעל ידי תקיעה נזכרים לפני ה' וכיוצא בכולהו:

ומה שאמרו ארבעים ושמונה נביאים לא הוסיפו דעל ידי נביאים לא נוסף ולא ניתקן מצוה כהאי גוונא קודם להם, דעירובין ונטילת ידים שתיקן שלמה הם סייג לתורה וכמו שכתב רמב"ן בספר המצוות (שורש א') בטעמיה דבעל הלכות גדולות שלא מנאם עיין שם, ותשעה באב דנתקן קודם זה בחורבן ונזכר בכתוב מלשון הכתוב (זכריה ז', ג') האבכה וגו' כאשר עשיתי וגו' נראה דישראל מעצמם עשו כן וקבלו כן על עצמם ואחר כך הוסכם מפי נביא [ואנשי כנסת הגדולה] שאמר (שם ח', י"ט) צום וגו' יהיה לששון וגו' ותיקנו אז דבזמן שמד יהיה צום ובעת שלום לששון וזה היה אחר בנין הבית בימי דריוש בן אסתר אחר מעשה דמגילה, וגם בזה מצאנו בתורה כהאי גוונא שעשו בכי ואבל למיתת צדיקים, וגם מצינו איסור אכילת גיד הנשה לזכר צער שאירע ליעקב כמו שנאמר (בראשית ל"ב, ל"ב) על כן לא יאכלו וגו', ובספר חסידים (סימן רל"א) למד מזה להתענות יום שמת אביו עיין שם, ויש לומר דמזה גם כן למדו תענית תשעה באב, ובזוה"ק (פרשת וישלח קע"א:) את גיד הנשה לאסנאה תשעה באב וכו' עיין שם, ולפי מה שכתבתי גם על דרך הפשט בדקדוק אסמכוה אהאי קרא דמלאו זו של תורה הוא שלמדו חכמים לתקן דוגמתו ובכלל אשר יורוך לחדש דבר מה שנלמד מדברי תורה כיוצא בו:

וחז"ל נקטי מגילה שהיא הראשונה והיחידה מתיקון נביאים דתשעה באב קבלו מעצמם מקודם כנ"ל, ודברי הירושלמי הוא לענין כתיבת המגילה ולקרותה מתוך הכתב, וכל תקנת חכמים תורה שבעל פה ואין אתה רשאי לכתוב בכתב והאיר הקב"ה עיניהם לדרוש דניתן להם רשות לכתוב בספר גם כן, ואולי מזה למדו גם כן היתר לכתוב תשעה באב בזכריה וגזירת טלטול ומקח וממכר בשבת בנחמיה דכל שעל פי נביא ורוח הקודש יש רשות לכתוב כדאשכחן דהתירה תורה לכתוב המגילה:

ועל כל פנים נראה מהנ"ל דרמב"ן הדר ביה אחר כך ממה שכתב בספר המצוות, ולכן שפיר רשב"א וריטב"א נקטו סתם בפשיטות כדברי רמב"ם ולא חשו לדברי רמב"ן רבם, וגם בלאו הכי אין נפקא מינה לענין כיון דגם לרמב"ן על כרחך מדאורייתא מצווין לשמוע ומאי נפקא מינה אי מקבלה או מקרא ועל כן נקטי קרא הפשוט כרמב"ם כיון דאין בזה נפקא מינה אדאתי עלה, ועל כל פנים מבואר מזה דלרשב"א גם מצוה דרבנן דלאו לגדר בכלל לא תסור:

סימן מב

ומדברי רמב"ן הנזכר מבואר גם כן סתירת דברי פרי מגדים בדרבנן שאין לו שייכות כמגילה הנזכר לעיל, ופרי מגדים שם דייק מלשון רמב"ם בהלכות ממרים ואשתמיטתיה גם בזה לשונו בסוף מנין המצוות שם שכתב אחר לשון הנ"ל ואינה תוספת וכו' שהרי לא אמרו שהקב"ה ציוה וכו' לקרות המגילה ואילו אמרו כן היו מוסיפים על התורה וכו' יעוין שם באורך, הרי מפורש דגם במגילה איכא בל תוסיף אם יאמרו שהיא מן התורה ועיין שם בריש פרק ט' מיסודי התורה, ואם כן נדחה גם כן מה שכתבתי לרשב"א דגם מכוון לדרבנן איכא בל תוסיף אדאורייתא, דאם כן אכתי קשה במהדרין דנר חנוכה אף אי אדרבנן ליכא בל תוסיף מכל מקום כיון דזה לאו תקנת חכמים הוה ליה מוסיף אדאורייתא ואף שאין לו שייכות לשום מצוה דברי תורה כיון דעושה דבר לשם מצוה מה שאינו על פי בית דין, וזה ודאי אין נראה לומר דאין הכי נמי אסור לעשות לשם מצוה דרבנן רק לעשות לשם מהדרין ונימא דכוונה לשם מצות הידור בעלמא דהוא רשות לא חשיב בל תוסיף, דאפילו נדחוק לחלק כן עדיין הא ודאי לא כולי עלמא ידעו דהוא רק למהדרין וסוברין דחיובא מדרבנן הוא מיהת:

ומיהו באמת גם לפי דעת פרי מגדים אין הכרח כל כך גמור זה הא ודאי אפשר לומר דטעם רשב"א רק משום דמכוון לדרבנן דאם כן זהו למסקנא דגמרא בראש השנה דצריך כוונה, אבל לסלקא דעתך וכמה אמוראי הוי סבירא ליה רק דאין צריך כוונה לעבור על דברי תורה מאי אולמיה דמכוון לדרבנן ממכוון לרשות ואם כן תקשה להו מכולהו מצוות

דרבנן, נהי דלענין סוכה בשמיני יש לומר דסבירא ליה כמאן דאמר לא יתבינן וכמו שכתבו תוס' בראש השנה הנזכר מכל מקום תקשה מכולהו, ואף דהרשב"א נקט ראייתו רק מהא דסוכה היינו משום דההוא מפורש בגמרא דאיכא בל תוסיף, ובאיסורין דרבנן משמע מדברי ראב"ד (סוף פרק ב' מממרים) דלא שייך בל תוסיף רק במצוות, ואולי גם במצוות נאמר חילוקים שונים על כן כשבא להקשות ולהביא ראיה ילפי מהמפורש בגמרא דיש בל תוסיף גם הפרי מגדים עצמו (באות ל"ח) נקט הקושיא גם מיום טוב שני עיין שם:

סימן מג

ואיברא דלדעתי היה נראה דיום טוב שני שחוזרין ועושין אותו יום יום ראשון לכל דבר הוי ליה כעושה המצוה שני פעמים שכתבו תוס' דליכא בל תוסיף, ועל כן לא כתב רשב"א מזה לסייע תירוצו נגד תירוץ התוס' דזה גם לתוס' ניחא, ורק בשמיני עצרת דאין חוזרין וכופלין יום השביעי שיהיה יום שביעי גם כן כבכל יום טוב שני דהרי נוהגין בו קדושת שמיני עצרת ועושין אותו יום שמיני לכל דבר רק בסוכה אינו עשיית מצוה שני פעמים דהרי יושב ביום שמיני ולא בשביעי והוא יום מחודש אך ראיתי בחידושי ריטב"א לראש השנה שם ושם מייתי גם מיום טוב שני, הנה פשיטא ליה גם כן דכיון דהוא יום אחר אף שחוזר ועושהו יום ראשון כיון דבאמת אינו אותו יום ולא נחשב ככופל המצוה שני פעמים ביומו ובזמנו דיום אי אפשר לכפול ועל כרחו הוא יום אחר רק שכופל הקדושה ביום אחר וכבר עבר יומו:

ובלאו הכי נמי עדיין קשה מלולב כל שבעה במדינה דרבנן ומדאורייתא יום אחד וכדומה, ועוד דההוא דתקיעות גופא תקשה לפי תירוץ רשב"א להני מאן דאמר, בשלמא לרמב"ם לענין כוונת המתקנים הא דאין צריך כוונה היינו במעשה שעושה אבל במתקני התקנה ודאי תלוי בכוונתם ואמירתם וגם אם יקבל על עצמו לעשות איזה לרשות הדומה לאיזה מעשה מצוה על הקבלה ליכא איסור בל תוסיף גם לסלקא דעתך רק אעשיה שלא בכוונה איתא, ולפי דעתו דרשב"א אעושים קאי קשה, וגם תימא הרי גם למסקנא הא דצריך כוונה דוקא שלא בזמנו אבל בזמנו אין צריך ואם כן מה תירץ אההוא דתקיעות לפי מה שכתבו התוס' שם דחשיב בזמנו ואם לא סבירא ליה כהתוס' דתקיעות כיון דאין בחיוב עליו גם בציבור אחר לא חשיב זמניה היה לו לבאר:

סימן מד

ובפרי מגדים שם (סוף אות ל"ח) הרגיש מה ראיה מייתי משמיני דשלא בזמנו לתקיעות דבזמנו ולא תירץ כלום עיין שם [וצריך טעם למה לא תירץ כן דברי תוס' על פי דרכו

משום הקושיא מיום טוב שני דתקשה לאידך מאן דאמר כנ"ל] ולא הוקשה לו איך תירץ כלל הא דתקיעות על פי דרכו כנ"ל דסבור כיון דכוונה למצוה דרבנן חשיב מכוון וגם שלא בכוונה הוי מוסיף רק דבית דין שאני אם כן בזמנו נמי הרי זה בלאו הכי מתכוין ובית דין שאני, והוקשה לו רק דנימא דלא חשיב מכוון ושלא בכוונה שאני ואי נימא דאי יתכוין בדרבנן למצוה דאורייתא עובר על בל תוסיף אם כן כל הטעם משום דמכוון לדרבנן ותלוי אי צריך כוונה וכמו שכתב שם [ומה שכתב שם כמו שכתב הר"מ וכו' על כרחך אין רצונו לומר דטעמו דרמב"ם כשאומרים דהוא דרבנן לא מכוון לדאורייתא ומשום דצריך כוונה דהא בב"ח דנקט אין תלוי בזמן וכל יומא זימניה והוא בזמנו דאין צריך כוונה וכן תקשי לאידך מאן דאמר גם בשלא בזמנו כנ"ל, ולמאי דהוא לא נחית כפי הנראה לחלק כלל בין מתקנים לעושים צריך לומר דסבירא ליה לרמב"ם לבית דין רשות בכהאי גוונא כשמכוונין לדרבנן אף דאין צריך, וביחיד הוא דיש חילוק בין בזמנו ושלא בזמנו מדמי למה שכתב רמב"ם בבית דין, ומכל מקום דבריו מגומגמים דהוא משמע דלא מחלק לרמב"ם בין יחיד לבית דין] וקשה כנ"ל:

ועל כרחך דסבירא ליה גם כן לרשב"א אף אי מכוון לדאורייתא נמי כיון דגם לרבנן חשוב מתכוין אלא דאיסור בל תוסיף לא נאמר לבית דין וכמו שכתב (שם אות ל"ו) דדעת ראב"ד כרשב"א דלבית דין הגדול יש רשות וכו' אפילו יאמרו שהוא מן התורה וכו' עיין שם, והוא אין מחלק בין מתקנים לעושים וגם העושים כיון דבל תוסיף ליכא במה שתיקנו חכמים אפילו יעשו לשם מצוה דאורייתא, ולפי זה גם אי נימא כמו שכתבתי לעיל דקושית רשב"א מעמי הארץ דעושים למצות ה' יש לומר כפרי מגדים דסבירא ליה כראב"ד וכמו שכתב בהשגות בהלכות ממרים שם דמצינו דאסמכו אקרא ואמרו שהוא מן התורה ועל כרחך דתורה שאמרה על פי אשר יורוך הרשית אותם על זה ודאיסור בל תוסיף לא קאי אהוראת בית דין בכל ענין, ומטעם זה גם לעושים ליכא איסור רק פרי מגדים סבור דסתמא כל ישראל עושין דרבנן לשם דרבנן וגם דקושית רשב"א סתמא:

אבל גם בלאו הכי אין מוכרח וכמו שכתבתי לעיל דרמב"ם דלא מחלק בין בית דין שפיר הוה סבירא ליה כן ולא לקושטא ואולי על כן כתב לשון אפשר כנזכר לעיל, ועיין שם בפרי מגדים (ריש אות ל"ו) במוקף כתב בעצמו לרשב"א דדינם דין תורה על פי התורה, ומשמע דכיוון לדברי רמב"ם משום לא תסור והוא נגד מה שכתב (באות מ' הנ"ל) ועל כרחך בהא דנר חנוכה לרשב"א אדרבנן לא שייך בל תוסיף אף דהוא דאורייתא מלא תסור:

סימן מה

ומיהו כל זה לשיטת פרי מגדים דבדרבנן מכוון למצוה דרבנן או לשיטתיה דבדלא שייך לדאורייתא ליכא בל תוסיף, אבל לפי מה שכתבתי לעיל דלא כוותיה בזה ובזה אכתי קשה דעמי הארץ המכוונים סתם למצות ה' עברי אבל תוסיף, ונהי דהעושים לדרבנן לגבי הוספה אדאורייתא לא עדיף משלא בזמנו דצריך כוונה וגם למאן דאמר דשלא בזמנו אין צריך כוונה וההוא דמהדרין ברייתא הוא בשבת (כ"א:), לא קשה דפשוט דזהו במצוה דשייך לדאורייתא דיש דכוותיה בשל תורה מיהת כסוכה בשמיני אף דעושה לרשות ושלא בכוונה הוי מוסיף, אבל מה דלא שייך בדאורייתא פשיטא דלא שייך בל תוסיף בלא כוונה להוסיף מצוה וכי נימא לאסור כל מעשה רשות שאדם עושה משום מוסיף מצוה כשאינו לכוונת מצוה, והכי נמי בשל כוונת מצוה דרבנן לפי מה שכתבתי לעיל דלא הוי בל תוסיף בזה אדאורייתא כשצריך כוונה כל דהוא מעשה מחודשת ולא מוסיף על מצות התורה:

אך הא דתיקנו לכולי עלמא ויש עמי הארץ, קשה דאין לומר דמהדרין הם סתמן אין עמי הארץ כל כך ויודעים על כל פנים דחנוכה דרבנן, דהא קמן דכולי עלמא עבדי כמהדרין מן המהדרין וגם עם הארץ רואה איך תלמיד חכם ומהדר עושה ועושה כמוהו והוא סבור דהכל מצות ה':

ובאמת בנר חנוכה בלאו הכי לדעתי לא קשה כלל דהרי הא דמהדרין נמי חכמים אמרוהו בברייתא ובית שמאי ובית הלל נחלקו שם במהדרין מן המהדרין כיצד עבדי משמע דתחילת התקנה כך היה שכך קבעו חכמים המצוה חיוב לכל אחד על כל פנים נר אחד ומהדרין יוסיפו והוספתם מצות הידור יש בו אלא שזה אינו מצוה חיובית רק כמצוה של רשות שנתבאר לעיל דמכל מקום העושה הוא עביד מצוה דרבנן בהידור זה דאם לא כן מה בצע להדר, ואם כן שפיר גם זה בכלל אשר יורוך דתורה ציותה לעשות כהוראת חכמים גם במצוה של רשות שתיקנו שהמהדר יעשה כך ויהיה נחשב למהדר במצוה:

ולפי מה שכתבתי לעיל גם ישיבת שמיני בסוכה הוא מצוה של רשות ומכל מקום העושה שפיר מקיים מצות חכמים וגם מצות התורה דעל פי אשר יורוך ולא תסור, וכמו שכתבתי לעיל דאפילו למאן דאמר מברכין אשר קדשנו במצותיו וציונו יש לומר כן והכי נמי במה שאמרו חכמים דזה נחשב למהדר במצוה דידהו כיון דהמהדר עושה מצוה בהידורו מדרבנן שאמרו דמהדרין יעשו כך, ממילא גם אי מכוון למצות ה' ליכא בל תוסיף דהרי הוא באמת מצות ה' גם כן ואין ראיה משם כלל לענין מוסיף מדנפשיה בדרבנן:

סימן מו

והיה נראה לי ראיה להיפך דשייך גם בדרבנן מדברי גאון שמביא בתשובת הרשב"א (סימן צ"א) אהא דספק התפלל אל יתפלל שפירש דאינו רשאי משום דהוה ליה בבל תוסיף ומוציא שם שמים לבטלה עד כאן, משמע דיש איסור בל תוסיף בתפילה דרבנן וזה קושיא לפרי מגדים בנר חנוכה דשני תירוצים שלו הם גם הכא דעושה המצוה שני פעמים וגם אינו לסייג ועל כרחך צריך לומר שם כמו שכתבתי:

ומההוא דהתם נמי צריך לומר כמו שכתבתי לר' יוחנן שם דלואי שיתפלל כל היום (ברכות כ"א.) והך לואי אינו שום חיוב ואפילו שיהיה על דרך מהדרין דגבי נר חנוכה לא מצינו, ולפי דעת פרי מגדים גם לר' יוחנן איך הותר כל היום כיון דבמצוה דרבנן איכא בל תוסיף כמו שכתב דאיכא בל תוסיף בתפילה, ועל כרחך כמו שכתבתי דכיון דחכמים עצמם אמרו ולואי וכו' רק דלא קבעוהו חובה לא שייך בל תוסיף כיון דחכמים אמרו דלואי שיוסיף ושהוא משובח הרי מוסיף ברשות חכמים הוא בזה:

ועל דרך תפילת ערבית דקיימא לן דרשות וכיון דאינה חובה לפי דעת פרי מגדים יהיה משום בל תוסיף אלא כיון דחכמים קבעוה לרשות אפילו לא היה מצוה של רשות רק רשות גמור ליכא בל תוסיף כיון דכך היתה עיקר התקנה שרשות להוסיף תפילה זו, [אלא דאז אם עשאוה לשם מצוה של תורה מיהת היה עובר על בל תוסיף, אבל לפי מה שכתבתי לעיל מרב האי גאון דהיא מצוה של רשות דהמתפלל עושה מצוה דרבנן שפיר יש בתפילת ערבית בעשייתה מצות תורה גם כן דבכלל אשר יורוך הוא וליכא בל תוסיף וכנ"ל]:

ומיהו יש לדחות זה דיש לומר מה שכתב בל תוסיף אין כוונתו לאזהרת בל תוסיף שבתורה רק לישנא בעלמא נקט לצחות, ורצה לומר דחכמים אמרו שאינו רשאי להוסיף עליהם ודהוה ליה בבל תוסיף היינו שחכמים אמרו שיש בזה איסור להוסיף ומטעמא דמסיים ומוציא וכו' מטעם זה אסרו חכמים להוסיף:

וקצת סעד לזה דהרשב"א שם אחר כך לר' יוחנן כתב דרשאי ואין כאן משום מוציא שם שמים לבטלה עד כאן, ולא כתב נמי דליכא משום בל תוסיף ואילו היה זה איסור בפני עצמו מכלל אזהרת בל תוסיף היה לו לומר זה גם כן, אבל למה שכתבתי דבדרבנן לא שייך רק בזה אסרו חכמים שלא להוסיף מסתמא גם טעמם היה משום הזכרת ה' והכל אחד, ולשון דהוה ליה נמי קצת משמע כן דאי הוא איסור בל תוסיף הידוע היה לו לומר יותר לשון דקאי או דעובר בבל תוסיף אבל לשון דהוה ליה משמע קצת שבא לחדש עתה שיש בזה איסור בל תוסיף:

סימן מז

אך ראיתי בחידושי הרשב"א (ברכות כ"א.) ריש ד"ה הא דאמר כתב פירש גאון וכו' ואיכא משום בל תוסיף עד כאן, סתימות לשון זה משמע דאיסור בל תוסיף הידוע קאמר ועל זה שייך לשון משום רצה לומר משום אותו איסור הידוע, דאי לחדש כאן דוקא מלת משום מיותר, ועוד ראיתי בחידושי הריטב"א לסוכה שם שבא להוכיח מסברת תוס' דבכפילת המצוה ליכא בל תוסיף וכתב ובתפילה גם כן התירו להתפלל כל היום דרך נדבה אלא וכו' עד כאן, הנה מבואר להדיא דיש בזה משום איסור בל תוסיף דאורייתא אילו היה בכפילת הדבר משום בל תוסיף, ודברי גאון בזה דלא כתוס' ודגם בכפילת המצוה יש בל תוסיף, ולריטב"א לר' אלעזר דאל יתפלל אי מפרש כהגאון דאין רשאי היינו משום ברכה לבטלה והוא סבירא ליה דגם לר' יוחנן דולואי וכו' יש משום בל תוסיף אי לאו דבכפל לא שייך ולא כמו שכתבתי לעיל:

אבל דבריו בזה צריכים לי עיון דאי חכמים שתיקנו התפילה הם אמרו דולואי וכו' ודאי לא יעלה על דעת שיהיה שייך בל תוסיף אם המתקנים עצמם אמרו שרשאי להוסיף וכמו שכתבתי לעיל, והוא עצמו כתב שם לפני זה גם בדאורייתא לענין ארבעה מינין שבלולב דלא נתנה בהם תורה שיעור למעלה והרשות בידו להוסיף ליכא בל תוסיף עיין שם וכל שכן בזה דאמרו עוד ולואי וכו':

ואין לומר דסבירא ליה דהך ולואי וכו' ר' יוחנן מעצמו ומסברתו אמר כן ולא שהיה קבלה בידו שתחילת התקנה כך היתה וכיון דהתקנה סתם להתפלל רק שלוש פעמים הוקשה ליה אדר' יוחנן עצמו איך על פי סברתו דולואי וכו' בא להוסיף אדרבנן והוא לא בא לתקן תקנה חדשה בזה דצריך אסיפת חכמים רק דינא קאמר על פי סברתו ואי אסור להוסיף בזה האיסור גם עליו:

דזה אינו מלבד דאפילו תאמר כן מאחר דסברת ר' יוחנן דלואי וכו' ודבר זה לא נתחדש עתה רק מעולם היה כן דלואי וכו' אם כן ודאי גם המתקנים לא נתנו השיעור אלא למטה שלא יפחות משלוש ולהוסיף הרשות לכל אחד כיון דלואי וכו' וכמו שאמרו בארבעה מינין דאורייתא, ומהיכי תיתי לומר דהתקנה היתה בדוקא ולהוכיח מזה סברת התוס' כלל:

בלאו הכי נמי אי אפשר לומר כן שהרי הוא כתב שם אחר זה דאסור לברך על כפילת מצוה שאין חייב אם לא במקום שהתירו חכמים כגון תפילה דאיסור ברכה לבטלה מדבריהם והם אמרו עד כאן, וידוע דכל איסורי דרבנן סתם מאנשי כנסת הגדולה ומסתמא גם איסור ברכה לבטלה הוא מאנשי כנסת הגדולה כשתיקנו כל תפילות

וברכות גזרו שלא לברך לבטלה והם עצמם לפי דעתם על כן אמרו זה דולואי וכו' דליכא משום לבטלה ור' יוחנן לא היה יכול לחדשו כלל אי לא דהם אמרו:

סימן מח

והיה אפשר לומר דריטב"א סבירא ליה כרמב"ם (ריש הלכות תפילה) דתפילה בכל יום מצות עשה דאורייתא, ועדיף מיניה דאילו הוא סבירא ליה שם דמנין התפילות לאו דאורייתא ומן התורה מתפלל כל פעם שירצה עיין שם (בפרק א' הלכה א' והלכה ג') וריטב"א יש לומר דסבירא ליה שגם זה דאורייתא לפי מה שכתב בלחם משנה שם הלכה א' מהמבי"ט בקרית ספר דנפקא ליה בכל יום מדסמיך ליה וברך את לחמך וגו' (שמות כ"ג, כ"ה) דתלי תפילה באכילה עיין שם, אם כן יש לומר הרי אמרו (סוכה כ"ז.) מה דירה אחת ביום ואחת בלילה דדרך כל אחד לאכול שתי סעודות ואכילת הלילה לכל אחד הוא מיד בתחילת הלילה כדמשמע בריש ברכות (ב':) עיין שם וקרא כתיב ועבדתם וגו' ובירך וגו' תפילה קודם אכילה, אם כן יש ללמוד מזה שתי תפילות דחובה שחרית קודם סעודת שחרית ומנחה שהוא סמוך לערב קודם סעודת הערב שבתחילת הערב, ותפילת ערבית דרשות אפשר לומר לפי שיש בני אדם אוכלים שלוש פעמים ביום:

ואף שאמרו (יומא ע"ה ריש ע"ב) דמשה רבינו ע"ה קבע לישראל זמן סעודה בבוקר ובערב אינו לחיוב שלא לשנות ולהוסיף וכמו שאמרו בברכות (כ':) מהו דתימא וכו' ולחם בבוקר וכו' כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קא משמע לן ומשמע דקא משמע לן דאינו כמצות עשה, ומצינו דאוכלין סעודה מהמנחה ולמעלה בשבת (ט':) ולא אסרו אלא בערב שבת וערב יום טוב לחד מאן דאמר בפסחים (צ"ט:) ומסתמא אכלו גם כן פת שחרית שהזהירו בה טובי וכן סעודת ערב דרגילי בה כולי עלמא, ובשבת מצוה נמי לאכול שלש סעודות (שבת קי"ז:) ופירש רש"י משום עונג שבת ומשום דדרך המעונגים כן ובחול הוא רשות ואפשר לומר דנגד זה תפילת ערבית דרשות:

וגם יש לומר ולתת טעם גם למאן דאמר (ברכות כ"ו:) חובה שאמרו נגד עיכול איברים שלא נתעכלו מבערב, והנה גם לפי טעמי דחז"ל בתקנתם בקביעת הזמנים בצמצום נגד תמידים התפילה הוא נגד אכילת מזבח שהוא שתי פעמים ושם שניהם ביום ובלילה הוא זמן עיכול אותם אכילות ויש לומר על דרך זה באכילת אדם שתלתה בו תורה כנ"ל בלילה ובשינה הוא עיקר זמן עיכול האכילה כידוע, וברכת האכילה והסירותי מחלה על ידי האכילה המקיימת הגוף צריך שיהיה הברכה במעים בשעת העיכול גם כן שיתעכל כראוי ועל זה הוא תפילת ערבית, ובהך תפילה שנגד ברכת העיכול פליגי אי חובה או רשות דלעיכוב סגי בברכה דאכילה עצמה, ואם כן שפיר גם מנין התפילות דאורייתא:

ומה שאמרו בכל מקום תפילה דרבנן ובספק לא יתפלל יש לומר דהוא רק בצמצום הזמנים שקבעו ועל נוסח שמונה עשרה דתקנת חכמים דמדאורייתא סגי בתפילה קצרה וכמו שאמרו בכמה מקומות שם ובמגילת אסתר על ספר המצוות (מצות עשה ה') עיין שם, ועל כן שפיר מייתי מזה לענין בל תוסיף דמוסיף אדאורייתא ושם קאי אי גם בתקנת חז"ל יש בל תוסיף וכל שכן בזה דאמרו רק ולואי וכו':

ולפי האי נמי שכתב אחר כך דלא שייך בתקנת חכמים אפשר דרצה לומר דיתיישב גם זה דכיון שאמרו ולואי וכו' אף על גב, דהוא כמצוה של רשות מדבריהם מכל מקום יש לומר דבכלל אשר יורוך הוא לענין דיכולים לעשותו לרשות ולא יעבור אבל תוסיף כיון דחכמים הורו בזה דלואי וכו' ונתנו רשות להוסיף ותורה הרשתם להורות בכל ענין שיהיה ולעשות על פי הוראתם:

אבל הדבר קשה בעיני לחדש שיטה מחודשת שלא מצאתי כעת חבר לזה, ודעת רמב"ן רבו דרביה דריטב"א בספר המצוות שם דכולה דרבנן ולרמב"ם נמי רק פעם אחד ואין שיעור למעלה אם איתא דסבירא ליה לריטב"א נגד זה כל כי הא הוה ליה לפרושי, ואף דאפשר דאין הכי נמי אולי פירש דבר זה במקומו בחידושיו לברכות שאינם בידינו מכל מקום כיון דראייתו הכא אינו לפי דעת כל הראשונים רק על פי שיטתו החדשה כמו דרש כזה היה לו להזכיר מזה בקיצור וברמז מיהת:

סימן מט

וראיתי בהרי"ף פרק ג' דברכות (דף ט"ו.) משמייהו דרבנן דהא דאמר ר' יוחנן ולואי וכו' לא אמר אלא תפילת נדבה אבל חובה לא דנמצא כמי שהוא מקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף עד כאן. וכן הוא בהרא"ש שם (סימן ט"ו). ומלשון זה נראה לי לדקדק איפכא דאי שייך בל תוסיף בדרבנן למה לו להאריך לומר נמצא כמי וכו' ולתלות בתמידין היה לו לומר דעובר על בל תוסיף בחיוב דתפילה גופא דאף שאמר ולואי וכו' על כרחך אינו מצוה של רשות דאם כן למאן דאמר תפילת ערבית רשות מאי שנא תפילת ערבית דפרטו וייחדו הרי לרשות יכול להתפלל כל היום, ופשוט דיום לאו דוקא דהוא הדין כל הלילה דמאי שנא ולילה בכלל היום בלשון הכתוב (בראשית א', ה') ובלשון חכמים בכמה דוכתי ודבר זה פלוגתא דתנאי ותיקשי מהך מאן דאמר לר' יוחנן: ועל כרחך דשאני תפילת ערבית דמצוה מתקנת חכמים הוא והעושה שכר מצות תפילה שתיקנו בידו אלא שלא קבעוה חובה וכמו שכתבתי לעיל מרב האי גאון ומצוה לגבי חובה רשות קרי ליה, אבל להתפלל כל היום לא אמרו חכמים למצוה גם כן אף שאמרו ולואי וכו' היינו דהרי מכל מקום עסוק בעבודת ה' להתפלל לפניו אבל אין בו משום

מצות חכמים לעושה דאין מקבל שכר כמצווה ועושה רק כמי שאינו מצווה ועושה דאפילו מצוה של רשות אינו וכמו שכתבתי לעיל גם כן, ואם כן נהי דמכל מקום נתנו רשות להוסיף וליכא בל תוסיף כנ"ל זהו אם יעשה לרשות ונדבה אבל אם יעשה לשם חובה ולמצות תפילה שקבעו חכמים הרי אכתי מוסיף הוא על מצות חכמים ועל זה לא נתנו לו רשות להוסיף למצוה יתירה:

ובדאורייתא כהאי גוונא כגון מצה דלילה ראשונה חובה והשאר רשות ודאי אם יאכל בשאר (ימים) לשם מצוה ודאי חשיב מוסיף על מצות בערב תאכלו מצות דמה נפקא מינה שהתירה תורה לרשות והיינו לצורך אכילתו מכל מקום מצוה ליכא והוא מוסיף על מצות התורה, וכן בארבעה מינין הנזכר לעיל לשון הריטב"א (סוכה ל"א.) ד"ה והתניא אם רצה להוסיף עליו משום נוי מוסיף וליכא משום בל תוסיף וכו' דלא נתנו בהא שיעור למעלה עד כאן, הנה דייק וכתב משום נוי הא אם עושה משום חובה ומצות התורה כיון דזה רשות ולאו מצוה כלל הרי מוסיף במצוה ואף דשם בעמוד ב' ד"ה מאי לאו כתב סתם כנזכר לעיל הרי רמז להההוא דלעיל:

ומה שכתב שם אחר כך לחדש דלנוי ליכא בל תוסיף דמשמע דלאו היינו דלעיל, התם מילתא אחריתא הוא ובמוסיף מין אחר קאי שם ובסתם איכא בל תוסיף ומתכוין לנוי עדיף, וכמו שכתב גם כן זה הרא"ש שם (בפרק ג' סימן כ"ד) ובעינן דיתכוין בהדיא לנוי דוקא, והוספת אותו מין דשרי הוא גם כן בהרא"ש (שם סימן י"ד) ושם מביא גם כן מרמב"ם הלשון להוסיף כדי שיהיה אגודה גדולה ונוי מצוה, אבל שם הכוונה בזה רק לאפוקי לשם מצות חובה אבל אין הכי נמי סתמא כל שאינו מכוון למצוה, אלא דמהיכי תיתי יעשה זה בסתם אם לא למצוה על כן אמר לנוי והוא הדין אם מצא אגוד מכבר שאין צריך לטרוח ולהסיר ונוטל סתמא וכיוצא בו, אבל לכוין לחובה נראה ודאי דיש בל תוסיף בכהאי גוונא והכי נמי בדרבנן אי איכא בל תוסיף:

ואף על גב דההוא רשות גמורה והכא אמר ולואי וכו' והעושה משובח גם שם כיון דיש בתוספות נוי יש לומר דהעושה משובח וכן האוכל מצה ביום טוב ודאי משובח מצד המצות שמחת יום טוב דמצוה לאכול לחם, אלא דההיא מצוה אחריתי ולגבי מצות בערב תאכלו יש להחשיבו מוסיף והכי נמי בזה לגבי מצות חכמים בתפילת חובה ולמה ליה משום שני תמידין ובל תוסיף דתמידין, ועל כרחך דבדרבנן ליכא בל תוסיף ועל כן אמר דבזה מכל מקום אסור להוסיף כיון שהוא נגד תמידין ובתמידין אסור משום בל תוסיף גם בתפילה שתיקנו נגדן תיקנו דוגמתן, ובאמת בתמידין איכא איסור בלאו הכי

להקריב קרבן שאינה צריכה והוי כחולין בעזרה אלא דזה לא שייך בתפילה, אבל איסור בל תוסיף שהוא משום הוספה לבד שייך שפיר לתקן גם בתפילה שהוא כנגדן כן:

סימן נ

ובתשובות הגאונים הנקראים שערי תשובה (דפוס לייפציג ריש סימן נ"ו) והוא מרב האי גאון כתב אהא דנזכר שהתפלל פוסק כבר עיינא דרבנן דילנא במתיבתא משום לא תוסיפו קאמר דסבירא ליה תפילות נגד תמידין תקנום וכי בזה מצלי דחובה עובר משום בל תוסיף עד כאן, והנה פתח סתם בלא תוסיפו אבל ממה שסיים דסבירא ליה וכו' מבואר דלא משום מוסיף על תפילה לבד דעל זה ליכא בל תוסיף אי לאו משום תמידין רק כיון דהוא נגד תמידין עובר על בל תוסיף, והיינו כמו שכתבתי דמשום דבתמידין יש בל תוסיף הכי נמי בזה שכנגדם וכן כתב בהדיא אחר כך שם דכאילו הקריב שני תמידין בשחרית ועובר על בל תוסיף עיין שם, והן הם הדברים שברי"ף ולרבנן אלו כיוון:

[ועוד שם אדר' יוחנן דולואי וכו' כתב דקאים בלביה דלאו חובה מצלי אלא מצוה כעין רשות וכן כתב עוד שם אחר כך בריש עמוד ד' נדבה מצוה כעין רשות, ונראה אף על גב דקרי ליה מצוה ורק כעין רשות על כרחך אינו כמו תפילת ערבית וכמו שכתבתי לעיל דלאו מצות חכמים הוא אלא עבודה דנפשיה] ושם (ריש סימן פ"ט) וששאלתם אם יכול לחדש דבר וכו' הא מילתא משום לא תוסיפו נגעו בה ובתפילת המוספין דלא לימרו שתי מוספין היו עד כאן, ואותה תשובה גם כן בתשובות הגאונים (דפוס ליק סימן פ"ח) לרב שרירא ופתח גם כן בלא תוסיפו סתם וכוונתו כדברי רב האי גאון בנו הנ"ל מרבני ישיבתם וכמו שסיים דלא לימרו שתי מוספין ולפי זה גם מדברי רב שרירא גאון ורב האי גאון ורבני ישיבתם מתבאר דבדרבנן לא שייך בל תוסיף:

ולשון נגעו בה ודלא לימרו שכתב ולא כמחליט וכדברי רב האי גאון דלעיל לפי שהוא קאי אמכוון לנדבה וגם כן צריך חידוש, דאי לא נראה כמתפלל חובה ונראה כמוסיף ולא באמת רק נגעו בה דלא לימרו וכו' כשלא יחדש וסבירא ליה דגם מוסף שרי נדבה וכשיטת רב האי גאון בנו המובא בתלמידי רבינו יונה ובהרא"ש שם, אלא שהוא מפרש הא דלחדש אמוספין דוקא נראה דסבירא ליה דוקא בה שנזכר הקרבן ונראה בתפילה שניה גם כן שהוא נגד הקרבן ולא נדבה, מה שאין כן בשאר תפילות, ובזה דברי רב האי גאון המובא שם ושם אינו כן וכן הוא בתשובה דסימן נ"ו הנזכר לעיל דמביא שם אחר כך הא דלחדש וכתב ואיכא רבנן [לכבוד אביו לא כתב דגם דברי אביו כן] דמוקמי להא בתפילת המוספין וכו' ולא היא וכו' עיין שם:

סימן נא

והנה ידוע דגאון סתם שמביאים ראשונים כוונתם לרב האי גאון וכן בחדושי הרשב"א ברכות שם בסיום דברי הגאון אהא דפוסק כתב דאם גומרה הרי זה כמקריב שני תמידין של שחרית, והגם דשם לא סיים משום בל תוסיף מדברי הרשב"א שם אחר כך שחולק על זה וכתב דאין כאן משום בל תוסיף יעוין שם מבואר דיש קיצור לשון בהעתקת דברי גאון ומה שחסר זה גילה זה והן הם דברי רב האי גאון בתשובה הנ"ל ודברי רבנן שברי"ף, ורשב"א נקט אחר כך סתם בל תוסיף וכוונתו אתמידין שכתב גאון, ולפי זה גם מדברי גאון זה עצמו נלמד דלא סבירא ליה בל תוסיף בדרבנן ועל כרחך מה שכתב תחילה לר' אלעזר משום בל תוסיף על כרחך אין רצונו לומר בל תוסיף אמצות תפילה מדרבנן:

אבל יש לומר כוונתו כפי מה שכתבתי דהנה טעמו במוסף נדבה דסבירא ליה תפילת נדבה אינה במקום קרבן כלל וכמו שכתבו בתלמידי רבינו יונה שם עיין שם, וכן הוא לשון התשובה הנזכרת שכתב אבל תחנוני דלאו חובה שפיר דמי וכן שם אחר כך ואי צלי תחנוני אינון עיין שם ורצה לומר דנדבה הוא תחנונים בעלמא ולא במקום קרבן, וכן הוא לשון הגאון שבחידושי הרשב"א שם ור' יוחנן אמר וכו' דתפילה רחמי נינהו וכו' ושם אחר כך מראב"ד להתפלל כל היום בדרך תחנונים וכן בסוף דבריו שם להיות תפילתו תחנונים ונדבה עיין שם, והיינו כנ"ל ולא כרי"ף שם שכתב במקום קרבן נדבה, ואם כן יש לומר דלר' אלעזר דאל יתפלל סבירא ליה בטעמו דהוא פלג בהא אדר' יוחנן וסבירא ליה כיון דתיקנו תפילות כנגד תמידים הם כל תפילה אפילו נדבה נמי לא חשבינן לה תחנונים בעלמא וכדאשכחן הרי"ף דלא סבירא ליה זה שהוא סבירא ליה שלא במקום קרבן אחר כרי"ף גם כן וזה לא סבירא ליה לגאון בלאו הכי ועל כן לר' אלעזר הכל במקום תמידים ואם כן שפיר כתב משום בל תוסיף והיינו בל תוסיף דתמידים כמו שכתב אחר כך לר' יוחנן:

ואף שכתב סתם בל תוסיף רשב"א קיצר בדבריו וכמו שכתב הוא בסיום דבריו בדר' יוחנן סתם בל תוסיף כנ"ל, וכן בתשובות רב האי גאון ורב שרירא גאון הנ"ל לר' יוחנן פתחו תחילה בלא תוסיפו סתם, והרשב"א ריש מילין נקט וקיצר וכוונתו נלמד ממה שכתב בסיום דבריו משום שני תמידין והכי נמי לר' אלעזר גם בנדבה, ובחידושיו קיצר נמי שלא כתב בטעם דברכה לבטלה שכתב בשמו בתשובה הנ"ל ובביאור טעם דבל תוסיף קיצר גם כן בתשובתו לפי שאין בו נפקא מינה לדידן דלר' יוחנן לא שייך זה כלל, ועוד כתבתי בסוף דבריו שכתב מזה לר' יוחנן ודקדקתי בו לעיל ולמה שכתבתי ניחא מאחר דכל טעמא דבל תוסיף משום דלר' אלעזר לא סבירא ליה שיכול להתפלל

תפילה תחנונים ונדבה דכל תפילה במקום תמידין אבל לר' יוחנן דמתפלל נדבה דהיינו תחנונים בתחנונים לא שייך בל תוסיף כלל דאדרבנן ליכא בל תוסיף רק אתמידין וזו תחנונים ולא במקום תמידין:

סימן נב

ולפי זה נראה דיש לומר גם כוונת הריטב"א לר' יוחנן כן דיש לומר דהוא אזיל בשיטת רבו הרשב"א בברכות שם דפליג אגאון בהא דפוסק ומביא מירושלמי דר' יוחנן לא סבירא ליה זה וכתב הטעם כיון דיכול להתפלל משום נדבה ליכא משום בל תוסיף ואי נמי תמצא לומר דאסור שתי פעמים חובה הכא יסיים נדבה עיין שם, ומבואר דתחילה רצה לומר אפילו שתי פעמים חובה שפיר דמי ונראה כוונתו דסבירא ליה מאחר דלתחנונים שפיר דמי גם תפילת חובה שמתפללים כוונת המתפלל הוא לתחנונים וכדתנן (אבות ב', י"ג) אל תעשה תפילתך קבע אלא רחמים ותחנונים וכיוצא בו במשנה (ברכות כ"ח:), וחכמים שתיקנו הם כיונו בתקנתם נגד תמידים אבל כל אחד בתפילתו אין כוונתו אלא לתחנונים ואם כן גם חובה הוא אין מכוון כלל לתמידים אלא לתחנונים ולא שייך בל תוסיף:

ומכל מקום הוא מסתפק בסברא זו ועל כן כתב ואי נמי וכו' ונדחק שיוכל לסיים נדבה ומסיק שם להחמיר כן, והוא לשיטתו בראש השנה דלא סבירא ליה דתוס' ודגם בכופל יש בל תוסיף והריטב"א על פי דברי תוס' יישב דברי ר' יוחנן בפשיטות ואין חילוק בין חובה לנדבה ולא מטעמיה דרשב"א רק דגם ר' יוחנן לא פליג אמה שכתבתי לעיל לפי דבריו בדר' אליעזר דכל תפילה במקום תמידין ואפילו הכי ליכא בל תוסיף דאף בשני תמידין ליכא משום בל תוסיף בכפילת המצוה רק האיסור שם משום קרבן שאין צריכה ודאין בא נדבה דהוא כחולין בעזרה, וזה לא שייך בתפילה כמו שכתבתי לעיל וטעמיה דר' אלעזר רק משום ברכה לבטלה, והוא קיצר בדבר וסמך על דברי גאון הידועים במקומם בדבריו הראשונים דסבירא ליה דשייך בל תוסיף ודלר' יוחנן נדבה שאני ולהתוס' אין צריכים לזה כן נראה בכוונתו:

סימן נג

והיה נראה לדקדק דעל כרחך כוונתו כמו שכתבתי, דשם לפני זה אתקנת ר' אבהו בתקיעות כתב כיון דעושין רק משום ספק ליכא בל תוסיף עיין שם, ועל כרחך אין טעמו בספק לפי שהדין כן בספיקא דאורייתא להחמיר, דאפילו תימא דסבירא ליה ספיקא דאורייתא מן התורה להחמיר ולא כרמב"ם מכל מקום ספק דהתם שיש בו שלושה צדדים לאחר שתקעו שני סדרים שוב ליכא ספק שקול לחייב לתקוע סדר השלישי דהרי

יש כאן שני צדדים לומר דכבר יצאו ורק צד אחד לחוש דלא יצאו וכל שההיתר קרוב מהאיסור גם בדאורייתא להקל כמו שכתבו תוס' (עירובין ה':) ד"ה וספק, ועל כל פנים אינו מן התורה להחמיר לדברי הכל והוא רק מדרבנן ומתקנת ר' אבהו, ואכתי למאי דקאי השתא דגם בתקנת חכמים יש בל תוסיף הרי בתקיעת סדר השלישי יש בל תוסיף: ודחוק לומר דסבירא ליה דכל שעושה מפני ספק אף דמן הדין להקל והוא רוצה להחמיר לצאת ידי הספק ליכא בל תוסיף, וגם מדברי גאון ורשב"א הנ"ל מבואר דפשיטא להו דגם בספק כשמדינא להקל אין רשאי להחמיר משום בל תוסיף אף שעושה מפני ספק, ועל כרחך כוונתו כמו שפירש רש"י (עירובין צ"ו.) הנזכר לעיל דכאן אי אתה צריך לכוין למצוה וליכא בל תוסיף דצריך כוונה, ואם כן על כרחך לא סבירא ליה כהתוס' (ראש השנה ט"ז ריש ע"ב וכ"ח:) דחשבינן ליה זימניה בתקיעות משום דאי מתרמי ציבורא ואין צריך כוונה עיין שם:

וכן הוא בחידושיו לראש השנה (ט"ז:) שכתב וכי תימא והאיכא בל תוסיף ואפילו תימא דכיון שתקעו [כן צריך לומר] פעם אחת עבר זמנו וכו' הרי אנו מתכוונין למצוה הא ליתא דמשום ספק עבדינן עד כאן, ואף שכתב בלשון אפילו תימא על כרחך התירוץ על זה קאי דכיון דעבדינן משום ספק הרי אין מתכוונין רק אי לא יצא ואי יצא לא יצא למצוה ועל כן כתב שם בפשיטות בלשון הא ליתא דקאי על מה שכתב דמתכוונין וכאן קיצר וגם כן כוונתו כן, ועל כרחך דסבירא ליה דזה לא חשיב זימניה מה שיוכל להוציא ציבור אחר דההיא לאו מצוה דידה ולגבי דידיה עבר זימניה:

סימן נד

ונראה דיש להוכיח עוד דאי אפשר לפי דברי הריטב"א סוכה שם ללמוד מבכור להחשיבו זימניה, דהנה באמת צריך להבין דמיון תוס' לברכה דכהן דמייתי והרי שם הכהן הוא העושה המצוה בציבור האחר כשיזדמן דעליו המצוה לברך מה שאין כן תקיעות בציבור אחר גם כן אין תוקע אלא משום דידהו ולהוציא אותם אבל הוא אין עושה מצוה לעצמו כלל:

ואף על גב דהתוס' שם (כ"ח סוף ע"ב) ד"ה הכא כתבו דגם כהן אין עובר בעשה בציבור אחר עד כאן, אין רצונם לומר דליכא מצוה כלל גם כן דאם כן איך שייך לקרותו זימניה אי אין עושה אז מצוה כלל אם כן אינו זימניה דמצוה עוד אלא זמן מעשה של רשות, ועוד אי נימא דגם מה דרשות חשיב זימניה הרי לפי דעת התוס' דלא שייך בל תוסיף כשכופל אפילו באותו ציבור אם כן למה לי כלל להא דאי אתרמי ציבורא אחריתא הרי רשות הוא גם באותו ציבור לברך שנית ומה מעליותא בציבור אחר:

ובלאו הכי נמי אי אפשר לומר כן בדברי תוס' דאם כן כשהוקשה להם שם ד"ה ומנא מתקיעות היה להם להקשות מברכת כהנים עצמו דקיימא ביה איך אמר בציבור אחר אי בעי מברך אי בעי לא כיון דאי בעי לא וליכא מצוה רק פעם אחד איכא בל תוסיף, וגם בתירוצם שם כתבו וברכת כהנים נמי אפילו מברכין כמה פעמים לציבור אחד ואין זה בל תוסיף על כן דייקי לציבור אחד, וכן שם (ט"ז ריש ע"ב) בתירוצם כגון כהן שחוזר ומברך לאותו ציבור עצמו משמע הא לציבור אחר בלאו הכי נמי לא שייך בל תוסיף, ועל כרחך דרק אין עובר קאמרי אבל אי מברך עושה מצוה והוא מצוה של רשות וכמו שכתבתי לעיל מתשובות מהר"מ מינץ (סימן י"ב), והוא מוכרח ממקומו לפי מה שכתבתי מדברי הגמרא ומהתוס' ודוקא בציבור אחר הוא דחשיב ליה רשות דמצוה לפי שלא נתברכו עדיין ומצוה לברך את ישראל אבל באותו ציבור כיון דכבר נתברכו רשות גמור הוא:

וצריך עיון אמגן אברהם (סימן קכ"ח ס"ק מ') שכתב אציבור אחר דאין עובר על בל תוסיף בעושה מצוה שתי פעמים, ודבר זה תליא בפלוגתא דרשב"א לא סבירא ליה זה והרי מדברי תוס' מבואר דגבי ציבור אחר לא כתבו לזה וגם הוא עצמו מביא (בס"ק ג') דברי מהר"מ מינץ הנזכר לברך ואי הטעם דלא שייך בל תוסיף רק כדבריו איך יברך, ושוב ראיתי בפרי מגדים שם רמז בזה ועיין שם (בס"ק ג') כתב לכאורה בציבור אחר מדרבנן מיהא חייב דאם לא כן למה יברך עד כאן, וכן כתב בשולחן ערוך מה"ר שניאור זלמן (שם סעיף ד') דתקנת חכמים נשיאת כפים בכל תפילת ציבור ומברכין אדרבנן עיין שם:

ודייק מהר"מ מינץ מלשון אינו עובר יש לומר הא מצוה דרבנן איכא [ועיין שם במהר"מ מינץ כתב משמע מיעבר הוא דלא עבר הא מצוה מכל מקום רמיא עליו מדלא אמר אינו חייב עד כאן, משמע דחיובא נמי רמיא עליו ואם כן על כרחך הוא מדרבנן ולא מצוה של רשות דאורייתא כמו שכתבתי דאם אינו עובר איזו חיוב דאורייתא רמיא עליו, אך מדמייתי שם בנשים דמברכות כנזכר לעיל משמע דרצה לומר מצוה דרשות ונראה שהוא עצמו כמסתפק בזה] ולפי זה שפיר הוצרך מגן אברהם (בס"ק מ') לטעם שכתב אליבא דתוס' דגם בתקנת חכמים שייך בל תוסיף:

ולרשב"א דלית ליה לתוס' לדידיה לא שייך בל תוסיף בשום תקנת חכמים, וגם מלשון תירוץ התוס' אין ראיה דיש לומר דרוצים להביא כפילת מצוה שלא לצורך כלל גם בדליכא תקנת חכמים, אך מכל מקום מקושיתם דלא הקשו מברכת כהנים ואפילו יהיה תקנת חכמים כמו שהקשו מתקיעות נראה דסבירא ליה דמצוה דאורייתא נמי איכא ואף

דהוא מצוה של רשות לא שייך בל תוסיף, וגם הוא מוכרח מהגמרא דשם לענין לעבור בל תוסיף דאורייתא קאמר ובעינן שיהיה זימניה מדאורייתא:

סימן נה

וראיתי בטורי אבן שם (ט"ז:) מפרש ההוכחה מבכור ממסקנא דגמרא דאי בעי לא מברך, ומה שהביא מהגמרא עצמה לולי דברי התוס' היה נראה לי לפרש הך אי בעי היינו שהיה יוצא לחוץ קודם קריאת כהנים ואין נפקא מינה בין פעם ראשונה לשניה רק דאז הוא בבית הכנסת ובציבור אחר לא מחויב ליכנס לברך, מה שאין כן בכור מחוייב ליתן מתנותיו ובזה שפיר זימניה כיון דכשיהיה שם מחוייב לגמרי בעשה, ושוב ראיתי פרי מגדים (שם ס"ק ב') הוקשה ליה זה אתוס':

ונראה דתוס' לא ניחא להו בזה דמכל מקום אי אתרמי ציבורא בפניו וקרו ליה לא סגי דלא מברך ועל כרחך דגם בזה אי בעי לא מברך, ומכל מקום היה לו לומר זה מהתוס' אבל הם כתבו רק דאין עובר וכנ"ל ולא ידעתי גם כן איך מפרש בגמרא עצמה אם רצה לומר רשות גמור איך שייך לקרותו זימניה ואי רשות של מצוה כנ"ל מה שיאטיה לכאן, ושוב ראיתי בספר דרוש וחדוש מר' עקיבא איגר תמה על דברי תוס' בזה ועיין שם כתב בפשיטות דכהן עושה המצוה והיה לו לרמז על כל פנים לתוס' הנ"ל ולומר שרק אינו עובר:

סימן נו

ונראה דברי תוס' על פי מה שראיתי בספר הפלאה (כתובות כ"ד:) ארש"י ד"ה דאיסור עשה כתב דנראה לו פשוט דמצות עשה נמי לישראל להתברך מהכהנים ודכן בכמה מקומות אף על גב דבתורה כתיב על העושה מכל מקום המצוה על שניהם כגון ביבם וכו' עיין שם, והגם דראייתו מיבם ערביה ערבא צריך וכבר הביאו בחבורים אחרונים מספר החינוך ומתשובות הר"י ן' פלט שבריש ספר אבודרהם שער ג' דהיבמה אין מצווה וכתבתי מזה במקום אחר דמלשון הגמרא (נדה נ"ב.) וכיון דתנן חייבת בכל מצוות האמורות בתורה או חולצת או מתייבמת למה לי משמע דחליצה ויבום הוא גם כן בכלל המצוות שהיא חייבת בהם:

[ועיין שם אחר כך דשוב מצא מפורש כן בספר חרדים, ועיינתי שם במצוות עשין התלויות בפה (אות י"ח) הלשון שם משמע רק כשהכהנים מברכים מצוה לישראל לעמוד נגדם ולכוין לקבל ברכתם ולא שיהיו מחויבים להדר אחר כהן לברכו וגם הם אי בעי לא יתברכו ולא יקראו לכהן לברכם ועל זה יש לומר דליכא מצוה, ואדאתי עלה

בעל הפלאה שם ליישב דברי תוס' שבת סגי גם בזה עיין שם ולא לענייננו אלא דלשון הפלאה הנזכר אינו כן]:

מכל מקום דינו נראה לי אמת ומוכרח מדברי תוס' כאן ולזה כיונו מה שכתבו אין עובר דמצוה איכא להוציא ציבור ידי חובתם דגם עליהם המצוה להתברך בכל יום, ולא שייך בל תוסיף כשצריך להוציאם דהם לא נתברכו עדיין ואף על פי שיצא מוציא מטעם ערבות דחשיב גם הוא בכלל המצוה דאחר ועליו לראות שיצא האחר גם כן ועל כן חשיב זימניה, ואם כן שפיר מייתי לתקיעות דדמי ממש להההוא דהוא פטור ובציבור אחר יעשה רק בשבילם:

סימן נז

ושוב מצאתי גם בחתם סופר (אורח חיים סימן כ"ב) שהוא נשאל מחותנו הגאון ר' עקיבא איגר קושיתו שבספר דרוש וחידוש הנ"ל והשיבו כמו שכתבתי יעוין שם באורך, אלא שהוא הביא שם הא דמוטל אישראלים להתברך מהרא"מ בספר יראים, ועיינתי שם בדיני נשיאת כפים (סימן ט"ו) ולא נמצא זה וכפי הנראה הוא ראה זה בהפלאה הנזכר מספר חרדים וזכרונו הכזיב לו ונתחלף לו חרדים ביראים שמשמעות השמות קרובי ענין, [גם לא עיין בספר חרדים עצמו שאין מבואר כל כך כן וכמו שכתבתי]:

ומה שכתב עוד שם או שעל כל פנים מצוה להם להשתדל ברכה בתפילתם עד כאן, לא ידעתי מהו אי אין מצות עשה להתברך עליהם מצוה זו מה טיבה, ומה שכתב עוד שם לתמוה על דברי מהר"מ מינץ שם ועל דברי הלבוש בטעם דפעם אחת ביום על פי מה שחידש דמדאורייתא חיוב נשיאת כפים בקרבן או בתפילה יעוין שם באורך וסיים והדברים ברורים בלי פקפוק, תמיהני שתופס לדבר ברור מה שחידש שם דזמן נשיאת כפים דאורייתא בכל קרבנות ציבור תמידין ומוספין ואשתמטיה דברי הרמב"ם (סוף פרק י"ד מהלכות תפילה הלכה י"ד) שכתב במקדש מברכין ברכת כהנים פעם אחת ביום אחר תמיד של שחר וכו' אבל במדינה מברכין אחר כל תפילה חוץ ממנחה עד כאן, מבואר דלא היו נושאין כפים בקרבן מוסף ולא בתמיד של בין ערבים במקדש כלל וראב"ד שתיק ליה וכסף משנה שם למדו ממשמעות המשנה עיין שם:

ומה שכתב החתם סופר מקרא דוירד מעשות וגו' (ויקרא ט', כ"ב) והביא מגמרא דסוטה ומגילה עיין שם, היה לו להביא יותר מהירושלמי (פרק ד' דתענית הלכה א') מנין לנשיאת כפים כה תברכו וגו' עד כדון בשחרית במוסף וישא אהרן וגו' וירד מעשות וגו' עיין שם, הרי יליף נשיאת כפים למוסף ממקרא זה, אבל לפי דעתו הוה ליה לומר גם מנחה, ובקרבן עדה שם ד"ה אלא ללמד כתב שוירד מעשות וגו' והן קרבנות מוסף עד

כאן, ותימא שלא עיין בכתוב דלא בעניינא דמוספין נאמר אלא בפרשת המילואים והם קרבנות שעה וגם אותה ברכה מצות שעה הוא ולפי מה שכתב הרמב"ן שם בפרשת שמיני (ט' סוף פסוק כ"ב), וגם שם לא מצינו שבירך עוד פעם באותו יום כלל, אבל הא ילפינן מהתם לברך אחר עבודה וכן עשו במקדש אחר תמיד של שחר ובתפילה קאמר דלמדו מזה לקבוע במוספין, ואף דגם שחרית ומנחה נגד תמידין מכל מקום אין מפורש עבודת הקרבנות עצמן רק שהתפילה כנגדן, אבל במוסף אומרים פרשת הקרבנות ונשלמה פרים שפתינו על כן קבעו שם:

ודברי הלבוש אמת ונכון דהוא רק פעם אחת ביום ואינו בדוי מלב כמו שכתב בעל חתם סופר שהרי כן מבואר ברמב"ם הנ"ל במקדש וכן משמע מירושלמי הנ"ל דעד כדון וכו' דקרא דכה תברכו משמע רק פעם אחת וכמו שכתב בפירוש הפני משה שם:

ומה שכתב בחתם סופר ממשנה שלימה בשלושה פרקים נושאין כפים ארבעה פעמים ביום (תענית כ"ו.), תמיהני גם לפי דעתו מה יאמר לנעילת שערים והרי מנחה נגד תמיד דבין הערבים ואין עוד קרבן ציבור אחריו, על כרחך צריך לומר דההיא תקנת חכמים ומה קושיא אלבוש דקאי לענין חיוב מצות עשה דאורייתא, ומה דנסתפק בברכה היינו באותה תפילה בציבור אחר דתקנת חכמים אכהנים גם כן בכל תפילה אבל בתפילה אחת בשני ציבורים אין ראיה, וגם הירושלמי לא מייתי קרא אמנחה ונעילה ואם כן הני שתים על כרחך תקנת חכמים וגם שחרית ומוסף דלמד מקראי:

סימן נח

ובפירוש הפני משה שם ד"ה מנין לנשיאת כפים מן התורה עד כאן, משמע דהבין דתרווייהו מן התורה לדעתי פשוט דליתא דמאחר דקרא דכה תברכו משמע רק פעם אחת ביום מקרא דוירד אין ראיה נגד זה דגם שם היה רק פעם אחת אלא שנסמך לקרבן וילפינן להסמיך למוסף ויהיה די מן התורה במוסף לבד, רק מכל מקום יהיב טעם בזה לתקנת חכמים בהני תרתי דמאחר דמצות עשה פעם אחת בכל יום אם כן בכל יום דליכא מוסף נושאין כפים בשחרית וביום שיש מוסף מקרא דוירד יש להסמיך למוסף, ומכל מקום בשחרית שהוא בכל יום לא הפקיעו גם ביום זה ולעולם מדאורייתא רק פעם אחת:

ותדע דאי מדאורייתא בכל קרבן נהי דכל פרים ואילים וכבשים דמוסף לחד חשבינן וסגיא בנשיאת כפים פעם אחת מכל מקום אכתי בראש חודש שחל בשבת דאיכא שתי מוספים וכן בראש השנה ליבעי גם כן לכל מוסף וכן בשני דפסח דאיכא עוד קרבן ציבור כבש הבא עם העומר ובשבועות פר ואילים וכבשים דתורת כהנים שעם שתי הלחם

וביום הכפורים חטאת הכפורים שכל אלו לבד המוסף וליבעי נשיאת כפים בהו בפני עצמו, והיה לו לומר גם הני פרקים דנושאין כפים ארבע פעמים במקדש דבמקדש איכא נשיאת כפים בתמיד דבין הערבים שבכל יום דחשש שכרות לא שייך במקדש שעוסקים בעבודה ואסורים ביין, ועוד דהיה לו לומר גם כן זימנין דנושאין כפים חמשה פעמים ביום במקדש בראש השנה שחל בשבת דאיכא שלושה מוספין ושלושה תמידין וכן בשני דפסח ושבועות ויום הכפורים שחל בשבת:

ודחוק לומר דחשיב רק מה שבכל מקום ובכל זמן ולא מה שבבית המקדש לבד דהא חשיב שם מעמדות ואינו בכל מקום ובכל זמן רק בערי המעמד בזמן שבית המקדש קיים, ולפי מה שאמרו בגמרא שם (תענית כ"ו:) חסורי מחסרא והכי קתני נושאין כפים כל זמן שמתפללין ויש מהן ארבעה פעמים וכו' אפשר לומר דאנשיאת כפים דתפילה דוקא קאי, ומכל מקום דחוק דאי במקדש יש טפי היה לו לומר זה גם כן:

ובתוס' (ברכות י"א סוף ע"ב) ד"ה וברכת כתבו ואין וכו' דאמרו בתענית שלושה פעמים ביום נושאין כפים ואם כן הוה ליה לומר ארבעה פעמים אחד לפני הקטרה ואחד לאחר הקטרה עד כאן, ובתוס' רבינו יהודה ותוספי הרא"ש הנדפס מחדש הגירסא הוה ליה לומר ובמקדש ארבעה פעמים וכו' וכן צריך לומר וכן הוא גם כן בחידושי הרשב"א לשם:

סימן נט

והנה מדברי כולם מבואר דבמקדש גם כן נושאין כפים טפי מפעם אחת ונגד דברי רמב"ם הנ"ל, ומכל מקום גם הם אין רצונם לומר נשיאת כפים לכל קרבן דהרי נקטי שלושה פעמים ביום והיינו בתעניות ומעמדות דליכא מוסף ושתי פעמים אחרים הם מנחה ונעילה ונעילה ליכא קרבן בבית המקדש נגדו ועל כרחך רצו לומר בתפילות, וכן הוא במהרש"א לשם במנחה ונעילה אלא שהוא כתב תענית לבד עיין שם:

ולדעתי עיקר כוונתם למעמדות דבתעניות מי יימר דהיו מתפללים אותן תפילות שם בבית המקדש אבל מעמדות מפורש במשנה שם (תענית כ"ו.) דיום שיש קרבן מוסף אין מעמד בנעילה ולר' יהושע במנחה וכן בקרבן עצים וזה קאי אמעמד שבבית המקדש שטרודים בהקרבה יעוין שם ברש"י, הרי דגם ישראל במעמדן על הקרבן בבית המקדש היו מתפללין אותן שלוש תפילות:

ונראה דנשיאת כפים דלאחר הקטרה זהו הנשיאת כפים דשחרית של מעמדות דבית המקדש דאנשי מעמד היו מאחרין בקריאת שמע ותפילה אחר התמיד כמו שאמרו ביומא (ל"ז:), ויש לומר כשהגיעו הם בתפילה לברכת כהנים אז היה נשיאת כפים הנזכר בתמיד ואפילו תימא דלא חשו לזה ומיד אחר העלאת איברים היו נושאין כפים

כסתימות לשון המשנה, מכל מקום לא היה עוד נשיאת כפים בשחרית בתפילת אנשי מעמד לפי שכבר יצאו בנשיאת כפים דאחר הקרבה מה שאין כן במנחה ונעילה דלא יצאו.

ונראה דעל כן לא כתבו מיום הכפורים דארבעה פעמים ובמקדש חמשה משום דביום הכפורים יש קרבן מוסף ואין מנחה או נעילה וגם דידיה לא כל שכן דדחי כדאיתא בגמרא (תענית כ"ח:) ואם כן ביום הכפורים נתפללו במקדש רק חמש תפילות ואפילו ארבעה ליכא בבית המקדש אפילו כשנוסיף גם דקודם הקטרה:

סימן ס

ואיברא בסוכה (נ"ג.) אמר ר' יהושע בן חנניה וכו' משם לקרבן מוסף משם לתפילת המוספין וכו' ועיין שם ברש"י דהיה מהמשוררין וכמו שהגיה מהרי"ב שם בגליון, והוא מוכרח מההיא גופיה דהרי כוונת רש"י בזה מה שהוצרך לעמוד בקרבן ואי מהמשוערין וצריך רק להגפת דלתות אכתי מאי שיאטיה בקרבן, ועל כרחך רצה לומר ממשוררים דצריך להיות בשיר בשעת ניסוך היין וזהו בסוף כל ההקרבה [ועוד שם איתא נמי תמיד של שחר ומשם לתפילה והיינו תפילת שחרית והיה אחר הנסכים ומסתמא אז התפללו כל אנשי מעמד, ואם כן לא היה נשיאת כפים דאחר הקטרה בשעת תפילתם שהרי זה היה אחר איברים ועדיין יש מנחה חביתין ונסכים עד התפילה] ועל ידי זה לא ביטל תפילת מוספין אף בסוכות דהיה בקרבן מוסף שלו הרבה מהירות טפי מראש חודש והיה פנאי עוד אחר כך משם לבית המדרש משם לאכילה ושתיה משם לתפילת המנחה וכו' [וצריך טעם על מה שזו הקדימם לקרבן והאחרות איחרו, ואולי משום דבחול המועד דקריבין נדרים ונדבות ועליה השלם כל הקרבנות היו מאחרין תמיד של בין הערבים הרבה עד סמוך ללילה ממש שלא היה פנאי לתפילת מנחה אחר כך, ואף דבפסחים (נ"ח.) דקרב בכל יום בתשע ומחצה ומשום נדרים ונדבות עיין שם בגמרא, יש לומר בחג דהיו כל ישראל שם ונפישי נדרים ונדבות איחרו טפי]:

ונהי דממנחה לא קשיא אף דר' יהושע סבירא ליה דקרבן מוסף דוחה מנחה, יש לומר זהו בתענית כשיש נעילה ואין פנאי לשתי תפילות אך מכל מקום הא חזיא למוספין יש פנאי וגם במקום לבית המדרש ואכילה ושתיה והיה זמן לנעילה גם כן, והיה נראה מזה דרק מעמד קאמר דלא היה דאנשי מעמד היו מאריכין בתפילה הרבה וקורין בתורה ולזה לא היה פנאי, אבל לעולם היו מתפללין תפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה ואם כן נדחה מה שכתבתי לענין נשיאת כפים כיון דהיו מתפללין תפילות הקבועות, אך ממה שאמרו בתענית (שם כ"ח.) הללו דברי תורה עיין שם ברש"י ותוס' דקאי אתפילת

המנחה שתיקן יצחק מבואר דלעיקר תפילה דחיא ועיין בכסף משנה פרק ו' מהלכות כלי המקדש הלכה ח' ד"ה ומה שכתב:
וצריך לומר אף דודאי היה פנאי וכמו שאמרו (פסחים נ"ח.) מוספין בשש ועיין שם ברש"י ד"ה ר' ישמעאל מכל מקום לתפילה צריך כוונה וחסידים הראשונים היו שוהין וכו' ואף בין תפילה לתפילה צריך להמתין כדי שתתחולל דעתו כמו שאמרו בברכות (ל':) אחר שנטרדו בקרבן מוסף על התמיד ותפילת שחרית לא יכלו עוד לכוין לבם לתפילה ושיתחולל דעתם אלא אחר שיהוי זמן רב ואיזה שעות, ועל כן ביטלו תפילת מוסף ומנחה בכלל הציבור ואנשי המעמד שבמקדש לגמרי ושאני ר' יהושע בן חנניה דרב גובריה, וכדרך שאמרו (ברכות ט"ז.) ברבן גמליאל שקרא קריאת שמע ולא חש לטירדת נשואין שלא בלבל דעתו וכוונתו בקיבול עול מלכות שמים ושנינו (שם ע"ב) דלא כל הרוצה וכו' ושאני רבן גמליאל והכי נמי שאני ר' יהושע בן חנניה שהיה יכול לכוין מיד ואין הכי נמי דהלך להתפלל בציבור אחר שחוץ למקדש שלא היו בשעת עבודת הקרבן **ואיצטמיד מה שכתבתי**:

סימן סא

והיה אפשר לומר מטעם אחר דהך ברכת כהנים דהתם שלפני הקטרה הוא בשעה שאמרו קריאת שמע וברכות עבודה עיין שם ברש"י דשאר לתפילה לא היה פנאי ומשמע דיצאו ידי תפילת שחרית בזה ואם כן הנשיאת כפים הוא משום התפילה כתקנת חכמים ואף למה שכתבתי לעיל דאנשי מעמד שהתפללו אחר כך לא נשאו כפים דכבר יצאו בנשיאת כפים דקרבן זהו כשכבר קדם הנשיאת כפים ונפטרו מה שאין כן אז דלא קדם עדיין נשיאת כפים דקרבן, והא דאנשי משמר היו מקדימין ולא איחרו כאנשי מעמד צריך לומר לפי שהם עסקו בעבודה ונטרדו יותר מאנשי מעמד שהיו רק עומדין על גביהן חשו שלא יוכלו לכוין אחר כך, ואם כן זהו בשאר ימים אבל ביום הכפורים דכל עבודת היום אינו אלא בכהן גדול וכל הכהנים לא עבדו כלום יש לומר דאין הכי נמי דכולם היו קורין אחר כך עם אנשי מעמד ומתפללין כל התפילה עמהם ועל כן לא היה נשיאת כפים ביום הכפורים לפני הקטרה כלל, ומכל מקום נראה יותר שכיונו למה שכתבתי לעיל:
והגם דפליגי ארמב"ם שכתב רק במדינה נושאין כפים בכל תפילה ולא במקדש, ובפרק ו' מכלי המקדש (הלכות ב' ג' ד') כתב אנשי מעמד וכו' בירושלים וכו' נכנסין למקדש וכו' ומה הן עושין וכו' בירושלים וכו' מתפללין וכו' ונושאין כפים וכו' עיין שם, הרי הזכיר נשיאת כפים גם לאנשי מעמד שבמקדש ודשחרית משמע דלאו היינו שאחר התמיד,

ונראה דסבירא ליה דבמקדש לא היו תפילות כלל דכהנים העסוקים בעבודת הקרבן עצמו לא הוצרכו לתפילה שכנגדן ורק כשיקראו קריאת שמע של שחרית אז אמרו גם שתי ברכות עבודה ושים שלום ותו לא מידי ורק ישראל במעמדן וכן הלויים שלא עסקו בעבודה וכהנים הפנויים מעבודה הם התפללו גם כן ולא במקדש עצמו בעזרה רק בבית הכנסת או בלשכה הגדולה ובזה הם פליגי וכנ"ל:

ואף שכתב נכנסין למקדש סתם היינו משום דבשעת עבודה עמדו על הקרבן בעזרה אבל התפילות שהיו גם כן במקדש לא היו בפנים והם נושאין כפים בשחרית בתפילה ואין לאלו צירוף עם נשיאת כפים שאחרי התמיד שהוא על מעלות הארון, והם לא אמרו בשם ככתבו ולא ברכה אחת והם בכלל במדינה הנזכר בפרק ז' (משנה ב') דתמיד וברמב"ם הלכות תפילה ובמקדש דשם הוא במקדש עצמו וזה רק פעם אחת ולא סבירא ליה כמו שכתבתי לעיל שהוא מאותן דמעמדות:

[ויותר נראה דגם כהנים העובדים מתפללים כלויים וישראל שבמעמדן רק דתפילת הציבור לא היה במקדש עצמו בעזרה רק בלשכת הגזית וכדתנן בסוף פרק ד' דתמיד (משנה ג') דירדו ללשכת הגזית לקריאת שמע והכי נמי לכל הני תפילות ירדו שם להתפלל ושם היו נושאין כפים אבל במקדש לא היה אלא ההוא] אבל מכל מקום מודו דרק בתפילה ולא בכל קרבן ציבור כלל, ואם כן על כרחך הא דבכל תפילה היינו מתקנת חכמים:

סימן סב

ומהר"מ מינץ נראה דפשיטא ליה דאציבור להתברך ליכא מצוה דקרא אכהנים קאי ואם כן גם תקנת חכמים כעין דאורייתא המצוה דנשיאת כפים בכל תפילת ציבור הוא אכהנים ואין נפקא מינה אי כהנים התפללו דהחיוב עליהם הוא בתפילת ציבור, ועל כן שפיר אף דודאי דברי פוסקים שמביא דהוא מגמרא בציבורא אחרינא היינו באותה תפילה רק שהוא ציבור אחר ולא מיירי מתפילה אחרינא, מכל מקום פשיטא ליה דאין לחלק בזה ולא כלבוש הנזכר דאי חכמים תיקנו נשיאת כפים בכל תפילת ציבור מה נפקא מינה אי נושאין כפים באותה תפילה בציבור אחר הרי בכל תפילת ציבור תקנת חכמים לישא, ומאי שנא אותה מאחרת:

והא דמייתי ממנהגא ולא ממשנה ערוכה דתמיד ומדות וכיון דמצות חכמים ודאי דמברכין כבכל דרבנן, אפשר משום דבמתניתין יש לדחוק דאין הכי נמי לא אותם כהנים רק מחלקין הכהנים שיהיה מהם לכל תפילה ולעולם כל כהן נושא כפיו רק פעם אחת, או דנימא דלאו חיובא קאמר אלא רשות ומשום דבשאר ימים במנחה אסור משום שכרות

וכן אם יוסיפו תפילה אחר מנחה ובהני פרקים שרי ואין הכי נמי דלאו מצוה ואין הכי נמי דאין מברכין קודם:

סימן סג

ואפילו תימא דכל זה דחוק וכמו שכתב תשובות חתם סופר שם דמסתמא ברכן ואותן עצמן מכל מקום למהר"מ מינץ ניחא ליה לאתויי טפי ממנהג הפשוט בכל ישראל, והגם דטעם המנהג יש לומר משום דתקנת חכמים הוא ומברכין אדרבנן ואם כן אין ראיה ליחיד דאתי עלה שם דלא נמצא מפורש בגמרא תקנת חכמים [וגם הוא אתי עלה מנשים], צריך לומר דכוונת ראייתו רק לענין לשון אין עובר שכתבו הפוסקים דאין ראיה דליכא מצוה ושלא לברך וכמו דהכא רק אין עובר קאמר הכי נמי התם, ולפי מה שכתבתי לעיל דמוכרח מגמרא דראש השנה דגם מדאורייתא הוא רשות דמצוה נראה יותר דלא סבירא ליה כלל תקנת חכמים בזה, ומתניתין דנושאין כפים ארבעה פעמים לא מתקנת חכמים לחיוב רק דהם עבדי כן למצוה כיון דהיא רשות דמצוה ובאותן פרקים היה רשות מה שאין כן בזמנים אחרים כנזכר לעיל ואין בזה דוחק כלל:

סימן סד

וקצת יש לדייק כן מלשון קושית הירושלמי שם בריש פרק ד' דתענית דקאמר וישא את כפיו ואל יתפלל מצאנו תפילה בלא נשיאת כפים ולא מצאנו נשיאת כפים בלא תפילה עד כאן, ומה שכתב בקרבן עדה שם דרצה לומר מנא ליה דמתפללין ארבע, דחוק קצת דמלבד דיש לומר דוגמא דמוסף ומנחה דעל כרחך לתפילות קאמר ולא לזמני היום, בלאו הכי הלשון וישא וכו' משמע דהקושיא שיעשה כן ולפי דבריו דהקושיא רק אשמע מינה דקאמר דדילמא באמת היו עושין כן הוה ליה למימר ודילמא נושא כפיו ואין מתפלל ולא שיעשה כן:

ומה שכתוב בגליון [שבדפוס זוטאמיר] שם לפרש אתפילת ערבית עיין שם לא מחוור כלל דממה שאמר דאין בלילה אבל ביום מבואר דמשום לילה הוא, וגם הא דלא מצאנו וכו' דקאמר לא מתיישב בתפילת ערבית דיש תפילת ציבור ומה בכך דליכא חזרת ש"ץ ומאי לא מצאנו דקאמר על זה והיכן ראוי למצוא זה, וחזרת ש"ץ לא נמצא בכתוב אלא בדברי חכמים והקושיא אחכמים ובודאי במשנה לא מצינו אלא אלו ארבעה פעמים ולא בתפילת ערבית ואם כן לפי דבריו התירוץ הוא הקושיא עצמה, והעיקר כפירוש הפני משה דהקושיא אמאי בארבעה תפילות הללו דוקא:

אלא דמה שכתב אתפילות גם כן דחוק דכי כל היום כולו יעמוד לברך וכמו שכתב הלבוש דמהאי טעמא סגי בפעם אחת ודי דקתני ארבעה פעמים ומהיכי תיתי לומר עוד

יותר שלא בתפילה, ויותר היה לו לומר הקושיא אשלושה פרקים כיון דבאותן פרקים נושאין כפים ארבעה פעמים גם בפרקים אחרים אף דליכא כל כך תפילות בלא חשש שכרות ישאו בשאר ארבעה פעמים בלא תפילה, ומכל מקום יש לדקדק אי דבר זה תקנת חכמים ומן התורה אין צריך אלא פעם אחד והם תיקנו בכל תפילה מה שייך להקשות וישא וכו' ומהיכי תיתי ישא גם בלא תפילה, ואי הקושיא אחכמים דלא ידעו טעם למה תיקנו בתפילה דוקא היה לו לומר ולמה נושאין כפים בתפילה ולתרץ לפי שמצאנו נשיאת כפים בתפילה או בעבודה ולא להקשות וישא וכו' ולתרץ דלא מצאנו וכו' ומהיכי תיתי עוד להוסיף לישא יותר כלל, וגם לפי מה שכתבתי להשוות להני פרקים לא שייך להקשות אתקנת חכמים דהם השוו מדותיהם ותקנתם דנשיאת כפים יהיה בתפילה:

אבל לפי מה שכתבתי דהוא רשות דמצוה הך מצוה צריך לומר דהוא מסברא כיון שהקב"ה חפץ בברכת ישראל דמברך מברכיהם כמו שאמרו (חולין מ"ט סוף ע"א) מואברכה מברכיך (בראשית י"ב, ג') ועיין שם בתוס' ד"ה ואברכה דאפילו עכו"ם מירושלמי דברכות [עיין שם בסוף פרק ח' איתא מקרא דמברכך ברוך (בראשית כ"ז, כ"ט)], ולאו דוקא נשיאת כפים דחובה רק דתורה בחרה כהנים לברך וכה תברכו הוי קפידא בברכות אלו דוקא, ועל כל ברכה אחרת יש בל תוסיף אבל אותן ברכות כמה פעמים אף דחיובא ליכא רק פעם אחת מכל מקום מצוה מיהת קעביד דמברך ישראל כיון דלא אשכחן בהדיא קפידא דטפי לא, ולפי זה אפילו שלא בשעת תפילה נמי, והיינו דפריך וישא וכו' כיון דהוא רשות הרי לרשות יוכל גם בשאר פרקים וכמה פעמים שירצה והכל רשות דמצוה ומה ראו לומר אתפילה כיון דליכא תקנת חכמים בזה רק רשות דמצוה דמן התורה מהיכי תיתי לחלק בזה בין שעת תפילה:

ועל זה אמר מצאנו וכו' ולא וכו', ונראה דכוונתו לקראי דמייתי שם אחר כך מישעיה (א', ט"ו) בפרישכם כפכם דמסיים גם כי תרבו תפילה ובדברי הימים - ב (ל', כ"ז) ויברכו וגו' מסיים ותבוא תפילתם הרי סמוכה לעולם נשיאת כפים לתפילה, ולא מצינו בשום מקום במקרא נזכר נשיאת כפים בלא תפילה כמו שנמצא תפילה בלא נשיאת כפים [ומשום הכי מזכיר גם זה] שמע מינה דאין מקובלת אלא כשסמוכה לתפילה:

סימן סה

והקרבן עדה בשיורי קרבן שם ד"ה לא הקשה מוישא אהרן וגו' ולא היה תפילה ותירץ על פי התורת כהנים (פנחס י"ב) ורש"י בפרשת שמיני אויברכם דאחר כך אמר יהי רצון וכו' וזו תפילה [ועיין שם דיש לומר דמכאן יליף, ואין זה מדוקדק דאם כן היה לו לומר

דמצאנו נשיאת כפים בתפילה והוא אמר רק מדלא מצאנו וכו' מבואר דלא מהא יליף רק מדלא מצינו זולת זה] והוא תמוה דזה היה אחר כך שבאו משה ואהרן לאוהל מועד ואחר כך ויצאו ויברכו וברכת כהנים דאהרן היה קודם שבאו לאהל מועד מיד שירד מעבודתו ולא היה בתפילה כלל, אבל קושיתו לא קשיא כלל דשם הוי בעבודה והיא גם כן כתפילה דהיא עבודה שבלב וזו עבודה בפועל וברכה ריקנית לא אשכחן ולא חשבינן ליה רשות דמצוה:

סימן סו

ועל פי זה אפשר לומר גם כן הא דבראש השנה דנקט ציבורא אחריתא דוקא דאז היא דהוה רשות דמצוה וחשיב זימניה בשעת תפילת ציבור אחר, אבל באותו ציבור אפילו בשעת תפילה אי נחשוב לברכה אחת הסמוכה לאותה תפילה כיון דכה תברכו קפידא שלא להוסיף ברכה אחרת הכי נמי כפילת הברכה אם הוא אותה ברכה עצמה ואומר שתי פעמים הרי אינו כה בנוסח התורה, רק יכול לכפול לאותו ציבור אחר כך ואינו עוד נסמך לתפילה ולא היה מצוה רק רשות גמור וגם לא הוה זימניה עתה דסמוך לאותה ברכה לכפול באורך ברכה זו בכופל הוה ליה נמי מוסיף, אבל בציבור אחר שפיר מה שכתבתי לעיל גם מיד כשהשלים ברכת ציבור זה חוזר ומברך לציבור האחר והוא ברכה אחרת ולא מוסיף על זו ועל כל פנים בזה הוי רשות דמצוה מן התורה:

ולפי זה מוכרח מזה דהמצוה אינו משום הציבור דהא ארבעה פעמים ביום הוא גם לאותו ציבור רק כל שעת תפילה, ומהר"מ מינץ מדמה שפיר בפשיטות אותה תפילה לאחרת ואדרבא ציבור אחר באותה תפילה עדיף דאיכא עוד דאותו ציבור לא נתברכו עדיין באותו יום, וגם מצד הכהנים יש בזה משום מצוה טפי דהמצוה עליהם לברך כל יום ואיכא שעת תפילה וגם ציבור אחר, וגם מדמה שפיר להא דיחיד דאתי עלה דהתם נמי רשות דמצוה:

אבל לפי זה צריך ביאור דמיון התוס' לתקיעות, וצריך לומר דסבירא להו כיון דהא דיכול להוציא משום דכל ישראל עריבין כמו שכתב רש"י (ראש השנה כ"ט סוף ע"א) ד"ה אף על פי גם זה חשיב ליה רשות דמצוה דאף שאין החיוב עליו דוקא ואחר יכול להוציאו מכל מקום כשהוא מוציאו עביד מצוה כיון דהוא בערבות למצוה דידהו וסבירא ליה לדמות גם זה לרשות דמצוה:

סימן סז

והנה הריטב"א בסוכה שם אההיא דבכפילת המצוה ליכא בל תוסיף כתב וכענין שמצינו בכהן שאין מצווה אלא לברך פעם אחת כדרך אומרם בראש השנה אי בעי מצלי [כן הוא

גירסתו ובספר דקדוקי סופרים מביא כן גירסת כל ספרי כתב יד וקרו לברכת כהנים נמי מצלי ועל דרך שכתבו תוספות (שבת י"א.) ד"ה כגון דמצלי היינו קריאת שמע עיין שם, ולפי שהוא בשעת תפילה קרי לכולה מילתא צלותא] אי לא לא מצלי ואף על פי כן אי בעי הדר ומצלי אין בזה משום בל תוסיף וליכא למימר שעושה להוציא לאחרים דליכא חיובא לישראל להתברך מיניה דכהן אלא ודאי כדאמרן עד כאן:

הנה הוא כתב בפשיטות נגד דברי הפלאה הנ"ל וסבירא ליה דגם בציבור אחר רשות גמור הוא והיה משום בל תוסיף אי לא דבכופל ליכא בל תוסיף ולא כמו שכתבתי בדברי תוס', ואם כן לפי דעתו קשה איך חשיב ליה זימניה משום ציבור אחר, וצריך לומר דהוא סבירא ליה דאין הכי נמי הגמרא דראש השנה דחי באמת דמשום הכי למסקנא דאי לא בעי לא מברך והוא רשות לאו זימניה הוא, ובסלקא דעתך דקאמר דאי מתרמי הוה סבירא ליה דכיון דמצוה אכהן לברך מצוה עליו לברך כל ציבור שיזדמן לו ודחי, ורב שמן בר אבא וכו' הכא אי בעי וכו' היינו דרב שמן בר אבא סבירא ליה זה דהוא רשות והשתא הוא דחזית זה ואין הכי נמי דלפי זה ודאי לאו זימניה ואידחי הא דלעיל:

ושוב מצאתי בהריטב"א לראש השנה שם ד"ה אלא אמר כתב הלכך וכו' ולגבי כהן וכו' הא לא זימניה הוא כיון דאי בעי לא מצלי [כן הוא גם כן שם לפני זה ד"ה הכא והוא כגירסתו הנזכר לעיל ובחנם הגיהו בדפוס בזה על פי גירסא שלפנינו] עד כאן, והוא נקט זה הפשיטות בסוכה משום דסבירא ליה דמסקנא דגמרא כן דמעיקרא הוא רק סלקא דעתך ושקלא וטריא, ואף דקאמר ורב שמן בר אבא וכו' מכל מקום סבירא ליה דהלכה כן דמשמע דהגמרא קאי הכי במסקנא, וגם יש לומר דרבא דאמר התם שלעבור צריך כוונה היינו מכח קושיא דרב שמן בר אבא וסבירא ליה כרב שמן בר אבא ורבא בתראה וגם הוה ליה תרי לגבי דרבה, הרי דסבירא ליה דבאמת למסקנא הדין בכהן דלא חשיב זימניה:

והתוס' דלא מייתי מבכור רק מכהן מבואר דסבירא ליה גם כן דלהתם לא דמי דהכא גם אי מתרמי הוא רק להוציאם, וכוונתם לדמות לכהן רק לפי המסקנא וכמו שכתב גם בטורי אבן וסבירא ליה דגם למסקנא רב שמן בר אבא הוא דסבירא ליה כן אבל רבה דדחי דהוי זימניה לא חש להא דבהך דינא דאי בעי וכו' ושאינו חובה לפרש הך דסבירא ליה דגם בזה חשיב זימניה וכהנ"ל:

ואם כן להריטב"א דסבירא ליה למסקנא גם כהן לא הוי זימניה הכי נמי בתקיעות משתקעו, ואם כן לפי זה גם בתפילה משהתפלל ויצא ידי חובתו לאו זימניה הוא עוד וצריך כוונה לעבור וכיון דהוא מתכוין לנדבה ושלא למצוה מה שייך בל תוסיף משום

תפילה, ואף על גב דגבי כהן איכא בל תוסיף אף דאומר אוסיף משלי וכתב הריטב"א בראש השנה שם כיון דמתכוין לברך דהא קאמר אוסיף אף על גב דלאו זימניה וכו' עד כאן ולשון לברך משמע קצת אף שנתכוין לברכה לבד מנדבת עצמו שחפץ להוסיף ברכות לישראל כמשמעות לשון משלי ואפילו הכי חשיב כוונה כיון דמתכוין לשם ברכה כעין המצוה דאורייתא לברך, ואם כן נימא בתפילה גם כן הרי מתכוין להתפלל להשם יתברך ולשם תפילה אף שהוא לנדבה ולא למצוה מכל מקום הכוונה לתפילה שהוא כעין המצוה נימא דחשיב כוונה, מכל מקום על כרחך אין כוונת ריטב"א כן דהרי שם לפני זה ד"ה אמר ליה שאני כתב פירוש ואפילו נתכוין למצוה וראיה וכו' מכהן וכו' וההוא במתכוין הוא שאמר אוסיף ברכה אחת משלי וכו' עד כאן, הרי דפתח בנתכוין למצוה ומייתי עלה מכהן:

ואי אפשר לומר דמדמה נתכוין לברך לבד לנתכוין למצוה דהא ודאי לא דמי כלל ומהיכי תיתי לדמותם ולהביא ראיה בפשיטות, ועל כרחך דמפרש דגם זה נתכוין למצוה וכן משמע גם כן מהא דמלשון אוסיף דייק שכתב דהא אמר אוסיף כנ"ל ואי אכוונה לברך לבד פשיטא דלברך הוא מתכוין ומה צריך למה שכתב דהא וכו' ועל כרחך דרצה לומר דמתכוין למצות ברכה, ודייק זה ממה שאמרו אוסיף דאי ברכה בעלמא היה לו לומר אברכם משלי גם כן, אבל לשון אוסיף משמע דוגמת העיקר שהתורה ציותה שלוש ברכות והוא מוסיף עוד במצוה זו ברכה משלו שאינו ממצות התורה אבל הוא מוסיף על המצוה, וכן בתוס' שם ריש ד"ה מנא כתבו דגבי כהן שמתכוין לברך ולהוסיף יש לומר שעובר וכו' עיין שם, וממה שכתבו בפשיטות שמתכוין וכו' ולא כתבו בדרך אוקימתא דיש לומר דמיירי שמתכוין וכו' משמע דפשיטא להו זה והיינו על כרחך מלשון אוסיף כנ"ל:

סימן סח

ויש לדקדק גם כן מאריכות לשון הברייתא שלא יאמר הואיל ונתנה לי תורה רשות לברך את ישראל אוסיף וכו', ונראה לי בכוונת לשון זה וגם כוונת הברייתא דנקט כהן טפי מכל מצוות וגם מה שאומר שנתנה לי תורה רשות והרי ברכת כהנים מצוה חיובית אכהנים ולא רשות, היינו משום דעל בל תוסיף עצמו לא שייך לומר מנין וכו' והרי מקרא מפורש דתורה הזהירה בל תוסיף ומנין יראך על דבר מחודש דאין מפורש בכלל האזהרה ולכך אמר שלא וכו' ודוקא בברכת כהנים, והיינו דכהן זה יודע דתורה הזהירה בל תוסיף במצוות אלא שרוצה ללמוד היתר לעצמו במצוה זו דברכת כהנים שאני כיון דיש לו רשות להוסיף אותן ברכות בציבור אחר כנ"ל:

ואף דלתוס' לכפול רשות בכל מצוה והרי התוספת אסור, יש לומר דהיינו דדייק ואמר ונתנה לי תורה ולא אמר הואיל ויש לי אלא דזהו בכל מצוות שהכופל רשות גמור שיש לו רשות וזה לא אסרה תורה והתוספת אסרה והתורה לא נתנה לו זה רק שלא אסרתי עליו, אבל כאן התורה נתנה לי רשות זה והיינו כהנ"ל דהוא רשות דמצוה שאם ירצה לברך הוא מברך ברשות ונתינת התורה לו דבר זה שהרי נחשב לו למצוה אלא שהוא מצוה דרשות שהתורה נתנה מצוה זו לרשות ולא לחיוב ודבר זה הוא רק בברכת כהנים ולא בכל מצוות, וגם לריטב"א הנ"ל דהוא רשות גמור יש לומר דלא פליג על מה שכתבתי לעיל מהירושלמי בפירוש לשון המשנה דבשעת תפילה הוא רשות דמצוה רק דסבירא ליה הא דלא מצינו נשיאת כפים בלא תפילה היינו תפילה שלו של כהן המברך דכן הוא קראי הנזכר לעיל וקרא דוירד וגו' (ויקרא ט', כ"ב) בעבודה אבל בתפילת ציבור אחר והוא כבר התפלל זה רשות גמור:

סימן סט

[ואיברא דלפי זה היה אפשר לומר הגירסא אי בעי מצלי ולא מצלי הנזכר לעיל דאתפילה ממש קאי ונימא אדרבא מזה דלא כתוס' וגם בכפילה יש בל תוסיף ואסור לברך ציבור אחר אם לא שיחזור להתפלל עמהם למאן דאמר דיכול להתפלל נדבה או על ידי חידוש, ומן התורה לדברי הכל יכול להתפלל כמה פעמים שירצה ותליא בדידיה בציבור אחר אם ירצה לברך יתפלל עמהם כל התפילה נדבה ואז דוקא רשאי דהוא רשות דמצוה כשהוא בתפילה ודוקא נקט מצלי, ונראה דריטב"א לא ניחא ליה כן דהא בעינן זימניה באותה רגע שסיים ברכת כהנים זה וציבור אחר אפשר דאתרמי שעומדים בברכת כהנים דכבר התפלל, ודוגמתו בבכור דאתרמי שכבר נשחט ועומד לזרוק ברגע זו דמחויב, אבל אי נימא דצריך שהוא יחזור להתפלל אם כן אי אפשר לו לברך בזו הרגע עד שיתפלל ואכתי השתא לאו זימניה]:

סימן ע

ורבה דסבירא ליה לפי דעתו ציבור אחר חובה יש לומר דבפעם אחת ביום שהוא מצוה חיובית גם בלא תפילה נמי דהא בקרא דכה תברכו לא כתיב תפילה, ורק לענין המצוה דרשות הוא שאמר זה דאין לנו אלא דוגמא דאשכחן בקראי דמשמע דמצות נשיאת כפים כן אבל אי התפלל ולא בירך שפיר חייב לברך גם אחר תפילה, ורבה סבירא ליה דהמצוה לברך כל ישראל וכשיש ציבור אחר לפניו שלא בירכם עדיין באותו יום הוא קאי במצות כה תברכו להך ציבור, ועל כן אפילו שהוא כבר התפלל נמי, ובאותו ציבור בתפילה אחרת שהוא מתפלל עמהם גם לרבה הוי רשות דמצוה:

ושפיר גם לריטב"א בין לרבה בין לר' שימי בר אבא יפורש הא דנתנה וכו' כמו שכתבתי, וקאי אתפילות אחרות דבזה בברכת כהנים רשות דמצוה וחזינן דהתורה רצתה בברכת ישראל שיש מצוה בתוספתו מה שאין כן בכל המצוות, ועל כן יחשוב דיכול להוסיף בזה גם כן ברכה משלו דליכא משום בל תוסיף במצוה זו דברכת כהנים כיון דהקב"ה חפץ בברכתו:

ויש לפרש בזה גם כן מה שאמרו (ראש השנה כ"ח:) כגון ה' וכו' היינו דזה לא מיבעיא למעטה לגמרי מאיסור בל תוסיף דקאי על כל המצוות רק יש לומר הקפידא על תוספת ברכה מחודשת לגמרי, אבל כגון ה' וכו' שזו ברכה האמורה בתורה אלא שלא נצטוו עליה כהנים וסלקא דעתך דכמו בברכת כהנים יותר מפעם אחת דגם כן לא ציותה תורה ומכל מקום אי עביד הוא מצוה הכי נמי הוספת ברכות אחרות שנאמרו בתורה ולא ציותה לכהנים אי עביד הוא מצוה ולא שייך בל תוסיף על זה דהוה ליה עוד מצוה, ועל זה אמר תלמוד לומר לא תוסיפו על הדבר ובדיוק נקטה ברייתא מלות על הדבר ואי באו למנקט כל לשון הלאו היה להם למנקט גם הסיום אשר אנכי מצוה אתכם ואי רצו לקצר סגי בתחילת הלשון ולא תוסיפו לבד, אבל למה שכתבתי בא למדרש מכאן הך דינא דשייך האזהרה גם בברכת כהנים מיתור מלת הדבר דסגי שיאמר על אשר וגו' ודריש דבר דיבור כדרך שאמרו (שבת ק"נ.) הכא נמי כתיב ערות דבר ורצה לומר דמשמע דיבור עיין שם ברש"י וכן (כתובות מ"ו.) אזהרה למוציא שם רע מכל דבר רע ורצה לומר דיבור רע וכן בכמה דוכתיה, ולריבוייה דגם בדיבור יש משום בל תוסיף ואיצטריך לברכת כהנים דאיכא למטעי כנ"ל:

סימן עא

ושוב זכיתי ומצאתי בספרי (פרשת ראה פיסקא ל') ומנין שאם פתח בברכת כהנים שלא יאמר הואיל ופתחתי לברך אומר ה' אלקי וכו' תלמוד לומר הדבר אפילו דבר לא תוסיף עליו עד כאן, מפורש דמיתור הדבר דריש אפילו דבר וכמו שכתבתי, והר"א מזרחי (פרשת ראה י"ג א) העתיק מהספרי אפילו דיבור ומבואר מזה גם כן דבברכת כהנים צריך ריבוי מיוחד בפני עצמו וצריך טעם מאי שנא ברכת כהנים, ומה שכתב הר"א מזרחי שם ואף על גב דברכת כהנים לא אגידי כיון דבתוספת זמן וכו' עיין שם אין זה לטעם על דשאני ברכת כהנים דההיא נמי יש גם בשאר מצוות תוספת זמן ולא אגידי ועיין שם (פרשת ואתחנן ד':) ועל כרחך כמו שכתבתי:

ולשון הספרי הואיל ופתחתי וכו' אפשר דרצה לומר דאם ירצה בציבור אחר או תפילה אחרת לברך ברכות אחרות לגמרי ולא ברכת כהנים, נהי דליכא משום מבטל מצוה ולא

תגרע דהא אין צריך לברך אז מכל מקום בזה סבירא ליה דודאי איכא משום בל תוסיף דאין זה מוסיף על מצות ברכת כהנים רק מוסיף מצוה מחודשת על כלל המצוות לפי מה שכתבתי לעיל מהרמב"ם דגם זה יש משום בל תוסיף ורק במצוה דברכת כהנים יש רשות להוסיף, והכי נמי סלקא דעתך למילף מינה למוסיף ברכה אחרת על ברכת כהנים דגם כן מוסיף אמצוה דברכת כהנים ולא כשאין אומר ברכת כהנים כלל באותה תפילה, ואם הוא בפעם הראשונה עובר משום בל תגרע ומשום בל תוסיף, ורק כשפתח אז סלקא דעתך דיאמר הואיל ופתחתי וכו' וכנ"ל:

סימן עב

ועל כל פנים בפירוש על סדר הברייתא דבתלמודין בעיני ברור כמו שכתבתי, ומזה ראיה למה שכתבתי לעיל דהוא רשות דמצוה בברכת כהנים, ומבואר מזה דהך אוסיף הוא דוגמת נתינת רשות דתורה דהיינו למצוה, ומה שאמרו משלי היינו שאין קובעה לדברי תורה לומר שהוא מן התורה דבכהאי גוונא יש לבית דין רשות, ועל כן שפיר יש לומר במכוון למצוה דרבנן ליכא בל תוסיף כמו שכתבתי לעיל דכיון דלרבנן יש רשות אף דהוא מכוון על מה שלא תיקנו חכמים גם כן אינו אלא מוסיף על מצוות דרבנן ולא על דאורייתא כיון דמכוון לדרבנן, אבל ליחיד דאין רשות להוסיף כיון דמוסיף למצוה אף שאומר שהוא מצוה שלו שפיר חשיב מכוון לעבור על בל תוסיף:

ועל כן כתבו תוס' שם לענין תקיעות דרבנן בפשיטות דמכוון למצוה ואף דמכוון לדרבנן כיון דהם סבירא להו דגם אהך דרבנן שייך בל תוסיף ודאין רשות על זה אם כן מה בכך דמכוון לדרבנן כיון דגם רבנן אין להם רשות כיחידים הוי ליה ככהן המוסיף משלו כיון דמכוון למצוה, וכן הרשב"א בקושיתו לפום דהוה סבירא ליה דגם בדרבנן יש בל תוסיף מקשה שפיר דאפילו מכוון לדרבנן חשוב כוונה, ולא כמו שכתב פרי מגדים הנזכר לעיל ללמוד מיניה לקושטא גם לדידן שיהיה מכוון לדרבנן חשוב מכוון וזה אינו דזה הוי רק מוסיף אדרבנן לקושטא דיש לבית דין רשות וכמו שכתבתי אבל יחיד שפיר אף שאמר אוסיף משלי הוי מכוון דמוסיף משלו למצוה קאמר, ודלא כפרי מגדים (שם אות ל"ח) דכתב ברכה משלי משמע אפילו שלא לשם מצוה כלל רק כהדיוט המברך חבירו אסור עד כאן וכן בריש (אות ל"ט) בזמנו לא צריך כוונה כלל כההיא דכהן אוסיף משלי [ונקד על מלת משלי לרמז דמזה דייק כנ"ל] עד כאן:

ותימא איך לא הרגיש בדברי תוס' דעסיק ביה שכתבו להדיא דהוא מתכוין, והגם דהם כתבו זה רק לישוב קושיתם ולענין אי הוי שלא בזמנו והוא קאי למאי דחשבינן ליה בזמנו [ובאמת גם בזה לא ידעתי מנא ליה בפשיטות שם ושם בברכת כהנים ותקיעות

דהוי בזמנו אף דגם הר"ר אליהו מזרחי (פרשת ואתחנן) כתב בפשיטות כן, מלבד דריטב"א כתב בפשיטות להיפך כנ"ל אלא דלא היה למראה עיניהם דלא נדפס אז עדיין מכל מקום גם לתוס' לא ידעתי מאי פשיטותייהו והרי דבר זה פלוגתא דרבה ורב שמן בר אבא ודברי רבה בזה ליישב שיטתו דשלא בזמנו ליכא בל תוסיף והרי בהא לא קיימא לן כוותיה ומי יימר דבההוא דמחשיב זה זימניה קיימא לן כוותיה נגד רב שמן בר אבא, וכל שכן לפי מה שכתבתי לעיל דגם רבא כרב שמן בר אבא, ותוס' דמייתי מכהן היינו לפי דברי רבה ומשום דבההיא תקיעות ליכא דפליג ולא להחליט הלכה] מכל מקום הם כתבו זה לפשוט וכנ"ל:

והדיוק שלו מלשון משלי מוכח מהגמרא שם דליתא דפריך (שם סוף ע"ב) ממתן דמים ואליבא דר' יהושע והיה לו לפרוך טפי מסתמא דברייתא לדברי הכל או על כל פנים מתרווייהו אי משלי משמע בלא כוונה ועל כרחך דההוא שפיר יש לפרש בכוונה וכמו שכתבתי:

ועל כל פנים דעת ריטב"א כמו שכתבתי דשם מכוון למצוה ומה מקשה מתפילה דמכוון לנדבה ועל כרחך כמו שכתבתי דלא מקשה מבל תוסיף דתפילה רק מבל תוסיף דקרבן דכל שמתפלל נוסח שמונה עשרה שתיקנו חכמים נוסח זה הוא במקום תמידין [ואף שהוא מתכוין לתחנוני נדבה זה לא תליא בכוונתו מאחר דמתפלל אותו נוסח ברכות שקבעו חכמים במקומו] ולגבי התמיד שפיר נחשב בזמנו גמור דעל ידי מה שהתפלל לא נפטר מהקרבה אילו יהיה בית המקדש לפנינו וחיוב תמיד עדיין עליו, ועל כן שפיר גם תפילה שניה במקום תמיד אף בלא כוונתו ואיכא משום בל תוסיף אתמיד וכדברי הגאונים הנ"ל:

סימן עג

ועל כל פנים נתבאר דמצד תפילה עצמה דדרבנן ליכא בל תוסיף [ולאפוקי ממה שראיתי בתשובות שבות יעקב (חלק ב' סימן מ"ד)] לחוש על מוסיפים תפילות בחצות וכדומה בציבור משום בל תוסיף יעוין שם באורך, ולדעתי פשוט דליתא והחוששים לבל תוסיף לא אמרו אלא בתפילת שמונה עשרה, ומה שכתב מראב"ד (סוף פרק א' מהלכות תפילה) דאדרבא יותר יש לו להוסיף כל היום תפילת שמונה עשרה עיין שם, תמוה דראב"ד בא לאפוקי תפילות שבת ויום טוב וכיוצא דהם ברכות הודאה ומשום ברכה לבטלה עיין שם, ולא הני דהם תחנונים ולא הודאה וגם ליכא ברכה, ויותר היה לו לומר לענין בל תוסיף להתוס' דבכופל לא שייך בל תוסיף על כן עדיף כופל תפילת שמונה עשרה וכמו שכתב ריטב"א סוכה:

אבל האמת גם ריטב"א לא חש אלא בשמונה עשרה וכמו שכתבתי, ואפילו יהיה בל תוסיף בדרבנן גם כן דוקא בהך תפילת שמונה עשרה שתיקנו לחדש תפילה בברכות אבל תחנונים דעלמא לא עולה על דעת אדם לדון בו בל תוסיף, ותפילה בכל לשון ויאסור לבקש איזה בקשה בלשון אחר גם כן בכל היום חוץ משלוש תפילות אפילו לומר ה' יעזור לי וכיוצא והם דברי הבל, ואף למאן דלית ליה ולואי שיתפלל וכו' לא אמר בתחנונים דעלמא שלא בברכות והוא פשוט מאוד **אין צריך לפנים**:

סימן עד

והנה הארכתי קצת בענין בל תוסיף בדרבנן הואיל ואתי לידן אף שאינו נוגע לענין, ונשוב לדאתאן עלה דלפי מה שנתבאר דלא שייך בל תוסיף בדרבנן, אם כן לרובא דאינשי דידעי דהוא דרבנן דזיל קרי בי רב דבסוכות תשבו שבעת ימים ובשמיני הוא כיום טוב שני דרבנן אפילו ישנו גם כן ליכא איסור, ורק לחוש למיעוט עמי הארץ לגזור אטו דידהו שמא יבואו לישן גם כן ולכוין לדאורייתא דהוא גם כן גזירה דלא שכיח כל כך יש לומר דשפיר עדיף להו לחוש לגזירת שמדא שיהיה חשש קלקול לכל ישראל כולם:

ובלאו הכי במקום אחר ביארתי דלדעתי הטועה וסבור על דבר אחד וסבור שהוא מצוה ועושה לשם מצוה ובאמת אינו מצוה אינו עובר על בל תוסיף בשוגג, דכיוצא בו לענין בל תגרע הגורע דבר אחד מפני שהוא סבור שמצות התורה כך ובאמת אינו כן אינו עובר על בל תגרע בשוגג דאם לא כן עשית להרבה חכמי ישראל עוברים על בל תוסיף ובל תגרע בשוגג כשטועים באיזה הלכה וכן הרבה המונים כשטועים מחסרון ידיעה בכהאי גוונא ובכל פלוגתות דכהאי גוונא, כגון פלוגתא דר' ישמעאל ור' עקיבא (סוכה ל"ד:) אי שלושה הדסים ושתי ערבות או רק אחד להסוברים דיש גם בתוספת המין עצמו משום בל תוסיף יהיה לר' עקיבא ר' יהושע עובר משום בל תוסיף וכן לדברי ר' ישמעאל עבר ר' עקיבא משום בל תגרע, אבל לדעתי מצות לא תוסיף ולא תגרע אינו אלא על הבא להוסיף על המצוה או לגרוע, ואף שאין צריך כוונה להוסיף מכל מקום צריך שידע שהמעשה הוא מוסיף על המצוה והרי בה להוסיף במעשה ומה דאינו מכוון למצוה לא מהני להוציא מתוספת המעשה, אבל המתכוין לעשות מצות התורה וסבור דמצות התורה כך ושמחוייב על פי התורה לעשות כן הרי בא לקיים מצות התורה ולא להוסיף או לגרוע רק אדרבא לעשות כאשר ציוה ה' אין זה עובר על אזהרת לא תוסיף ולא תגרע בשוגג כלל, שהאזהרה רק על המוסיף או גורע ולא על הטועה דכפי טעותו הוא עושה כמצות ה' והרי הוא שוגג וטועה באותה מצוה שהוא טועה בה ולא במצות לא תוסיף ולא תגרע שלא נאמרה על עסק זה:

ולא כפרי מגדים שם (סוף אות מ') שכתב ראוי להודיע לנשים שהם פטורים רק שמחמירים, ושם (אות ל"ה) מביא מראב"ד (סוף פרק ב' ממרים) שהשיג ארמב"ם דבדרבנן אילו קבעו בדברי תורה היה בל תוסיף ומה שאמרו כמה פעמים קראי לאסמכתא ואיך סתמו בברייתא והא אתי למטעי ולומר שהוא מן התורה ממש ועוברים על בל תוסיף עד כאן, ולפי דעתו מבואר מראב"ד נגד מה שכתבתי ודגם הטועים בכלל אזהרת בל תוסיף ועל כן מצריך להודיע לנשים [ומה שכתב לשון ראוי לפי שכתב שם דיש לומר דלא שייך בל תוסיף רק במוסיף חלק ועיין שם] כנ"ל והוא פירש כן כדי ליישב תמיהת הכסף משנה עליו בזה:

סימן עה

אבל באמת זה אינו ולא כיון ראב"ד להנ"ל וגם כשנימא כן לא קשה זה כלל והוא לשיטתו הנזכר לעיל דאין מחלק בין מתקנים לעושים, ולפי דבריו לרמב"ם גם העושים צריכי לידע שהוא דרבנן ואם יטעו על דרבנן שהוא דאורייתא שזה מעשים בכל יום גם בבני תורה בכמה פרטי הלכות דרבנן דסבורים דמן התורה וגם הפוסקים נסתפקו בכמה דברים לפי דעתו יהיו עוברים על בל תוסיף, ובאמת אף אי יש בטועים משום בל תוסיף בדרבנן לא שייך זה וכמו שכתבתי לעיל דכלפי העושים שפיר הוא מצות התורה מאשר יורוך גם לרמב"ם רק על המתקנים קאמר, ואם כן מאי נפקא מינה אם אחרים יטעו כיון דהמתקנים והמסכימים עצמם ידעו שהוא אסמכתא ושלא כיונו לקובעו בדברי תורה ליכא בל תוסיף, ואף דאחרים יטעו ויחשבו שהוא מן התורה ממקרא זה מה נפקא מינה אי הוא מזה או מאשר יורוך מאחר דאצלם חשבינן למן התורה ליכא בל תוסיף:

וגם לשון הראב"ד שם מבואר דלא כיוון לזה שכתב שם אין בו משום בל תוסיף אפילו קבעוהו לדורות [עיין שם בכסף משנה תמה על זה, ולדעתי הראב"ד דק יפה דהרמב"ם כתב תחילה גבי גזירת בית דין הלשון ויעמוד איסורו לדורות ואחר כך כתב שלא וכו' ולקבוע הדבר לעולם, והרי לשון זה מבואר כהבנת ראב"ד בו דאין יכולים לקבוע לעולם, והחילוק דלקבוע היינו שיהיה דבר קבוע כמצות התורה שלא ישתנו לעולם ולא שייך בהו ביטול הטעם, ואף דחכמים יכולים לעקור היינו רק הוראת שעה וכמו שכתב (שם הלכה ד') אבל אין קובעין הדבר לדורות וכו' עיין שם, ואף בשב ואל תעשה דיכולין לעקור לא ביאר רמב"ם שם חילוק, והיינו דגם זה נקרא לשעה כל זמן שטעם הגזירה קיים דכל גזירת חכמים אינו אלא משום טעם וסייג ואם יתבטל הטעם יכולין בית דין גדול לבטל כמו שכתב (שם הלכה ג'), ומה שכתב בהלכה ג' דבית דין שלסייג אין יכול לבטל זה קאי אעיקר הדין דהלכה ב' דהוא כשלא בטל הטעם ולא על מה שסיים אפילו

בטל הטעם דאי בטל אין כאן עוד סייג, ועל כן כתב הכא בגזירת בית דין הלשון ויעמוד וכו' היינו שיעמוד כך כל זמן שלא יבוא בית דין גדול לבטל, אבל לשון לקבוע היינו שיהיה הלכה קבועה וקיימת לעולם שלא יוכלו לבטלה אלא להוראת שעה זהו רק בדברי תורה, ובזה פליג עליו הראב"ד דיכולין לקבוע לדורות להיות קבוע וקיים כשל תורה ממש כן נראה ברור בעיני בכוונתו] ועשאוהו כשל תורה וסמכוהו במקרא כדאשכחן בכמה דוכתי וקרא אסמכתא עד כאן, הלשון מבואר דעל המתקנים קאי ולא מחשש טועים בדבריהם רק שהם עצמם קבעוהו ועשאוהו וכו':

וכן מה שכתב וסמכוהו הרי אמר לשון סמך ואם הוא סמך לא יטעו אבל באמת לא זכר מחשש שיבואו לטעות כלל ולא דיבר מזה אלא מהמתקנים שקבעו כשל תורה וקאמר על זה וסמכוהו היינו דבכל מקום דאסמכוה אקרא הוא כדי שיהיה דינו כשל תורה וכדמייתי זה פרי מגדים עצמו (שם אות כ') עיין שם, והיינו דלכך הסמיכוה להודיע בזה שקבעוה כשל תורה בזה שלמדוה מקרא כדי שיראו התלמידים שמהמקרא נלמדת ויקבעו דינה ככמה דברים הנלמד מקרא ושל תורה, והרי דכוונת המתקנים כך היה במה שסמכוה אקרא לקבעה בתורת של תורה ובזה הוא דפשיטא ליה דקבעוה לדורות דרצה לומר שלא יוכלו לבטלה וכמו שנתבאר, ומנא ליה זה רק דסבירא ליה דהא דסמכוה במקרא הכוונה היה לזה שיהיו סבורים בה שנלמדת מקרא כדי שיהיה כשל תורה לגמרי ועל כרחך שלא יוכלו לבטלה גם כן, וזהו שהוקשה ליה ארמב"ם דבמה שהסמיכוה היה כוונתם שיחשבו באמת שהוא מן התורה ועל כרחך דתורה הרשתם גם על זה, וגם לפי זה לא קשה קושית כסף משנה עליו ואם כן אין ראיה לטועים מיניה:

סימן עו

ואם נחליט כמו שכתבתי דאטועים לא שייך בל תוסיף בלאו הכי לא שייך בזה בל תוסיף כשישנו בטעות שיחשבו שהוא מצוה, אבל בלאו הכי צריך ביאור דברי רש"י עירובין שם שסיים אי שמיני לא מכוון והוא פתח בלשון אנן וכו' והרי אנן בקיאינן ולאו מספק ולא שייך זה וכמו שכתבתי לעיל ועל כל פנים תקשה ליה לפי דבריו לדידן, וצריך לומר דהוא סבירא ליה גם האידנא דמנהג אבותינו אנו עושין ממש כמו אבותינו, שהרי אנו מחשיבין גם כן יום טוב שני לספק והיינו דכך תיקנו דאף דבקיאינן מכל מקום ננהוג בו מנהג ספק כאבותינו ולהחשיבו לספק כאילו אין אנו יודעין ואנו עושין מפני הספק שמא הוא כך, ואף על פי שאנו יודעין שאינו כן ביד חכמים לתקן שעם כל זה ננהוג בו כספק ונוהגין ביום טוב שני כל דיני יום טוב של ספק כאבותינו ומכוונין שפיר לספק

שמא הוא ט"ז הוא חול ואף על פי כן נוהגין בו יום טוב משום ספק ט"ו שאנו תופסין אותו ספק והכי נמי בשמיני דסוכה:

סימן עז

ולפי זה יש לומר דעיקר הקושיא הוא משום גזירה על רובא דעלמא דידעי דמשום ספק הוא דעבדינן שמחשיבין אותו לספק שביעי, וכשישינין בו גם כן משום ספק נהי דמה שמחשיבין לספק שביעי וחכמים לא החשיבוהו לענין השינה לספק שביעי בזה לא שייך בל תוסיף מה שמוסיפין להחשיבו לספק שביעי מטעמים הנ"ל דמוסיף אדרבנן או דטועה, מכל מקום איכא בל תוסיף מצד הספק שמיני שמכוונין רק לספק ושאם הוא שמיני לא יהיה למצוה ואי אין צריך כוונה יש גם בזה משום בל תוסיף, ובשלמא אי חכמים ציוו על זה הרי הם אמרו לישב על הספק, ואף שמצד הספק דשמיני יהיה בל תוסיף כיון דהם אמרו לישב עבדינן זה על פי התורה דאשר יורוך וליכא בל תוסיף, וכמו אם היה ספק שמן התורה להחמיר לא שייך לחוש לבל תוסיף על צד הספק השני למאן דאמר דאין צריך כוונה שהרי דין התורה, והכי נמי כשמדרבנן להחמיר וכן כשחכמים אמרו להחשיבו ספק, אבל בשינה דלא ציוו חכמים כשמכוון אי שמיני לא יהיה למצוה ואינו מכוון לדרבנן ולא טועה הוא רק שאין מכוון למצוה כלל בזה שפיר הוה ליה מוסיף אדאורייתא בלא כוונה:

ולא אדרבנן לבד כיון דאיכא מצות סוכה דאורייתא והוא לא מכוון לדרבנן מהיכי תיתי נימא דמוסיף אדרבנן ולא אדאורייתא ועל מצות בסוכות תשבו שבעת ימים שהוא ישן גם בשמיני והוי תוספת אשבעת ימים דאורייתא כיון דאין צריך כוונה והוא מכוון שלא למצוה כלל ולא לדרבנן, ושפיר כתב רש"י דאי אין צריך כוונה ניחא אספק דשמיני לפי שכל הקושיא רק מספק דשמיני, ואם כן אדרבא דברי רש"י אלו סייעתא להרשב"א וגם להראבי"ה, וגם מתוס' דראש השנה הנ"ל לא קשה ארשב"א דשפיר כתב אי אין צריך כוונה לא יתבינן וכמו שכתבתי בדברי רש"י משום גזירת שינה ויהיה גם מהם ראיה לראבי"ה:

סימן עח

ומצאתי בפרדס הגדול המיוחס לרש"י (בהלכות ראש השנה סימן קע"א) ההוא דראש השנה למה תוקעין וכו' דהקושיא דאין להוסיף דעובר על בל תוסיף ופירש לערבב וכו' עיין שם, מבואר להדיא כרשב"א ולא כתירוץ התוס' ודגם בכופל המצוה יש בל תוסיף אם לא כשחכמים תיקנו בשביל איזה טעם, וכן כתב עוד שם אחר כך על המרבין בתקיעות על סדר הברכות דאסור דעובר על בל תוסיף ומייתי גמרא דראש השנה מהישן

בשמיני וברכת כהנים [ונראה כוונתו לענין אפילו תימא דחשיב עבר זמנו דהא הם גם כן מתכוונים למצוה אף דיודעים דמוסיפים שלהם] ורק מה שאמרו חכמים לערבב שטן או דר' אבהו מחמת ספק וכן [יעוין שם מה שאמרו מקל תקעיא דיחידאי צריך עיון דשם משמע דהם אותן שלא שמעו וכן הוא בתוס' (ראש השנה כ"ט:) ד"ה וביבנה ולא באו להוסיף כלל] מאה קולות דאית ליה נגד מאה פעיות יעוין שם באורך, הרי דכל שיש איזה טעם לא שייך בל תוסיף ואפילו בלא תקנת חכמים, וכהאי דמאה קולות דמביא לפני זה שם הירושלמי הלין דמחמירין ועבדין וכו' עיין שם:

והיינו על כרחך משום דגם כל המנהגות וחומרות ומילי דחסידות כל שיש לדבר טעם ויסוד הוא בכלל מה שנמסרו דברי תורה לחכמים דעל פי אשר יורוך והם אמרו להוסיף תקנות קבועות לכל ישראל ומנהגים למחמירין מה שיש בו טעם להחמיר, ואין אזהרת בל תוסיף אלא הוספה מלב בלא שום טעם ויסוד, ולפי מה שכתבתי לעיל דבדרבנן לא שייך בל תוסיף הוא לא חשיב להני תקיעות שמוסיפין בברכות מוסף אדרבנן רק אדאורייתא כיון דאין מתכוונין לדרבנן להוסיף אדרבנן רק יודעים שמוסיפים בקולות מעצמם מהיכי תיתי להחשיבם מוסיפין אקולות דרבנן ולא אקולות דאורייתא והם באו להוסיף מעצמם על דברי תורה כמו שחכמים הוסיפו אלא דעל דברי חכמים ליכא בל תוסיף ובדידהו איכא, והוא ראיה למה שכתבתי לענין שינת שמיני בסוכה דכשאינו מתכוין למצוה כלל ולא לדרבנן חשוב מוסיף אדאורייתא:

סימן עט

ועל כל פנים נלמד מזה גם כן דעת רש"י להדיא דבכל תקנת חכמים בטעם לא שייך בל תוסיף והגם דלדעתי ברור מכמה ראיות דאין ספר ההוא מרש"י עצמו וכניכר גם כן מתוכו בכמה דוכתי וכן מביא כמה פעמים מרבינו שלמה והוא רש"י וגם מלשונו ניכר למבין שאינו כסגנון לשון רש"י כלל מכל מקום תלמידיו יסדוהו כפי מה שקבלו ממנו וידעו על כל פנים דגם דעתו כן, והא דמצריך בשמיני בסוכה היכר וחש לנראה כמוסיף הנה זה בלאו הכי צריך טעם מאי שנא ההוא מכל יום טוב שני וכל מצוות דרבנן כלולב במדינה כל שבעה וכדומה דלא חיישינן לנראה כמוסיף, ובפרדס שם כתב אהא דתקיעות דרבי אבהו שנסתפק וכו' הלכך אינו נראה כמוסיף וכו' עיין שם מבואר דגם משום נראה כמוסיף לא שייך באמת בכל כהאי גוונא שמוסיפין באמת אלא שיכולין להוסיף כשיש להם טעם ויסוד:

ונראה דשאני שמיני דסוכה דאנו עושין יום טוב דשמיני עצרת ולישב בסוכה בשמיני עצרת על זה ליכא שום טעם, ומדברי פרדס הנ"ל למדנו דעיקר תלוי כשיש טעם ויסוד

לדבר וגם חכמים אין יכולים לתקן ולהוסיף בלי שום טעם ויסוד דזה הוי בל תוסיף וישיבת סוכה ביום טוב דשמיני עצרת ודאי מוסיף גמור הוא ואיכא בל תוסיף, ותקנת חכמים היינו שנחשיבו לספק שביעי ויושבין משום ספק שביעי ובכל יום טוב שני שפיר הרי אנו מחשיבין אותו לספק ואף דבקיאין יש חשש גזירה וכל שכן לולב כל שבעה דבמקדש הוא דאורייתא ותיקנו במדינה זכר למקדש דיש לו טעם ויסוד דאף שאינו יום ראשון שייך נטילת לולב, אבל הכא על יום שמיני ליכא טעם אם כן שפיר מה דהוא אצלינו יום טוב גמור דשמיני עצרת אין נראה שישיבת סוכה הוא משום ספק שביעי אחר דאנו אומרין חג שמיני עצרת בתפילה וקידוש וברכת המזון ואין מזכירין סוכות כלל והרי דאין מחשיבין אותו לספק של ימי סוכות, ועל כן נראה כמוסיפין לישב בסוכה גם בשמיני עצרת ואילו היה כן היה בל תוסיף ואף שאין הכוונה כן מכל מקום נראה כמוסיף והא דאין מברך היכר הוא דמחשיבו לספק והכנסת הנר או כלי היכר דאינו סוכה דמצוה:

ואפשר דלרש"י תרתי היכרי צריכי להוציא מחשש נראה כמוסיף מצד הסוכה ומצד הגברא ועל דרך שאמרו (חולין ע"ה:) תרי תמיהי דכירי והכי נמי בשני היכרים ישימו על לבם שאינו מוסיף, ועל כן בלולב דלא מצי להיות היכר אחר רק מה שאין מברך לא תיקנו בשמיני עצרת משום נראה כמוסיף, ובשינה חיישינן ואף דהשתא אכלינן מדרבנן לא שייך לומר דאפילו אי נראה כמוסיף בשינה הוי ליה רק מוסיף אדרבנן דלא שייך בל תוסיף, דזה אינו דשפיר מוסיף אדאורייתא דהא מדרבנן גם כן אי אפשר להוסיף בשמיני עצרת דעל זה אין טעם רק מטעם ספק ועל ידי ההיכר דהוא רק משום ספק שביעי ובשינה דאין היכר ונראה כמוסיף בשמיני עצרת על השבעה ימים הוי ליה שפיר מוסיף: [ולענין תשיעי היה אפשר לומר שזה טעם דרש"י דלא נהירא ליה ככל הראשונים לפרש לן אתשיעי [מלבד דיש לומר דמשמע ליה דלן ולהו בהאי יומא מיירי] דסבירא ליה אי בשמיני אין צריך היכר דהוא מתקנת חכמים דלא שייך בל תוסיף אם כן בתשיעי אף אי נראה כמוסיף הוא כמוסיף על שמיני דהוא מדרבנן ובדרבנן ליכא, והרא"ש ושאר פוסקים דמפרשים אתשיעי יש לומר דסבירא להו כיון דח' הוא משום ספק ז' ולא היה תקנת חכמים ביה גופיה אם כן בתשיעי דליכא ספק חשוב מוסיף אדאורייתא] ושפיר דברי רש"י כראבי"ה:

סימן פ

ולפי מה שכתבתי בפירוש דבריו בעירובין אם כן מה שכתב יתבינן לכתחילה ושרינן אישיבה גופה קאי ולא אשינה, ולפי מה שדקדקתי לעיל מלשון הנזכר דלאו מצוה הוא

אלא רשות דמותר לכתחילה אם כן מזה גם כן ראיה למה שכתבתי, ובלילה מיהת ליכא מצוה דהרי הא דמיתב יתבינן מצוה ואיך כתב לשון לכתחילה ושרינן ועל כרחך משום דהתם אישיבת לילה מיירי דבטח יש לגזור שיבוא לישן גם כן כשיאכל סעודת הערב, ובדאמר כשאין לו מקום מהו וכו' לרש"י דקאי אשמיני מוכח דבלילה ליכא מצוה דרק כשאין לו מקום אמר מהו והוצרכו לומר על ידי היכר, ונהי דלכולי עלמא נמי הותר על ידי היכר מכל מקום זה רק היתר ולא מצוה דאי מצוה וכולי עלמא יתבי לא הוה ליה לומר אשאין לו מקום, ושפיר כתב רק דשרינן ויתבינן לכתחילה על ידי היכר ולא שהוא מצוה:

סימן פא

ונראה דיש לדייק נמי לרש"י דבעי היכר בשמיני למאן דאמר ברוכי מברכינן מה יועיל ההיכר כיון דמברך אשר קדשנו במצוותיו וציונו הרי חזינן דעושה למצוה ונראה כמוסיף, ודוחק לומר דאין הכי נמי הך מאן דאמר פליג דאם כן הוה לו לומר התם דר' יהושע בן לוי נמי סבירא ליה דלא מברכינן, וגם לפי מה שכתבתי לעיל דהא דפוחת משמיה דרב אתמר והרי אמר שם דלא פליגי הא לן וכו' אם כן משמע דגם רב מודה להא דבעי היכר בשמיני ושם (מ"ו סוף ע"ב) רב הוא דאמר שבעה לסוכה וללישנא קמא היינו דמברכין, ודחוק לומר דהך סוגיא דגמרא דקאמר ולא פליגי הוא כלישנא בתרא שם לפי מה שכתבתי לעיל דההלכתא כלישנא קמא, וגם דעל כרחך אי אפשר לומר כלישנא בתרא דהא ר' יהושע בן לוי דלא אמר לן פוחת על כרחך משום דסבירא ליה דיתבינן ואם כן אמר רב יוסף נקוט דר' יוחנן ומה בכך דמרא דשמעתא דהתם לא עביד כן האיכא ר' יהושע בן לוי דסבירא ליה כן והלכה כוותיה נגד ר' יוחנן כמו שכתבו תוס' (מגילה כ"ז.) ד"ה כוותיה ועל כרחך דסוגיא דהכא אליבא דהלכתא כלישנא קמא:

וללישנא בתרא יש לומר אין הכי נמי דר' יהושע בן לוי קאי גם להו ופליג אמאן דאמר פוחת דאין צריך לפחות ואין ראיה דסבירא ליה דיתבינן לר' יוחנן דאמר נקוט דר' יוחנן ואם כן קשה דרב אדרב ללישנא קמא ועל כרחך גם כן כמו שכתבתי דבלילה ליכא מצוה, ומה שאמר מברכינן היינו ביום ובלילה אין יושב כלל ואיכא הפסק ולא נראה עוד כמוסיף ורק כשאין לו מקום יושב על ידי היכר ואז אין הכי נמי דלא מברך גם כן לדברי הכל דהא אין המצוה אז רק ביום, ועל כל פנים דעת רש"י בסוכה לדעתי מבואר כן, וראיתי בקרבן נתנאל (שם אות כ') כתב לפרש גם דברי רש"י כהרא"ש עיין שם ואין זה מחוור כלל למדקדק בלשון רש"י:

סימן פב

ובברכי יוסף אורח חיים (סימן תרס"ח ס"ק ג') מביא גם בשם יד אהרן שפירש כהקרבן נתנאל ודחאו באמת הבנין יעוין שם באורך שכיונתי לדבריו בדקדוק דברי רש"י, רק מה דהוסיף להסתייע מהרוקח דסבירא ליה כן לא ידעתי מה הוסיף בזה סיוע לכוונת רש"י, והגם דהרוקח מסתמא הבין כן בדברי רש"י הא קמן הרא"ש דהבין להדיא בדבריו כן ואם הם חשבו להרים ראש נגד הרא"ש מאי אולמיה דרוקח מהרא"ש רק דהוא פסק כן והרא"ש חולק, ובספר יד דוד בחידושיו לסוכה שם החזיק בדברי היד אהרן והקרבן נתנאל ומיליה מדברי ריטב"א ור"ן ואגודה דלא מייתי דברי רש"י ולדחותו, וזה אין כדאי להכריע ממשמעות דידהו מדלא מייתי דאולי יש לומר דספוקי מספקא להם בכוונתו ולא ברירא כל כך ולא רצו להאריך ולדחות מפני ספיקא דידהו מה דפשיטא להו בהבנת דברי רש"י ובפרט דפשטות דברי רש"י ולשונו מורה בבירור לדעתי כן וכמו שכתב גם הברכי יוסף:

והם לא ראו ספר פרדס הגדול לרש"י ואנו זכינו לאורו ושם זכיתי למצוא מפורש (בסוף סימן קפ"ט בסוף הלכות סוכה) כתוב בלילי שמיני ספק שביעי לערב מכניסין בה דבריו שלא היו ראוים להכניס בה מקודם כגון שפודין של ברזל ומאני פחרא ומאני מיכלא עד כאן, ולשון מכניסין וכו' משמע חיובא ולא רשות והיתר [ומה שכתב בלילי אין לדייק דרק בלילה ולא ביום דיש לומר דרצה לומר מיד מבערב מכניסין ועומדין שם כל היום] והגם דהספר זה מתלמידיו כמו שכתבתי לעיל הם קים להו בדברי רבם טפי מהכל ונהגו מנהגיו, ואין להרהר אחר דבריהם מעתה דודאי דבר ה' אמת בפי הרא"ש ורוקח בדברי רש"י:

סימן פג

ושם לפני זה מצאתי גם המנהג שלא לאכול בלילה דהוא מנהג ותיקון קדמונים גדולי עולם בזמנו דרש"י, שכתב שם דרבינו אליעזר ורבינו שמואל בני רבינו יצחק הלוי [רבו דרש"י שמביאו בפירושו כמה פעמים כידוע] קידשו בלילה בבית ואכלו חוץ לסוכה ולמחר ביום אכלו בסוכה וטעם שלהם מתלמוד ירושלמי [רצה לומר שם בפרק ד' דסוכה הלכה ה' ובפרק ו' דברכות הלכה ו' והועתק שם בפרדס בסוף סימן צ' עיין שם דאמרו ר' יהושע בן לוי אמר צריך לקדש בתוך ביתו ושם אחר כך מי שסוכתו עריבה עליו מקדש בלילי יום טוב האחרון בתוך ביתו ועולה ואוכל בתוך סוכתו, ונראה דיש כאן חיסור לשון וצריך לומר, "ויש לדחות דירושלמי"] מספר [רצה לומר מדבר] מליל יום האחרון דהיינו יום תשיעי וכן משמע בפסיקתא [עיין שם אחר כך דהר' שניאור הלוי חולק

על שאין יושבין והביא ראיה מפסיקתא, ומזה כמו שהגהתי דהוא ראיה לדחות דברי האומרים כנ"ל מירושלמי, ובפסיקתא רבתי שבידינו חסר בסוף כל פסקתות דסוכות ושמיני עצרת]:

ושאלתי את רבינו יעקב הלוי [אחיהם של הנ"ל] ואמר מתחילה היה אבי [רבינו יצחק הנ"ל] נוהג וכו' כדרך שעושין אחיי אבל בזקנותו פעמים וכו' והין ולאו ורפיא בידיה ור' אלכסנדרי העיד עליו שבתחילה וכו' אבל חבירו רבינו שלמה [הוא רש"י וכן כתב לעיל שם בשמו שהוא קידש וישב גם בלילה בסוכה, וקרי לו התלמיד חבירו דרך כבוד לרבו ועל דרך שאמרו בראש השנה (ל"א:) אלא דהכא שלא בפניו, אבל כפי הנראה היה רש"י תלמיד חבר להרב רבינו יצחק הלוי ועל כן גם שלא בפניו ראוי לתלמיד לכבודו לכתוב כן] ושאר רבותינו אמרו לו וחזר בו [ולא בהחלט רק להיות רפיא בידיה דודאי גם עדות בנו אמת וידע במילי דאבוה טפי מאחרים ובפרט דגם הוא נהג לישב כמו שכתב שם לפני זה וגם מדאחיו הנזכרים לא ישבו גם אחר פסק אביהם משמע גם כן דמסתמא ידעו כנ"ל דלא חזר בהחלט רק רפיא בידיה והם החליטו כדעתו הראשונה] וכן וכו' עד כאן:

סימן פד

ובאליה רבה (סימן תרס"ח ס"ק ב') כתב מספר אמרכל טעמייהו של אותן שאין יושבין בלילה כדי לקיים גם הירושלמי דמשמע שאין לישב בשמיני וסיים דעליהם נאמר (קהלת ב', י"ד) והכסיל בחושך הולך דירושלמי לא פליג אש"ס דילן דירושלמי מיירי לבני ארץ ישראל וכו' עד כאן, ומה שכתב לשון כסיל וכו' וזה אמרו בעירובין (ו' סוף ע"ב) על העושה כחומרי דמר ודמר בפלוגתא כשסתרי עיין שם, נראה דהבין דסבירא ליה דירושלמי פליג אתלמודין וסבירא ליה דלא יתבינן כלל בשמיני וכמבואר גם כן מהלשון שכתב סתם שלא לישב בשמיני וכן מה שכתב אחר כך דלא פליג מבואר דהם סבירא ליה דפליגי והיינו דאין לחלק בין לילה ליום כלל רק דהם עשו פשרה בזה ורצו לצאת ידי הכל ועשו בלילה כירושלמי וביום כבבלי וזהו תרתי דסתרי וכסיל:

ובאמת גרע טפי דשם הוא יוצא חומרי שניהם ומחמיר לכל צד ועביד כתרווייהו אבל הכא אדרבא בזה מגרע גרע דלא עביד כחד מינייהו ואין יוצא ידי שום אחד מהם ואי בחד צד הוא חומרי שניהם בחד צד הוא קולי שניהם דחשבינן ליה שם רשע דמה שאין יושבין בלילה הוא קולא לגבי מצות סוכה לתלמודין ומה שיושבין ביום הוא קולא להירושלמי לענין חשש נראה כמוסיף:

ואולי סבירא ליה בהפסק הלילה לא חיישינן למוסיף וכמו שכתבתי לעיל או דסבירא ליה דהירושלמי לא חש לנראה כמוסיף כלל אלא בלילה מפני הקידוש והא דקרי ליה

כסיל על הישיבה ביום להחמיר כתלמודין אף דלירושלמי אין איסור, אך הרי מכל מקום בלילה עבדי שלא כדין לתלמודין דלפי דעתם הוא חיוב גם בלילה ואמאי קרי כסיל לבד אם באו להקל נגד תלמודין שהוא עיקר ואף דרוצין לצאת ידי חומרת ירושלמי אין לעשות מה שאין רשאי לתלמודין, ובאמת אי באו למצוא מאן דאמר דלא יתבינן הרי יש גם בתלמודין מאן דאמר כן ללישנא בתרא דבגמרא:

ואולי סבירא ליה בתלמודין הוי אפשר לומר דקאמר רק דאין צריך לישב אבל מירושלמי משמע איסור, אבל זה אינו דכיון דאין צריך ממילא נשמע איסור גם לתלמודין כמו בארץ ישראל דאף מי שאין לו מקום צריך לפחות בה ארבעה, אי משום דבתלמודין אדחי דמסיק דהלכתא יתבינן זה מועיל לדחות גם הירושלמי דכללא בידינו לפסוק הלכה כבבלי נגד ירושלמי בכל מקום ולא חיישינן כלל לירושלמי נגדו היכי דפליגי ולא היה צריך לזה לומר דלא פליג:

וגם בעל אמרכל ודאי לא ידע מי בעל דברים דלא היה כותב לשון כזה על גדולי ראשונים בזמן רש"י, ופשוט דהם סבירא להו כמו שכתבתי מתוך דברי רש"י הנ"ל דגם לתלמודין ליכא חיוב ומצוה מיהת בלילה, והם רוצים לומר דעל ידי היכר גם כן לא אמרו אלא בשאין לו מקום וכמו בארץ ישראל דאפשר לפחות לא סגי בהך היכר הנ"ל בחוץ לארץ כשיש לו מקום דיכול שלא לישב כלל דהא לאו חיוב הוא, ורש"י פליג בזה וסבירא ליה דבחוץ לארץ כיון דיש בישיבה גם בלילה משום סרך מצוה יכולין לישב על ידי היכר, ועל זה נסתייעו מן הירושלמי דשם איתא גם כן הא דר' חייא בר אשי ור' יהושע בן לוי ושם אמר ר' יהושע בן לוי לקדש בבית ואין לנו לומר דפליגי בבלי וירושלמי אליבא דר' יהושע בן לוי רק דבבלי קאי אאין לו מקום כדאיתא שם להדיא וירושלמי לא מיירי מאין לו מקום וקאי ביש לו מקום רק שסוכתו עריבה וכמו שאמרו בהדיא אחר כך מי וכו' הרי דביש לו מקום קאמר ומוקי זה שם כר' יהושע בן לוי עיין שם וביש לו מקום לא מהני היכר:

סימן פה

ומה שכתב בעל אמרכל להשוותם דקאי בארץ ישראל הגם דפשיטות הירושלמי משמע כן דאמתניתין קאי דמיירי בארץ ישראל וכן דברי ר' חייא בר אשי דקאמר לפסול מבעוד יום דרצה לומר בערב יום טוב דביום טוב אסור והיינו בארץ ישראל ובברכות שם נמי מייתי מקודם מתניתין דסוכה וגם מפרשי הירושלמי הר' אליהו פולדא והקרבן עדה ופני משה וכן בפירוש הרב בעל החרדים הנדפס מחדש על ירושלמי ברכות נראה שהבינו בפשיטות גם דברי ר' יהושע בן לוי דהא דסוכתו עריבה דאחר כך הכל בשמיני גמור

בדר' חייא בר אשי, מכל מקום באמת אי אפשר לומר כן דאם כן איך הותר לו לאכול כל הסעודה בסוכה והרי בירושלמי לא נזכר כלל שום היכר דנר או מאני מיכלא וגם מה תועלתו דקידש בבית מה הועיל בזה אאכילה, וראיתי בבעל העיטור חלק ב' שם האריך בפירוש לשון ירושלמי ומגיה שם אחר כך יעוין שם, ומשמע לכאורה דהוא מפרש הא דר' יהושע בן לוי דאוכל גם כן בבית ונקט קידוש שהוא תחילת הסעודה, אלא דאי אפשר לומר כן דהא בדר' הושעיא מפורש דאוכל בסוכה ולכן לא ידעתי כעת לעמוד על דעתו בזה:

סימן פו

ומה שכתב הר' אליהו פולדא והאחרונים והקרבן עדה דמה שמקדש בבית הוי היכר יעוין שם אינו נראה כלל ואפילו לראבי"ה דמשום היכר מה שאין מברך שהוא רק בתחילת הסעודה היינו מה שאין מברך דזה עדות שאינו למצוה, אבל הקידוש כיון דשתיית יין אין צריך סוכה כמו שכתב (בסימן תרל"ט סעיף ב') מה היכר יש בזה שמקדש בבית, וגם ביום טוב ראשון היה יכול גם כן לעשות כן אילו רצה ולא דמי להיכר נר וכלים שהוא דבר האסור בחג:

ובפני משה שמקדש בבית לפי שמזכיר שמיני עצרת דלא שייך לסוכה, ולא כתב משום היכר נראה דסבור דר' יהושע בן לוי לא חש לנראה כמוסיף או דסבירא ליה מה שאין מברך סגי להיכר ופליג אתלמודין אליבא דר' יהושע בן לוי, ותמוה גם כן כיון דלא חש לנראה כמוסיף גם בקידוש מה בכך דמזכיר שמיני עצרת דלא שייך לסוכה והרי הוא אין יושב בסוכה למצוה כלל רק לעריבות ומה חשש וסתירה יש בזה והרי באמת הוא שמיני עצרת ואינו יושב למצות סוכה:

ובלאו הכי גם כן תמוה לפי מה שכתב פני משה עצמו אחר כך אהא דאמר ר' מונא דשמואל כר' חייא דמר' חייא בר אשי דמצריך לפסול ולא מהני לקדש בבית דאין מזכיר שמיני עצרת בסוכה על כרחך כשמואל דצריך במקום סעודה יעוין שם דעושה בזה פלוגתא תרי אמוראי אליבא דרב, והנה הבין בזה גם טעמיה דר' חייא בר אשי לפסול רק משום הקידוש ומלבד דהוא סותר בזה דעת עצמו בתחילה שם אדר' חייא בר אשי שכתב משום נראה כמוסיף עיין שם תמוה לעשות פלוגתא בלאו הכי אליבא דחד מאן דאמר, ומנא ליה דטעמיה דר' חייא בר אשי משום קידוש ולא משום נראה כמוסיף והוא בשעת אכילה ולא מהני מה שיקדש בבית לזה:

ומיהו שם אין צורך לדברי הפני משה ומה שכתב דשמואל כר' חייא רצה לומר דהוא סבירא ליה כר' חייא ולא דר' חייא סבירא ליה גם כן כדשמואל, [ובפירוש החרדים דייק

גם כן מדר' חייא בר אשי כשמואל ובשביל זה כתב דלא גרסינן בשם רב עיין שם וכבר נזכר לעיל מר"ן גם כן הגירסא בשם רב וכן הוא גם בפרדס הגדול שם (בסוף סימן צ'), ובאמת גם לפירושו אין הכרח דר' חייא בר אשי כשמואל רק דהוא לא סבירא ליה לסמוך אהיכר דקידוש וכמו שכתבתי] וכפי הנראה קצת דפני משה הבין דהכל אחד ונראה כמוסיף שייך רק בקידוש כשמזכיר שמיני עצרת, אכן לא ידעתי בזה שום טעם שיהיה נראה טפי כמוסיף ומכוון למצוה ולא לעריבות על ידי שמזכיר שמיני עצרת מכשאין מזכיר ואדרבא יש לומר עוד סברא להיפך ועל כל פנים גריעותא ודאי ליכא בזה:

סימן פז

והיה אפשר ליישב קצת לפי מה שכתב הריטב"א סוכה שם בשם מורו (הרא"ה) בשם רבינו הגדול (הרמב"ן) דכל דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה ליכא משום בל תוסיף וכו' והישן בשמיני בסוכה לא חשיב דקאי לחודיה כיון שכל הימים רצופים ואין הפסק בינתים עד כאן, וצריך לומר דמפרש אישן בתחילת הלילה קודם אכילה דלא מפסיק לישב בבית בדבר הצריך סוכה, או כמו שכתבתי לעיל לראבי"ה ורש"י בשמיני דחוץ לארץ דאוכל בסוכה והפסק בדבר שאין צריך סוכה לא חשיב הפסק דגם בחג נמי אין צריך לישב אלא בדבר שצריך סוכה, ויש לומר דסבירא ליה לירושלמי במה שמקדש היום לשמיני עצרת בזה יש להחשיבו דקאי לחודיה מה שהוא קובעו חג בפני עצמו ואף דהימים מצד עצמם רצופים וכמו שאמרו (נזיר ז'.) דלא מפסקי מהדדי יש לומר דהיינו בסתם ימים אבל הכא שם החג מבדילו להיות בפני עצמו, ורק כשמקדש בסוכה אי מכוון גם אז למצוה נחשב לו שמיני עצרת בכלל החג דסוכות שזה השמיני להם ועדיין הכל אחד ורצוף, אבל אי מקדש בבית דאז לא נראה עדיין כמוסיף ושרוצה לישב גם בו בסוכה שפיר יש לומר כמו שכתבתי דהוי ליה בקידוש קביעות לחג בפני עצמו שאין מחובר לחג הסוכות הצריך סוכה, ועל כן כשאוכל בסוכה אחר כך לא חיישינן לנראה כמוסיף דאפילו אי מוסיף באמת ומכוון אחר כך בשעת אכילה למצוה כיון דכבר בקידוש נקבע לחג בפני עצמו ולא רצוף לסוכות נחשב לחודיה קאי ואין עובר על בל תוסיף ועיקר חשש נראה כמוסיף רק כשמקדש בסוכה, אבל מלבד דסברא זו לא נתחוורה לי עדיין גם לפי דברי וגם דאפילו תאמר כן נימא מיד בתפילה שהיה חוץ לסוכה נקבע לחג בפני עצמו ואפילו יקדש על היין אחר כך בסוכה כבר קידש היום בתפילה שלא בסוכה, בלאו הכי נמי רוב ראשונים לא סבירא ליה כריטב"א בשם רבו הנ"ל כדברי התוס' שמביא שם לפני זה:

סימן פח

ועל כן נראה עיקר כיון דדברי ר' חייא בר אשי ור' יהושע בן לוי הוא גם בבבלי ושם מוקמינן הא לן והא להו מסתמא גם בירושלמי כן, ועל כרחך לא אמר ר' יהושע בן לוי לפסול דצריך לה למחר ועיקר חשש נראה כמוסיף נתבאר לעיל דהיינו על ידי שעושהו שמיני, ואם כן יש לומר זהו דוקא בשעת קידוש שאומר שמיני עצרת ולא סוכות כלל ועושהו שמיני ומפני כן לא תיקנו לישב בלילה כלל, וטעם הבית יוסף עם טעם הב"ח ומגן אברהם הם לאחדים וצריכים זה לזה דאין נראה כמוסיף אלא בקידוש שהם תרתי דסתרי ונראה כיושב בסוכה אף על פי שהוא שמיני וזה הוי מוסיף כמו שכתבתי לעיל, אבל אכילה דאחר כך שהוא משום ספק שביעי דתקנת חכמים להחשיבו ספק לא שייך נראה כמוסיף רק על כל פנים צריך לקדש בבית ושוב לא הטריחוהו ליכנס לסוכה אם לא שעריבה ורוצה דוקא בסוכה וזהו כשיש לו מקום, ותלמודין כשאין לו מקום בעי היכר ומועיל גם בשעת קידוש:

ומה שאמרו דשמואל כר' חייא אף על גב דר' חייא בר אשי בארץ ישראל קאי ובחוץ לארץ אי אפשר דצריך למחר יש לומר דבסוכה גדולה אפשר גם בחוץ לארץ שיפסול ויפחות בזוית אחד ויקדש שם במקום הפחת, ודר' חייא בר אשי מועיל בין בארץ ישראל בין בחוץ לארץ בסוכה גדולה ודר' יהושע בן לוי אינו אלא בחוץ לארץ ובין בגדולה ובין בקטנה, ולשמואל דאי אפשר כר' יהושע בן לוי על כרחך צריך לומר לדידיה תקנתא דר' חייא גם בחוץ לארץ ובסוכה גדולה שאפשר כן:

סימן פט

ואולי יש לומר דר' מונא דירושלמי שם דפליג אדלעיל וסבירא ליה דשמואל ורב הושעיה פליגי סבירא ליה נמי דר' חייא בר אשי ור' יהושע בן לוי פליגי וגם ר' חייא בר אשי בחוץ לארץ מהני דוקא לפסול היינו במקום אחד לקדש כנ"ל וכשמואל [ואידך מימרא יש לומר העיקר כגירסא דברכות ר' הושעיא ולא רב, ומה שכתבתי מה דאמר רב בהר"ן (פרק ערבי פסחים) הגירסא שם דאמר ר' הושעיא וכן הוא גירסת החרדים בפירושו שם ולא קשה דרב אדרב בירושלמי לפי מה שכתבתי לעיל דלא כהגהת החרדים וכן הוא גירסת הבעל העיטור חלק ב' שם יעוין שם, אך בתוס' (פסחים ק':) ד"ה ידי ובהרא"ש (שם סימן ה') איתא ר' אושעיא בשם רב וכהגהת פני משה ובפרדס שם איתא תחילה ר' הושעיא לבד אבל אחר כך איתא דאמר רב, ועל כן צריך לומר לפי זה דפליגי אליבא דרב וכמו שכתב הפני משה והיינו דנקט ר' חייא ולא רב האומר הראשון, ובפירוש החרדים דקדק מזה כהגהתו אבל לפי גירסא הנ"ל גם דרב הושעיא לא נקט האומר הראשון אלא

דבשמואל נקט האומר הראשון, ולא ידעתי למה לא כתב בעל החרדים מזה ואולי חסר בדבריו דבלאו הכי יש שם חיסור לשון בזה כמו שיעוין שם ובדרב הושעיא יש לדקדק טפי דלעיל נקט רב האומר הראשון ואחר כך ר' מני נקט רב הושעיא, ולמה שכתבתי לא מצי למינקט בדר' חייא ורב הושעיא האומר הראשון שהרי הם פליגי אליביה ואם כן ר' מני דוקא הוכרח למינקט לדידהו] ושפיר מוכח מירושלמי דמי שאין סוכתו עריבה ויש לו מקום ובית יאכל בלילה בבית ומטעמיה דהבית יוסף משום הקידוש, ולא כמו שכתב אליה רבא על פי ספר אמרכל זה לטעם בפני עצמו עיין שם:

ובאמת הוא טעמו דבית יוסף וגם דב"ח ומגן אברהם כנ"ל רק הם הביאו ראיה לזה מירושלמי ומה שהקשה מגן אברהם מברכת המזון זה קשה גם אירושלמי, ובהרא"ש פרק ערבי פסחים שם הגירסא בדר' יהושע בן לוי לברך, ואפשר דרצה לומר כל ברכות קידוש וברכת המזון, אך אחר כך בדרב הושעיא גם שם איתא רק מקדש, אבל באמת בבית יוסף דקדק גם כן משום זמן ולא משום אמירת שמיני עצרת הרי הרגיש בקושית מגן אברהם וכתב זמן דשייך בקידוש לבד:

ונראה דאמירת יום השמיני אינו סותר לישיבת סוכה מספק שביעי ולהחשיבו כמוסיף כנ"ל כיון דבאמת הוא יום שמיני דסוכות וחכמים ציוו לעשות סוכות שמונה יום אף אילו לא היה שמיני עצרת חג מן התורה כמו בפסח ואף דהוא משום ספק שביעי מכל מקום שפיר קרינן ליה גם כן שמיני שהרי כן הוא באמת אצלינו יום שמיני ואנו יושבין שמונה יום בסוכה והשמיני מדרבנן ומספק, ומה שהוא עצרת ושמיני דסוכה מספק אינו עצרת ולא יום טוב, זהו גם כן אמת שאנו עושין אותו עצרת ויום טוב מפני הספק ואין בזה סתירה גמורה כיון דעיקר מה שאנו קורין אותו שמיני דחג אינו שום סתירה, ועל כן נקט רק זמן דבזה אנו עושין אותו רגל בפני עצמו ולא שמיני דחג ומספק וזה הוי סתירה גמורה ונראה על ידי זה כמוסיף כנ"ל ושפיר החשש רק בקידוש ולא בברכת המזון:

סימן צ

ובחנם לגלג בעל אמרכל על העושין מראיה זו, והדוחין שבספר הפרדס כפי מה שהגהתי גם כן לא העמידו בארץ ישראל כהאמרכל רק בחוץ לארץ ובתשיעי, והגם דיש לומר דעדיפא להו בזה מדלא אמר ר' יהושע בן לוי תקנתא דר' חייא בר אשי ונטו להשוות עם תלמודין ויש לומר דזהו פירושו גם בתלמודין בתשיעי כהרא"ש ושאר פוסקים באמת הוכרחו לזה גם כן דבארץ ישראל אי אפשר לומר כלל וכמו שכתבתי רק בתשיעי בחוץ לארץ, בזה יש לומר בשלמא בשמיני הוה כמוסיף על שבעה ימים דאורייתא כנ"ל אבל בתשיעי יש לומר דהם סבירא ליה דבשמיני לא חיישינן לנראה כמוסיף כיון דהוא

תקנת חכמים אף שיאמרו שמצוה לישב בשמיני ולא מספק שביעי הגם דחכמים לא יכלו לתקן זה מכל מקום לעושים אין נפקא מינה בטעמן של חכמים וכל שעושה על פי תקנת חכמים לא הוי מוסיף:

ולפי זה בתשיעי אפילו הוי כמוסיף שיחשבו דמכוון למצוה אינו אלא כמוסיף איום שמיני דרבנן דמהיכי תיתי יאמרו דמכוון לדאורייתא דכתיב רק שבעה ימים ובשמיני יושבין מדרבנן כשזה מוסיף מסתמא מוסיף אדרבנן דסבור שחכמים תיקנו לישב כל ימי החג או שהם תיקנו בשמיני והוא מוסיף בתשיעי, ואף על גב דגם חכמים אין יכולים לתקן אלא בספק שביעי ובתשיעי היה בל תוסיף כיון דלעושין אין נפקא מינה אפילו ישבו בשמיני משום שמיני לקיים תקנת חכמים ליכא בל תוסיף הכי נמי כשישבו בתשיעי לשם מוסיף על תקנת חכמים אף דחכמים לא תיקנו הוה ליה מוסיף אדרבנן ולא אדאורייתא וליכא בל תוסיף ולא שייך לחוש לנראה כמוסיף, ורק בשעת קידוש שאומר יום שמיני ומחזיקין היום לשמיני ואתמול שביעי אם כן שפיר הוי ליה נראה כמוסיף אז אדאורייתא דשבעה ימים הוא דאורייתא והוא בשמיני, ועל כן שפיר גם בתשיעי עיקר החשש בשעת קידוש וכשמקדש בבית לא חיישינן עוד:

והא דלא חיישינן בברכת המזון דלא שייך השתא תירוץ דלעיל, אפשר לומר דסבירא ליה דרק בקידוש דמיקמי אכילה כשאז נראה כמוסיף הוי ליה גם באכילה דאחר כך מוסיף, ואכילה דבשבעת ימי חג בעי סוכה איכא בל תוסיף אבל כשמקדש בבית דבשעת אכילה לא הוי כמוסיף אדאורייתא וליכא איסור אף על גב דאחר כך בברכת המזון נראה כמוסיף, על שעת ברכת המזון עצמו אין לחוש כמוסיף דלא בעי סוכה ואכילה הקודמת כבר מה דהוה הוה ואין לנו לחוש אלמפרע כיון דבשעת מעשה לא היה חשש, כך אפשר לומר קצת בישוב דברי הדוחים שבפרדס אם הוא כפי מה שהגהתי, ובאמת שהוא דחייה בקש והעיקר נראה דאליה רבה בחוץ לארץ קאי וכמו שכתבתי, ואפשר דרש"י לא חש ליה דסבירא ליה דירושלמי לא מיירי מהיכר מה דהוא רק בסוכה קטנה והא דמאני מיכלא לאו ר' יהושע בן לוי אמרה בתלמודין רק סתמא דגמרא ומרבינא ורב אשי דמאמוראי בתראי הוא אחר סידור הירושלמי, והירושלמי ור' יהושע בן לוי עצמו לא מיירי מהיכר זה ונקטו לקדש בבית ולא שלא יועיל היכר:

ועל כל פנים זכינו לדעת דהנוהגין כן בדורות הראשונים לאו קטלא קניא נינהו ויש לו גם כן יסוד בגמרא ובירושלמי ואף על גב דזהו רק לענין הלילה ממילא מיהת שמעינן דמה שאמרו מיתב יתבינן לאו ישיבה גמורה בעינן בכל היום וסגי בכל דהו שישב, ויש לומר הכי נמי גם ביום נמי באכילה כל דהוא סגי, ועל כל פנים במדינות אלו דליכא

שום עריבות ועל הרוב עוד טורח הרבה וצער קצת יש על מה לסמוך, **ואין להרהר אחר מנהג גדולי ישראל**:

סימן צא

לתשובתי בענין ישיבת סוכה בשמיני עצרת

והנה כל מה שכתבתי בזה על חשש מוסיף [המבואר ברש"י (סוכה מ"ח.) ד"ה מאי] שהוא משום לתא דבל תוסיף, הוא על פי דברי הרא"ש שם שכתב על דברי רש"י הנ"ל שלא יהא נראה כבל תוסיף, וכן הוא בבעל המאור סוף סוכה וחומרא דרבנן הוא שלא יראה כעובר על בל תוסיף, וכן המרדכי שם בשם ראבי"ה הנזכר לעיל שמביא מהא דהישן בשמיני בסוכה ילקה דאיכא איסור בל תוסיף דרבנן אלא שאין לוקה:

אבל מצאתי עתה בילקוט (פרשת פנחס סימן תשפ"ב) על פסוק (במדבר כ"ט, ל"ה) ביום השמיני מביא מפסיקתא אמר ר' יהושע בן לוי צריך אדם להפריש עצמו מסוכתו ביום השמיני שכבר אמרה תורה בסוכות תשבו שבעת ימים אם היתה סוכתו עריבה עליו היאך יעשה אמר רב הושעיא נכנס ומקדש בתוך ביתו ונכנס ואוכל בתוך סוכתו דבר אחר צריך לפוסלה מבעוד יום וכיצד מעביר חרות אחת והוא פוסלה ולמה הטריחה עליו התורה שיכנס בתוך ביתו מפני שרגל בפני עצמו הוא וכו' עיין שם, וראיתי בזית רענן שעל הילקוט שם כתב בד"ה צריך אדם וכו' היינו לבני ארץ ישראל דעובר על בל תוסיף כדאיתא בראש השנה וכו' עיין שם ומפרש גם כוונת הפסיקתא משום בל תוסיף: ומה שכתב כדאיתא בראש השנה תמוה דשם מבואר להיפך דליכא משום בל תוסיף בזה, ואולי כוונתו לדיוקו דהמרדכי הנ"ל מהתם דלא אמר אלא שלא ילקה משמע דאיסור איכא, אבל מלבד דלא היה לו למימר על זה בסתם ובפשיטות כדאיתא בראש השנה בלאו הכי המרדכי למד משם איסורא לדידן ומשום דכל קושית הגמרא לדידן כמו שכתב רש"י עירובין והוא כתב רק לבני ארץ ישראל:

סימן צב

אבל באמת בלאו הכי אין כוונת הפסיקתא כלל משום בל תוסיף דאם כן לא הוה ליה למימר הקרא דבסוכות וגו' רק שהרי אמרה תורה לא תוסיף, וגם מה שאמר אחר כך למה הטריחה וכו' מבואר דלאו משום בל תוסיף הוא והוצרך לבקש טעם למה וכו', ואין לומר דכוונתו לענין בל תוסיף גם כן פירוש למה חשו בזה יותר מאכילת מצות ביום שמיני בארץ ישראל כשאין לו חמץ או שנשארו לו מצות ואין רוצה לקנות חמץ והרמ"א (בהג"ה בסימן תרס"ו) כתב דלא אמרינן נראה כמוסיף אלא ביום עיין שם ואפשר דרצה לומר משום שהוא יום טוב חשו טפי ונימא דלזה כיון גם כן בפסיקתא הנ"ל, דזה אינו

דאם כן היה לו לומר רק שהוא רגל ולא רגל בפני עצמו, ובלאו הכי אין טעם בזה לחלק בין יום טוב דהא איכא חול המועד שהוא חול ויושבין גם כן בסוכה רק עיקר החילוק בין יום שמיני שהוא סמוך ליום טוב ובין הרחוק וכן הוא בלבוש שם:

ובלאו הכי לשון הטריחה התורה משמע שהוא מן התורה ואי משום נראה כמוסיף ובל תוסיף הוא רק גזירה דרבנן, ואף דמצינו לשון אמרה תורה על דרבנן וכמו שכתב הרמב"ן בספר המצוות (ריש שורש א'), מלבד דיש לומר דזהו רק בדבר שיש לו רמז בכתוב כניסוך המים וכן ברכות דראש השנה אף דהם דרבנן מכל מקום למדום (ראש השנה ל"ב.) מקראי, וגם יש לומר דלא אמרו אלא במצוה דרבנן ולא במה שהוא רק לגדר וסייג לדברי תורה וכמו שכתבתי במקום אחר בזה, בלאו הכי נראה דלא שייך אלא לשון אמרה תורה דזה יש לומר שפיר כיון דתורה אמרה לא תסור ומברכינן מהאי טעמא אשר קדשנו במצוותיו וציונו אדרבנן קריה אמרה תורה, אבל לשון הטריחה תורה דקאי אאותו טורח פרטי על זה נראה דלא שייך לומר לשון הטריחה תורה:

סימן צג

אבל באמת פשוט לדעתי דכוונת הפסיקתא למידרש מיתורא דקרא דהך שבעת ימים מיותר דהא קאי אירישא וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים וגו' (ויקרא כ"ג, מ"א), ועל כן דרשו דהך שבעת ימים בא למעט שמיני ולאסור בזה אף כשלא נתכוין למצוה דליכא בל תוסיף איסור דאורייתא ודריש אחר כך טעמא דקרא דלמה הטריחה וכו' לפי שהוא רגל בפני עצמו, ורצה לומר דאם ישב בסוכה אז יהא נראה כנמשך ונטפל לחג הסוכות והתורה הקפידה דיעשוהו לחג בפני עצמו:

[ובמילי דאגדתא ביארתי טעם לקפידא זו שלהיותו חג בפני עצמו צריך לישב בבית דוקא ולא בסוכה וכדאשכחן ביעקב אבינו ע"ה שנסע סוכתה דרמזוהו ברעיא מהימנא (אמור ק':) על חג הסוכות ונאמר שם (בראשית ל"ג, י"ז) ויבן לו בית ובשמיני עצרת יעקב אבינו רישא דחדותא כמו שמובא בזוהר אמור (ק"ד:) סוף ד"ה ביום והדברים עתיקים ואין כאן מקום להאריך]:

סימן צד

ולפי זה נראה דגם רש"י שכתב להוכיח שאינו מוסיף על המצוה לעשות סוכה שמונה ימים, אין כוונתו לגזירה דרבנן משום לתא דבל תוסיף רק להך איסור דאורייתא דבמצות סוכה ביחוד שלא להוסיף על שבעה ימים, ומשום הכי איכא מאן דאמר דלא יתבינן והוא אף בזמן שאין בקיאים והיה להם ספיקא דאורייתא, ובשלמא לולב הוא ספיקא דרבנן אבל סוכה דאורייתא רק משום דאיכא בישיבה אם הוא שמיני גם כן איסור דאורייתא

והוא סבירא ליה דאין תקנה לאיסור זה אלא כשיפסלנה מתורת סוכה וכדפירש רש"י שם על פוחת בה ארבעה ואם כן אין תקנה בחוץ לארץ ולמאן דאמר דיתבינן והלכה כוותיה סבירא ליה דסגי לאפוקי מהך איסור בהדלקת הנר או מעייל מאני מיכלא אף על גב דאין הסוכה נפסלת בזה:

סימן צה

ויש ליישב על פי זה מה שהוכחתי מלשון רש"י מחר דבלילה אינו אוכל וטעם הנוהגין כן, דכפי מה שכתבתי דהוא איסור דאורייתא לאכול בשמיני בסוכה גם בלא כוונת מצוה אי הוא שמיני קשה מה יועיל הא דנר וכלים, הא ודאי הני איסורם להכניסן לסוכה לאו דאורייתא נינהו רק חכמים אסרום לכבוד הסוכה או שלא יצא משם מפני המיאוס וכמו שאמרו במלחמות סוף סוכה, ובשרגא כתבו התוס' (כ"ט סוף ע"א) והר"ן שם בסוף פרק הישן הטעם שמא תשרף, ובשלמא אי מדרבנן נפסלה בזה יש לומר כיון דאין ראוי מדרבנן מהני גם לדאורייתא כיון דהשתא דתקינו רבנן לפסול לאו סוכה הוא [והארכתי בכלל זה במקום אחר], אבל בזה דגם מדרבנן סוכה כשירה הוא דלא נפסלה בכך וכן כתב במלחמות סוף סוכה ובהר"ן שם ועיין בבעל המאור שם ובהריטב"א (מ"ז.) מהיכי תיתי יועיל זה לענין האיסור דאורייתא:

ואפילו אי היה איסור מדאורייתא להכניס אין נראה שיועיל זה להתיר האיסור דאורייתא הנ"ל כיון דמכל מקום סוכה כשירה היא וכן הוא בבעל המאור סוף סוכה, ורק משום דהוא חומרא דרבנן בעלמא כשלא נתכוין למצוה מהני היכרא, וזה לא שייך למה שכתבתי מהפסיקתא שמדאורייתא האיסור גם כשלא נתכוין למצוה ומשום הכי בארץ ישראל לא מהני אלא לפסלה ובבבל נמי הא איכא ספיקא דאורייתא וגם הוא ספק הקרוב לודאי דלא שייך אלו ועובר וכל שכן האידנא דבקיאין:

סימן צו

ויש ליישב דהנה רש"י מפרש שם פוחת ארבעה טפחים ופוסלה, ופשט לשון לפוסלה משמע שפוסל כל הסוכה בזה והיינו כשפוחת כל האורך מדופן האמצעי דליכא בהנשאר מכל צד שלוש דפנות [וכמו שכתבו התוס' שם (י"ז.) ד"ה אויר], ודלא כהריטב"א שם שכתב ליישב תמיהת התוס' שם ד"ה פוחת דרצה לומר כשהנשאר סוכה כשירה ומהני להיכר יעוין שם ובתוס' שם הקדימו לתמיהתם דברי רש"י נראה דהרגישו דאגמרא גופה לא קשיא דיש לומר כהריטב"א רק לפירוש רש"י קשה, ומכל מקום לא כתבו לפרושי כהריטב"א ולדחות פירוש רש"י דבאמת גם הם לא ניחא להו בפירוש הריטב"א דלפי דבריו גם בבבל היו יכולים לעשות כן ולאכול בחלק הכשר אי זה הוי

היכר, וגם בארץ ישראל לפי דבריו דמהני היכר בעלמא אף שהוא יושב בסוכה כשירה כל שכן שיועיל ההיכר דנר או מאני מיכלא, ומהגמרא מבואר דבדוקא אמרו הא לן הא להו דבארץ ישראל לא מהני היכר וצריך דוקא לפסול ובבבל אי אפשר לפסול כמו שכתב רש"י:

וגם גוף הדבר שיהיה זה היכר לחלק הנשאר הכשר נראה דלא סבירא ליה דאם כן אכתי יפחתו בבבל גם כן מקום ארבע על ארבע ולא על פני כולו והוא יושב במקום הכשר, ועל כרחך דסבירא ליה דלא מהני אלא היכר שבסוכה עצמה, וגם לריטב"א שם דחשיב הורדת כלים היכר וכתב דהא לא גרע, יש לומר דגרע וגרע דהתם ההיכר בסוכה עצמה אבל כאן במקום ישיבתו שהוא סוכה כשירה ליכא שום היכר:

סימן צז

וליישב קושיות תוס' אפשר לומר דמה שכתב רש"י ופוסלה לא קאי על כל הסוכה רק על אותו מקום, והיינו שיקדש שם ויכול לאכול אחר כך בסוכה כבפסיקתא הנ"ל והוא גם כן בירושלמי (פרק ד' דסוכה סוף הלכה ה'), ועל כן אמר שיעור ארבעה טפחים דהוא שיעור מקומו של אדם למאן דאמר (סוכה ח'.) דתלתא גברי בתרי אמתי יתבי וגם למסקנא שם דגברא באמתא נקט ארבעה טפחים שהוא רובו וכמו שכתבתי לעיל בשם בעל העיטור, ואף על גב דגם בשלושה טפחים דהוי פלגא סגי כל שאין רובו בסוכה דמצות ישיבת סוכה הוא שיהיה ראשו ורובו בסוכה, יש לומר דמכל מקום לא סגי בשלושה טפחים מצומצמים דאפשר שיטה מעט ונמצא רובו בסוכה וכיון דאפקית משלושה אוקמה אארבעה:

ונראה דאפילו תימא במשמעות לשון ופוסלה דברש"י כמו שכתבתי לעיל דרצה לומר דפוסל כל הסוכה, אפשר לומר גם כן דבירושלמי שם [והובא בבעל העיטור חלק ב' חלק עשרת הדברות סוף הלכות סוכה, ובאור זרוע גדול חלק ב' סוף סימן שכ"ט] ובפרק ז' דברכות הלכה ו' [והובא בהרא"ש פרק ערבי פסחים סימן ה' ובהר"ן ריש פרק ערבי פסחים ד"ה סבור מינה] פליגי בזה דר' חייא בר אשי אמר צריך לפסול כבתלמודין והוא הדבר אחר דבפסיקתא הנ"ל ובירושלמי שם:

ושם מפרש טעמו דסבירא ליה צריך לקדש במקום סעודתו ועל כן לא מהני לקדש בביתו, [ובזית רענן על הילקוט שם ד"ה נכנס ומקדש כתב אף על גב דאין קידוש אלא במקום סעודה מיירי שהסוכה גם כן בתוך הבית וכו' עיין שם, ולא ראה הירושלמי שם ושם ורא"ש ור"ן הנ"ל דרב הושעיא סבירא ליה דאין צריך במקום סעודה ופליג אדשמואל, ומיהו שם הלשון ועולה ואוכל בסוכתו דמבואר דהסוכה באיגרא כמו שכתב הרא"ש

(פרק ב' דסוכה סימן ד') מלשון העלום ומארעא דאיגרא לא מהני לשמואל כמו שאמרו בפסחים (ק"א.), ולשון הפסיקתא ונכנס ואוכל וכו' ולא אמר ועולה, אבל מכל מקום ודאי אין לדחוק בסתימות הדבר דמיירי רק כנ"ל וגם בירושלמי הנ"ל כתב דברי רב הושעיא כמו שהוא הגירסא בירושלמי ברכות הנדפס מחדש עם פירוש מהר"ש סירליו וכן הוא הגירסא בהרא"ש והר"ן ואור זרוע גדול ובבעל העיטור הנ"ל ואם כן ודאי גם דברי רב הושעיא בפסיקתא כוונתו כן אף דהוא שם בלשון אחר, ועוד דבירושלמי שם ושם ר' יהושע בן לוי אמר סתמא צריך לקדש בביתו ומפרש גם כן כדרב הושעיא עיין שם]:

סימן צח

ועדיין צריך טעם לרב הושעיא למה לא אמר לפסול, ובפירוש הרב בעל החרדים לירושלמי ברכות שם כתב אדר' יהושע בן לוי דקאי כשלא פסל מבעוד יום, אבל סתימות הלשון צריך וכו' משמע דתקנתא לכתחילה קאמר ולא קאי אדר' חייא בר אשי דלעיל וכשלא פסל, ובפסיקתא הנ"ל איתא דבר זה בלשון דבר אחר כנ"ל ומשמע דתרוייהו מן דברי רב הושעיא שיעשה זה או זה ואינו פלוגתא אבל בירושלמי הוא פלוגתא, [והקרוב בעיני דמלות דבר אחר שבפסיקתא וילקוט הנ"ל טעות סופר וצריך לומר רב אמר שכן הוא בירושלמי בשם רב והיה כתוב בראשי תיבות ר"א ברי"ש ונחלף לפני איזה מעתיק בטעות הר' בד' והבין שהוא ראשי תיבות דבר אחר]:

ופשוט כיון דשם קאי ביש לו בית רק שסוכתו עריבה עליו יש לומר כשיפסלנה דהיינו על ידי נטילת חרותא כנ"ל מהפסיקתא והיינו מסככה, וכבתלמודין דפוחת זה מזיק להעריבות דישיבתו בה דיכנס רוחות וגשמים ושרב דרך מקום הפתוח, ורק למאן דאמר דאין קידוש אלא במקום סעודה דאי אפשר לקדש בבית ועל כן [צריך] לפסול, אבל כל דאפשר בענין אחר ודאי לא יפסול, ולפי זה יש לומר גם בתלמודין דאין לו מקום להוריד ועל כן [צריך] לפחות כיון דאין נוח לו בהפחיתה ודאי אם יוכל לסתום בדבר הפסול לסכך כסדין וכיוצא ודאי יעשה, ושיעור לסכך פסול בארבעה ולאו כולי עלמא דינא גמירי החילוק בין אויר לסכך פסול ועל כן לא פליג רבנן ונתנו שיעור הפחת בארבעה דשמא יסתום האויר בסכך פסול כשיזדמן לו במה לסתום כן נראה בישוב דברי רש"י:

סימן צט

ויש לומר לפי זה כיון דחזינן דבארץ ישראל הצריכו לפחות דוקא ולהניח אויר פתוח על פני כל אורך הסוכה שאין ישיבתו עריבה עוד כל כך ולא סגי בהכנסת הנר ומאני מיכלא, אם כן בבבל נמי אפילו תימא דבשמיני שצריך לישב בסוכה ואי אפשר לפסול התקינו חכמים לסמוך אהיכרא, אכתי בתשיעי ספק שמיני אמאי יסמכו על זה מאחר

דסגי בקידוש חוץ לסוכה כנ"ל מפסיקתא וירושלמי גם בבבל היה להם לפחות ארבעה על ארבעה שיעמוד שם בשעת קידוש בתשיעי, וגם בסוכה קטנה שאם יפחות ארבעה על ארבעה לא יהיה בהנשאר שיעור סוכה ולא יהיה לו מקום לישב בשמיני הרי יוכל לקדש חוץ לסוכה נגד דופן ופתח הפתוח וסמוך לשולחנו שבסוכה דהוה ליה מקום סעודה, וזה שאין לו מקום להוריד סוכתו למטה ויוכל לעמוד בחוץ אצל הפתח ולקדש, ואפילו היא על הגג [ולמטה דרים אחרים] אם היא קטנה כל כך שבפחיתת ארבעה טפחים לא ישאר שבעה טפחים שיעור הכשר סוכה כיון דפחות מארבע אמות על ארבע אמות לא חשיב בית ולא דיירי ביה אינשי כמו שאמרו בסוכה (ג':) אם כן בסוכה קטנה כנ"ל בכל גג בית ישאר הרבה מהגג חוץ לסוכה שיוכל לקדש שם אצל הפתח:

סימן ק

והיה אפשר לומר דאין הכי נמי מי שצריך לאכול בתשיעי גם כן בסוכה צריך לעשות כן ומשום הכי מפרש רש"י דקאי ביום שמיני דלדידן דמיתב יתבינן צריך לקדש גם כן בסוכה ואי אפשר לקדש בחוץ ועבדינן היכר הנ"ל, אבל לא משמע שיהיה דברי רש"י כן להצריך זה בתשיעי מה שלא נזכר רמז מזה, והרי גם על זה אפשר לומר לפי מה שכתבתי בטעם הדבר דהוא איסור דאורייתא לישב בשמיני גם בלא מתכוין למצוה, ולהאי איסור לא מהני ההיכר דנר וקדירה כיון דמכל מקום הסוכה כשירה כנ"ל אם כן זהו רק בשמיני בארץ ישראל לפי מה שכתב בפסיקתא הנ"ל הטעם שהקפידה תורה לפי שהוא רגל בפני עצמו אם כן זהו בשמיני דהוא דאורייתא, אבל תשיעי בחוץ לארץ דהוא רק דרבנן סמכו חכמים על היכר הנ"ל:

אבל זה דחוק כיון דלדידן גם זה שמיני עצרת והך היכר לא מהני לגבי איסור התורה בשמיני עצרת אין טעם שיתקנו שיועיל בזה כיון דאפשר בענין אחר, ובלאו הכי מלשון רש"י דמפרש הך היכר אשמיני ולא הזכיר מתשיעי כלום משמע דבתשיעי אין צריך עוד היכר כלל, ובאמת לפי מה שכתבתי דהוא איסור דאורייתא גם בשמיני לא יועיל ההיכר דהוא ספיקא דאורייתא כנ"ל, ולפי מה שכתבתי בדיוק לשון מחר דרש"י יש לומר שמטעם זה אוכלים בסוכה בשמיני בחוץ לארץ רק ביום ובירושלמי שם ושם איתא מקדש לילי יום טוב האחרון בביתו ועולה וכו' מבואר דבקידוש דלילה לבד בבית סגי לאכול כל היום אחר כך בסוכה, ואף על גב דלשון הפסיקתא הנ"ל סתם וכן בדר' יהושע בן לוי בירושלמי שם ושם איתא סתם צריך לקדש בביתו ילמוד סתום מהמפורש דרצה לומר קידוש דלילה:

ע"כ מעצם כתי"ק

דרושים לבר מצוה

סימן א

דרוש שדרש רבינו הקדוש המחבר זי"ע ועכי"א בשנת תקצ"ו לפ"ק לבר מצוה שלו, וזה לשונו.

דרוש דרשתי בשבת פ' שקלים שנת בנה ביתך כבתחלה **וכונן מקדשך** על מכונו לפ"ק שנעשיתי **בר מצוה** בשבוע הנזכרת יום ה' כ"ב שבט שנת הדריכנו בנתיב **מצותיך כי** לפ"ק **בו חפצתי** לפ"ק פה קריניק - אני הק' **צדוק** בהרב הגאון המנוח מוהר"י **הכהן** זצללה"ה - .

[א] **גרסינן** בשבת פרק כל כתבי [דף קי"ט ע"ב] אמר ר"ל משום ר"י נשיאה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן א"ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא ע"כ, וראיתי להרב פרשת דרכים [דרך האיתרים דרוש ב'] הקשה בשם מהר"ש יפה דבמה פשיטא לי' דאביי ור"פ היו בהם חטא והתינוקות של בית רבן לא הי' בהם חטא ותירץ דודאי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא רק שהתינוקות של בית רבן אף שהם חוטאים אינו חשוב חטא לפי שאינו נענש עליו, והקשה על זה לפ"ז למה קאמר תינוקות דמשמע פחותים מבני י"ג כלשון תינוקות שבכל הש"ס הרי אף יתר מבן י"ג כל שהוא פחות מבן כ' אינו נענש בידי שמים וא"כ אין בו חטא ומ"ש דנקט תינוקות של בית רבן וע"ש כמה שדחק בזה: **ולפע"ד** יש ליישב בטוב טעם דאיתא [שבת דף י"ג א] בעובדא דאותו תלמיד שקרא הרבה ושנה הרבה ושימש ת"ח הרבה ומת בחצי ימיו נטלה אשתו תפיליו והיתה מחזרת על בתי כנסיות (ובתי מדרשות) ואמרה (כתיב בתורה כי הוא חייך ואורך ימיך) בעלי קרא הרבה ושנה הרבה ומת בחצי ימיו עד שבא אלי' ואמר בימי נדותך מה אצלך בימי לבוניך מהו אצלך כו' ע"ש, וצריך לדקדק במה שנטלה תפיליו ושאלה למה מת בחצי ימיו וכי אלו לא היתה נוטלת תפיליו לא היתה יכולה לשאול בעלה קרא הרבה כו' למה מת בחצי ימיו גם צריך לדקדק במה שדקדקה ואמרה בעלי קרא הרבה, ומה שנראה בזה כי הנה באמת לכאורה אין מקום לשאלתה דהרי אמרינן בקדושין [דף ל"ט ע"א] שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ור' יעקב אמר שם מאי אריכות ימים לעולם שכולו ארוך, ובירושלמי [פרק ב' דברכות] בעובדא דר' בון שמת בכ"ח שנה ואמרו עליו יגע ר' בון בכ"ח שנה מה שלא יגע תלמיד ותיק במאה שנים ואמרו עליו שם משל למלך ששכר פועלים ועם אחד הי' מטייל כל היום ואח"כ כששילם שכרם נתן לכולם בשוה אמר יגע זה בשעה אחת יותר ממה שיגעתם כולכם בכל היום, והרי ר' בון בודאי אדם כשר

הי' ואעפ"כ מת בחצי ימיו והיכן אריכות ימיו של זה אלא לעולם שכולו ארוך וא"כ מה שאלה על אותו תלמיד שמת בחצי ימיו אריכות ימיו לעולם שכולו ארוך:

אך הנה בב"ק [דף ט' ע"ב] אמרינן הידור מצוה עד שליש עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב"ה ופירשו רש"י ותוס' שם דכל שעושה יתר מן החיוב הוא משל הקב"ה והקב"ה משלם בזה העולם, נמצינו למדין שכל שעושה יותר מן החיוב שכר מצותו משלם הקב"ה בהאי עלמא, והנה במנחות [דף צ"ט ע"ב] אמר רשב"י אפי' לא קרא אלא ק"ש שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש וא"כ הרי מצות ת"ת קיים בק"ש שחרית וערבית ולכך דקדקה ואמרה בעלי קרא הרבה וכו' וא"כ הוא יותר מחיובו שהרי בק"ש שחרית וערבית יצא ידי חיוב ת"ת וכיון שעושה יותר מן החיוב הרי מכאן ואילך משל הקב"ה ושכר מצותו בזה העולם וא"כ למה מת בחצי ימיו ואתי שפיר דקדוק מלת הרבה, וגם מה שנטלה תפילין ניחא דהתוס' פירשו בר"ה [דף י"ז ע"א] בשם המכילתא דכל העוסק בתורה פטור מן התפילין לזה נטלה תפיליו שהרי הוא הי' עוסק בתורה כמו שאמרה בעלי קרא הרבה וא"כ הי' פטור מן התפילין ואעפ"כ הניח תפילין ועשה יותר מכדי חיובו הרי הוא משל הקב"ה ושכר מצותו בהאי עלמא וא"כ למה מת בחצי ימיו ודו"ק:[1]

נמצינו למדין שכל העושה יותר מכדי חיובו הרי הוא משל הקב"ה ושכר מצותו בהאי עלמא וא"כ עכשיו שמחנכין את הקטן כבן שש וכבן שבע במצות והרי הם פטורים וא"כ כשעושים הרי הם עושים יותר על החיוב ושכר מצותם בהאי עלמא, ומעתה יפה אמר ר"ל אין העולם מתקיים אלא בשביל תינוקות של בית רבן לאפוקי גדולים העושים מצות אין מצותם מועיל בזה העולם רק לעולם שכולו ארוך כיון שהם עושים כפי חיובם, ולכך א"ל אביי אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא לפי שזה התינוק אין בו שום חטא אם אינו עושה המצוה וא"כ שעושה אותה הוא עושה יותר מכדי חיובו ומועיל בזה העולם, ונסתלקה קושיות מהר"ש יפה דלכך נקט דוקא תינוקות של בית רבן דהם פטורים ממצות וכשעושים עושים יותר מכדי חיובם ומועיל לזה העולם, משא"כ יותר מבן י"ג אף שאין נענשים עבור עבירה מכל מקום הרי הוא חייב לעשות המצוה וא"כ

[1] **הג"ה מהמעתיק**, אבל רק אשת אותו תלמיד טעתה וסברה שעשה יותר מכדי חיובו כיון שבק"ש שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש, אולם באמת הרי יש מצות ושננתם וגו' כדאיתא (קידושין ל' ע"ב) וא"כ לא עשה כלל יותר מכדי חיובו ושוב ליכא שכר מצוה בהאי עלמא, ועי' (נדרים ח' ע"א) במימרא דרב גידל א"ר כיון דאי בעי פטר נפשי' בק"ש שו"ע ובמה שכתב הר"ן שם ד"ה הא קמ"ל, וזהו דיוק הגמ' (שבת שם) ולא היה אדם מחזירה דבר דאף שהי' יכולין להחזיר תשובה כהנ"ל אבל כיון דמצות ושננתם איננה מפורש בקרא רק אתיא מדרשא כמ"ש הר"ן שם ודאי לפי טעותה לא תקבלה תשובה כזאת עד שבא אלי' ואמר לה שהרי אמרה תורה [דייקא] ואל אשה בנדת וגו' כמ"ש רש"י שם, וזה שאמרו מחזירה ולא הי' די לומר מחזיר ודו"ק, ודברי רבינו הקדוש המחבר זי"ע עולים יפים ונחמדים למבין:

לא עשה יתר מכדי חיובו ואין המצוה מועיל לקיום זה העולם דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ודו"ק היטב:

אי לזאת אחלה פני השומעים שיטו אזנם לדברי צעיר לימים כמוני היום כי אינו דומה הבל פה שיש בו חטא להבל פה שאין בו חטא:

סימן ב

[ב] **והנה** היום הזה עת לדרוש בב' עניינים מענינא דפרשה ומענינא דידי ויש לחקור איזה קודם, ונראה לפשטו דהנה בפסחים [דף ס"ו א] בעובדא דבני בתירה ששכחו ולא ידעו אם פסח דוחה שבת אם לאו עד שבא הלל ולמד ק"ו שידחה שבת והי' דורש כל אותו היום בהלכות פסח, ודקדקו במחברים למאי נ"מ אמר שהי' דורש כל אותו היום בהלכות פסח, ומה שנראה בזה דהנה האו"ח בחידושיו לפסחים הביא להקשות במאי דקאמר שכחו ולא ידעו למה כפל הלשונות הל"ל שכחו לחוד או לא ידעו לחוד ותירץ דהעולם מקשים דהרי איתא בשבת [דף פ"ז ב'] עשר עטרות נטל אותו היום ראשון למעשה בראשית כו' נמצא דהי' אז ערב פסח בשבת ואפ"ה כתיב ויעשו את הפסח במועדו הרי שעשו את הפסח בשבת וע"כ דפסח דוחה שבת ומה מספקא להו לבני בתירה כלל, רק שאין זה קושיא די"ל דבני בתירה לא ידעו כלל האי ברייתא דהי' יום ראשון למעשה בראשית ויהי' חל ע"פ בשבת [ולדעת הראשונים ע"פ הראי' אי אפשר לידע כלל מה שהי' ע"פ החשבונות כמו עכשיו ודלא כהמהרש"א בפסחים (ע"א ד"ה לילי לשיטת התוס' שם נ"ח ב' ד"ה כאילו) שכתב דאף בזמן שהי' מחשבים ע"פ הראי' הי' כל הכללים כמו עכשיו כגון לא אד"ו ראש ע"ש] ולכך קאמר שכחו הא דאם פסח דוחה שבת ולא ידעו הברייתא דעשר עטרות נטל אותו היום ראשון למעשה בראשית עכת"ד ז"ל ע"ש:

והנה נסתפקתי למאי דקיי"ל בפסחים [דף ו' ע"א] דשואלים ודורשים בהלכות פסח קודם לפסח ל' יום וקיי"ל בסוף מס' מגילה משה תיקן להם לישראל שיהי' שואלים ודורשים בעניינו של יום הלכות פסח בפסח עצרת בעצרת חג בחג, ורש"י פירש בחומש ויקהל משה את בני ישראל שהי' מקהיל קהילות ודורש להם הלכות שבת בשבת הרי דצריך לדרוש הלכות שבת בשבת ג"כ וא"כ יש להסתפק בשבתות שבאות בל' יום שקודם הפסח אם ידרוש בהלכות שבת או בהלכות פסח, ונראה לפשוט דבפסחים [דף ו' ע"א] יליף להא דשואלים ודורשים בהל' פסח קודם לפסח ל' יום מהא דמשה עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני בשעה ששאלו הטמאים מה יעשו, והרי אותו ע"פ שבת

הי' וכמ,ש בשבת עשר עטרות נטל אותו היום ואפ"ה הי' דורש בהל' פסח מוכרח דאף דבשבת נצרך לדרוש בענינא דיומא ג"כ אפ"ה הלכות פסח עדיף:

אך לכאורה קשה הא במנחות קיי"ל ר"פ כל התדיר דכל התדיר מחבירו קודם לחבירו וא"כ הכא הרי הלכות שבת תדיר נגד הל' פסח ולמה דרש משה בהלכות פסח, ונראה לפמ"ש הנודע ביהודא [מ"ק חא"ח סי' כ"א] דמקרא מגילה וקידוש הלבנה מקרא מגילה קודם אף דקידוש לבנה תדיר מ"מ מקרא מגילה חמור טפי דקידוש לבנה דרבנן ומקרא מגילה דברי קבלה, וא"כ הרי כתבו התוס' ע"ז [דף ה' ע"א] שזה שהיו דורשים ל' יום קודם הי' מחמת הקרבן וא"כ הוה מ"ע שיש בו כרת וחמור טובא כדאמר בפ"ק דיבמות ולכך יש להקדימו אף שהלכות שבת תדיר ואתי שפיר:

ומעתה אתי שפיר קושיתינו שהקשינו אהא דדרש כל היום כולו שבא להוכיח להם שאף שהי' בשבת דרש כל היום כולו ולא דחי לי' הל' שבת, משום דגם ע"פ מצריך הי' בשבת ואעפ"כ הי' משה מזהיר על פסח שני דאף בשבת הל' פסח עדיף, א"כ מוכח דפסח דוחה שבת שהרי אז הי' ע"פ בשבת כנ"ל ודו"ק היטב:

עכ"פ נמצינו למידים דאף דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם מ"מ אם אחד חמור מחבירו החמור קודם אף נגד התדיר:

הנה אף דענינא דפרשה תדיר יותר מבר מצוה קודם דבר מצוה יש בו כללות כל המצות משא"כ ענינא דפרשה אין בו אלא המצות דאותה פרשה וא"כ חמור קודם אף נגד התדיר, והשייך לבר מצוה קודם נגד השייך לפרשה ולו משפט הקדומה:

סימן ג

[ג] **גרסינן** בסנהדרין [נ"ד א'] איש למעט את הקטן, והקשו התוס' קדושין [דף י"ט ע"א] למה לי איש פרט לקטן תיפוק לי' דהא לאו בר עונשין הוא ותי' דסד"א דהיכא דהיא נהרגת הוא נהרג על ידה לפי שבאת תקלה ע"י כמו ברובע ונרבע שהבהמה נהרגת לפי שבאת תקלה ע"י קמ"ל דאינו נהרג והקשה בס' נר תמיד [ספ"ב דכריתות בשם ס' תבנית אות יוסף] לר' יאשי' דס"ל ומתו גם שניהם עד שיהי' שניהם שווים א"כ הדרא קושית התוס' לדוכתין ל"ל איש למעט את הקטן ת"ל דלאו בר עונשין וא"ל דסד"א שיהא הוא נהרג משום שבתא תקלה ע"י זה אינו דהרי לא באת תקלה ע"י שהרי היא ג"כ אינה נהרגת:

ולענ"ד י"ל בפשיטות דהנה בס' לוית חן [פ' קדושים] כתב לתרץ קושית התוס' דאצטריך למעט קטן דגם היא פטורה וקשה דהאיך אמרינן כן הא בן ט' האשה חייבת עכ"פ, וא"כ לר' יאשי' שפיר י"ל כתירוץ הלוית חן דאיש אצטריך למעט קטן דגם היא פטורה ושוב

א"ל כדחייתו שהרי בן ט' האשה חייבת זה אינו דהרי עכשיו קיימינן אליבא דר' יאשי' ואליבי' באמת אף שהוא יותר מבן ט' כל שהוא פטור היא פטורה ושפיר אצטריך איש למעט את הקטן שגם היא פטורה, רק דקשה ע"ז ל"ל איש למעט את הקטן שגם היא פטורה לר' יאשי' הרי שמעינן לי' מקרא דומתו גם שניהם עד שיהי' שניהם שווים:

ונראה ליישב דהנה בריש קדושין איתא האשה נקנית בג' דרכים בכסף בשטר ובביאה, ובגמרא האשה נקנית מ"ש הכא דקתני האשה נקנית ומ"ש התם דקתני האיש מקדש משום דקבעי למתני כסף וכסף מנ"ל גמר קיחה משדה עפרון וקיחה אקרי קנין דכתיב שדות בכסף יקנו כו' ע"כ, וכבר עמדו כל המפרשים למה ציין תיבת האשה נקנית הרי ממתניתין קא סליק, והנראה דהנה הרמב"ם בפיה"מ עמד במה שהקדים רבינו הקדוש גיטין לקדושין הרי לכאורה הי' צריך להקדים קדושין, והנראה דהנה בס' ינחיל יעקב הביאו באו"ח כתב ע"ד התוס' שהקשו למה קתני האשה בה"א ותירצו דקאי אקרא וכ' בס' הנ"ל דנ"מ בהא דקאי אקרא דהרמב"ם [בפ"ט מהל' אישות] פוסק דקדושי כסף דרבנן לכך קתני האשה בה"א דקאי אקרא והכל ילפינן מקרא והוא מן התורה אף קדושי כסף דלא כהרמב"ם, והנה טעם הרמב"ם דקדושי כסף דרבנן הוא מגז"ש דקיחה קיחה וי"ג מדות דרבנן וכמו שכתבו נושאי כליו ובהאי דינא די"ג מדות דרבנן הסכימו כל המפרשים לדעת הרמב"ם וא"כ קשה למה קתני האשה בה"א להורות דקדושי כסף ד"ת כיון דילפינן לי' מגז"ש דקיחה קיחה וי"ג מדות דרבנן:

והנראה די"ל בלאו מגז"ש דקיחה קיחה ילפינן לה דהנה בסוף גיטין תנן ב"ש אומרים לא יגרש אדם את אשתו אח"כ מצא בה ערות דבר והקשו התוס' בשם הירושלמי דא"כ ל"ל קרא למחזיר גרושתו תיפוק לי' דהרי מחזיר סוטתו, ותירץ בס' המראה לר' בצלאל מאירלי דאצטריך קרא לפחותה מבת ג' ונעשית בתולה דאיתא בירושלמי אקרא לאל גומר עלי שאף בת ג' שנים ויום א' ועמדו ב"ד ועברו השנה בתולי' חוזרים וא"כ מיירי בכה"ג שנעשית בת ג' וזינתה וגירשה ואח"כ עמדו ב"ד ועברו השנה וא"כ ליכא מחזיר סוטתו אבל מחזיר גרושתו איכא עכ"ד, וא"כ דקרא דאיסור מחזיר גרושתו איירי בפחותה מבת ג' קשה במאי קדשה אי בביאה הא בפחותה מבת ג' אינו מועיל ואי בשטר הא בפחותה מבת ג' לשיטת הר"י דס"ל דכל דלא הגיעה לעונת הפעוטות אינה מתגרשת ה"ה דאינה מתקדשת וע"כ צ"ל דבכסף, וא"כ מוכח קדושי כסף מדאצטרך קרא למחזיר גרושתו קשה הא הוי מחזיר סוטתו וע"כ צ"ל דאיירי בפחותה מבת ג' וקשה במאי קדשה וע"כ בכסף וא"כ מוכח קדושי כסף מן התורה ולא מגז"ש דקיחה קיחה רק מקרא מפורש ואתי שפיר:

אמנם הבני יעקב על העיטור תירץ [והביאו באו"ח] על קושית התוס' אהא דקתני האשה בה"א תירץ אחר משום דקבעי למיתני כסף ואין היבמה נקנית בכסף עכ"ד, ומעתה אתי שפיר הא דהקדים גיטין לקדושין דבלא"ה הוי קשיא לן מ"ש דקתני האשה בה"א דקאי אקרא וקדושי כסף מה"ת הרי ילפינן לה מגז"ש דקיחה קיחה וי"ג מדות דרבנן לזה הקדים מס' גיטין דלא יגרש אדם את אשתו אא"כ מצא בה ערות דבר וקשה א"כ למה אצטריך קרא למחזיר גרושתו הא הוי מחזיר סוטתו וע"כ צ"ל לפחותה מבת ג' ומוכח קדושי כסף מקרא ולא מגז"ש והוא מה"ת ושפיר קתני בה"א:

ומעתה גם דברי הגמ' אתי שפיר די"ל דגם המקשה ידע דאיכא לשנוי דקתני נקנית משום דקיחה אקרי קנין לזה הקדים ואמר האשה נקנית בה"א דקאי אקרא וקדושי כסף מה"ת וקשה הא ילפינן מגז"ש וי"ג מדות דרבנן וע"כ צ"ל דלא ילפינן מגז"ש דקיחה קיחה אלא מקרא דאצטריך למחזיר גרושתו וא"כ הדרא קושיתינו לדוכתין מ"ש דקתני נקנית כיון דלא ילפינן מגז"ש דקיחה קיחה ולא אקרו קנין ולזה בא המתרץ במתק לשונו לתרץ ולומר דלעולם לכך תני נקנית משום דקיחה אקרי קנין וילפינן לה מגז"ש דקיחה קיחה ולא מקרא דאצטריך למחזיר גרושתו ואי קשה א"כ דילפינן לי' מגז"ש וקדושי כסף דרבנן א"כ למה קתני האשה בה"א דקאי אקרא וקדושי כסף מה"ת הא אינו אלא מגז"ש ויג"מ דרבנן לזה בא המתרץ לומר דז"א די"ל דלכך קתני בה"א כתירוץ הביעהע"ט משום דבעי למתני כסף ורק האשה נקנית בכסף ולא היבמה וכנ"ל ודו"ק היטב[2], נמצינו למדין מכללות דברינו כי אם עמדו ב"ד ועברו השנה בתולי' חוזרים ונידון דינא שה"ה אם נעשה בן י"ג באסר ונמנו ב"ד ועברו את השנה חזר לקטנותו:

והנה הש"ך [חו"מ סי' ל"ה] נסתפק אם נעשה בן י"ג לשעות אם נולד בחצי היום דרך משל אם נעשה בן י"ג ג"כ בחצי היום או מיד בלילה, והגאון בתומים שם רצה לפושטו מהא דיבמות [דף ל"ד ע"א] אהא דאיסור נדה היכא משכחת לה שיהא באיסור בת אחת עם איסור א"א כגון ששופעת מתוך י"ב לאחר י"ב לאחיובי אינהי ומתוך י"ג לאחר י"ג לאחיובי אינהו ופירש"י כגון שהנקבות נולדו לאחר שנה שנולדו הזכרים ממש באותו יום בחודש וא"כ נעשו גדולים בשוה וחל איסור נדות על שניהם בבת אחת בשעת קדושין וא"כ ע"כ דנעשה גדול בתחלת הלילה דאלת"ה עדיין קשה היאך נעשים גדולים בשעה אחת איך אפשר לכוון השעות שנולדו הנקבות לשנה שאחרי' ממש באותה שעה אלא ודאי דנעשה בתחלת הלילה גדול עכ"ד"

[2] **אמר המעתיק**, לדברי רבינו הק' המחבר זי"ע ה"פ דברי התרצן משום דקבעי למתני כסף משום הכי קתני האשה בה"א, אבל וכסף מנ"ל גמר קיחה קיחה משדה עפרון, ושוב נוכל לתרץ דלהכי תני נקנית משום דקיחה אקרי קנין וק"ל.

ולענ"ד נראה להוכיח כשיטת רש"י דהנה בריש ברכות [דף ב'] איתא מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד האשמורה הראשונה וקאמר עלה הגמרא תנא אהיכא קאי דקתני מאימתי ותו מ"ש דקתני ערבית ברישא ליתני שחרית ברישא ומשני תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך וה"ק זמן ק"ש דשכיבה אימת ואבע"א יליף מברייתו של עולם דכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד א"ה סיפא דקתני בשחר מברך שתים לפני' ואחת לאחרי' ובערב כו' ליתני דערבית ברישא כו' ע"כ, ונתקשו כל המחברים בכונת גמ' זו חדא מה שהקשה הפנ"י דכי המקשה לא ידע מקרא בשכבך ובקומך שצריך לקרות ק"ש בשעת שכיבה ובשעת קימה ולמה זה ששאל תנא אהיכא קאי דקתני מאימתי, עוד דקדק הצל"ח מה שהסמיך זו הקושיא הנ"ל לראשונה משמע שהוא שייך לו ובאמת הוא קושיא בפני עצמה, עוד עמדו כל המחברים להאבע"א דיליף מברייתו של עולם עדיין קשה קושיא ראשונה תנא אהיכא קאי דקתני מאמתי, תו דקדקו התוס' בד"ה א"ה בלישנא דא"ה משמע דלפי תירוץ ראשון ניחא רק אי הכי קשה ובמאי מעיקרא הוה ניחא לי':

והנראה ביושב כל זה דהנה הרמב"ם כתב דלכך התחיל רבינו הקדוש בק"ש שהוא מצוה תדירה שחל על האדם יותר מכל המצות, והקשה בצל"ח שהרי תפלה תדירה יותר שהיא ג"פ ביום ותירץ דאמרינן לקמן [דף כ"א ב'] תפלה דרבנן ק"ש דאורייתא וא"כ הקדים מצוה דאורייתא לדרבנן, אמנם למאן דס"ל שם דק"ש דרבנן צריך להבין א"כ למה הקדים ק"ש ולא תפלה, ונראה דהנה האב"ד דלובלין בחידושיו למשניות תירץ דלכך התחיל בק"ש לפי שהיא מצוה ראשונה שחל על האדם כשנעשה בר מצוה וכתב דלכך נמי קתני ק"ש דערבית ברישא לפי שזו מצוה ראשונה שחל על האדם כשנעשה גדול, אמנם לכאורה קשה על תירץ זה דמאי דק"ש מצוה ראשונה הרי יתכן שיקדם מצוה אחרת לק"ש כגון שיאכל עם צאת הכוכבים שהוא זמן ק"ש וא"כ נתחייב בברהמ"ז בצה"כ וקיי"ל במנחות ר"פ כל התדיר דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והרי ברהמ"ז תדיר שיתכן שיברך כמה פעמים ביום אם יאכל הרבה פעמים וא"כ יקדם ברהמ"ז לק"ש [ועי' שאג"א סי' כ"א ג"כ רוצה לומר כן ע"ש] ויתכן שיהי' ברהמ"ז מצוה ראשונה שתחול על האדם לא ק"ש, ולפע"ד למ"ד ק"ש דרבנן דכיון דבדבר הרשות אמרינן שם דרשאי להקדים ולהתעסק בו קודם עשיית המצוה דרק בב' מצות תלוי באותו שתדיר אבל דבר הרשות רשאי להתעסק בו ה"נ מצוה דרבנן כנגד מצוה דאורייתא כדבר הרשות דמי ורשאי להקדים מצוה דרבנן שאינה תדיר למצוה דאורייתא התדיר לפי שהי' כדבר הרשות [ועי' בשאג"א סי' כ"ב כתב ג"כ סברא זו ע"ש] וכיון דק"ש דרבנן וברהמ"ז דאורייתא

רשאי להקדים ק"ש לברהמ"ז אף שברהמ"ז תדיר מק"ש לפי שק"ש כדבר הרשות דמי, וא"כ אתי שפיר לכל המ"ד הא דפתח בק"ש, למ"ד ק"ש דאורייתא א"ש תירוץ הרמב"ם דפתח בק"ש לפי שהיא ב"פ כל יום ולמ"ד דק"ש דרבנן ליכא למימר תירוץ הרמב"ם אתי שפיר תירוץ הגאון מלובלין דכיון דק"ש דרבנן ע"כ היא מצוה ראשונה דהיא קודמת ג"כ לברהמ"ז וא"ש, והנה הרשב"א כתב דהא דקאמר תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך היינו למ"ד ק"ש דאורייתא דלמ,ד ק"ש דרבנן הא מוקי לקמן [דף כ"א ע"ב] לקרא דבשכבך ובקומך בד"ת ולא לחיוב ק"ש ע"ש וא"כ הדרא קושיא לדוכתי' תנא אהיכא קאי דתני מאימתי רק דלפ"ז ע"כ דצ"ל דק"ש דאורייתא:

ומעתה הכל נכון דודאי גם המקשה ידע הקרא [עי' תוס' ב"ב דף ק"ס א'] דבשכבך ובקומך ולא קשה תנא אהיכא קאי רק דלפ"ז ע"כ צ"ל דק"ש דאורייתא דאי ק"ש דרבנן בשכבך ובקומך לד"ת אתי וכיון דהיא דאורייתא א"כ ליכא למימר כתירוץ הגאון דלובלין דהרי ברהמ"ז קודם לק"ש א"כ קשה מ"ש דתני דערבית ברישא ליתני דשחרית ברישא בשלמא אם הייתי אומר כתירוץ הגאון דלובלין וק"ש דרבנן א"ש דקתני דערבית ברישא לפי שזו מצוה ראשונה שחל על האדם כשנעשה בר מצוה אמנם לפי מאי דאמרינן דתנא אקרא קאי דבשכבך ובקומך מוכח דק"ש דאורייתא ואין לומר כתירוץ הגאון דלובלין קשה מ"ש דתני דערבית ברישא, ולזה מתרץ מתחלה לעולם תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך ואי קשה לך מ"ש דקתני דערבית ברישא ליתני דשחרית ברישא כיון דק"ש דאורייתא, זה אינו דה"ק ק"ש דשכיבה אימת וא"כ לכך הקדימה לפי שהיא מוקדמת בקרא, ואבע"א ג"כ דלעולם אקרא קאי דבשכבך ובקומך וק"ש דאורייתא ואי קשה מ"ש דקתני דערבית ברישא יליף מברייתו של עולם ואהא פריך סיפא נמי וכו' בשלמא אם הייתי אומר כתירוץ הגאון דלובלין דלכך הקדים ק"ש דערבית לפי שזו מצוה ראשונה שחל על האדם אתי שפיר דבשלמא בתחלת הספר צריך להתחיל בדבר שחל ראשון על הבר מצוה אבה במשנה שני' מה ענין מצוה זו להקדימה ושפיר הקדים דשחרית בסיפא אבל למאי דמשני דיליף מברייתו של עולם או יליף מקרא דבשכבך ובקומך סיפא נמי הי"ל להקדים דערבית ברישא ואתי שפיר כל הגמרא ודו"ק היטב:

ולפ"ז נפשט ספיקו של הש"ך דע"כ אינו נעשה בר מצוה לשעות דאם נעשה בר מצוה לשעות א"כ מה פסקא דנולד בלילה וק"ש דערבית קודם דלמא נולד ביום וק"ש דשחרית קודם אלא ודאי אף שנולד ביום נעשה גדול בלילה ושפיר ק"ש דערבית קודם:

והנה ביבמות [דף כ"ד ב'] פריך ואימא בכור ליבם פשוט לא ליבם ומשני א"כ אשת אחיו שלא הי' בעולמו היכי משכחת לה, ומקשים העולם דבקדושין די"ט יליף מקרא דהיבם

יהי' גדול ועוד איכא קרא דהמת צריך להיות גדול [ועי' ברמב"ם פ"י מהל' יבום ה"ח אשת המת פרט לאשת קטן] וא"כ היכי פריך ואימא בכור ליבם א"כ קשה למה אצטריך קרא דהיבם יהי' גדול הא כיון שהמת הוא גדול והיבם הוא הבכור א"כ פשיטא שהוא גדול ול"ל קרא, והנראה דהנה כבר מפורסם וידוע לכל דברי האגור בחידותיו ומהר"י מינץ בתשובותיו [סי' ט'] היכי תמצא שאחד נולד קודם חבירו ונעשה גדול לאח"כ כגון שנולדו בשנה מעוברת זה בכ"ט לאדר ראשון וזה בג' לאדר שני ושנת י"ג הי' שנה פשוטה שנעשה זה שנולד בג' לאדר שני גדול בג' לאדר וזה שנולד קודם לו נעשה גדול בכ"ט, וא"כ ה"נ אצטריך קרא שהיבם יהי' גדול לכהאי גונא שהיבם הוא הבכור שנולד בכ"ט לאדר ראשון וזה נולד למחר באחד לאדר שני ונעשה זה המת בן י"ג בא' באדר ומת ונפלה אשתו לזה הבכור ליבם והרי זה הוא בכור ועדיין אינו בן י"ג וק"ל:

ומעתה נבוא למה שהקדמנו בפתח דברינו דאצטריך קרא דאיש למעט את הקטן שכשהוא קטן גם היא פטורה וכהנ"ל כגון שהוא נולד בשנה מעוברת בדמיון בה' באדר שני והיא נולדה לשנה שלאחרי' בשנה פשוטה באדר באותו יום ממש וא"כ נעשים גדולים בשוה כמ"ש בתומים וכמו שהוכחתי מהא דברכות ואח"כ בשנת י"ג באותו יום זינתה עמו והרי שניהם נעשו גדולים ונהרג הוא ואח"כ עמדו בד' ועברו השנה והרי זה שנולד באדר ב' הרי נעשה בן י"ג כהאי גוונא באדר שני ורק בששנת עבור נעשים באדר וכמ"ש בהאגור וא"כ הרי קטן למפרע ושלא כדין נהרג וא"כ מתו גם שניהם איכא ואצטריך איש למעט את הקטן ודו"ק היטב בכל זה.

ואחר שהשלמנו מענינא דבר מצוה נתחיל מענינא דפרשה.

סימן ד

[ד] **גרסינן** בחולין [דף קט"ו א'] כתיב ג' פעמים לא תבשל גדי בחלב אמו חדא לאיסור אכילה וחדא לאיסור בישול וחדא לאיסור הנאה והוציא התורה לאכילה בלשון בישול שלא אסרה תורה לאכילה אלא כדרך בישול, וכבר מפורסם בבי מדרשא הקושיא בשם הגאון מוהרא"ב (לר' אבוהו דס"ל בפסחים כ"א ע"ב דלא תאכל ג"כ איסור הנאה במשמע) מנ"ל דאסור בהנאה דלמא לעולם מותר בהנאה ולא תבשל ג' אצטריך לדרך בישול דלמא תבשל ב' ה"א דאין צריך דרך בישול ולכך לא כתיב לא תאכל דה"א גם איסור הנאה דכל מקום שנאמר לא תאכל כו' ועכשיו קיימינן דמותר בהנאה ולעולם אין צריך דרך בישול לכך אצטריך עוד לא תבשל על דרך בישול ולעולם מותר בהנאה וכבר נאמרו בזה תירוצים שונים, אמנם לפע"ד קשה דלכתוב לא תאכל (וב"פ לא תבשל אחד

על איסור בישול) ולא תבשל הב' יורה ע"ד בישול דעל איסור הנאה לחוד לא איצטריך קרא דהרי ידעינן מלא תאכל אחד איסור אכילה וא' איסור הנאה במשמע:

ונראה לתרץ דהנה הכנה"ג [ביו"ד סי' פ"ז] הקשה בשם המזרחי ל"ל לא תבשל לאיסור אכילה תיפוק מלא תאכל כל תועבה כל שתיעבתי לך הרי הוא בבל תאכל וע"ש, והי' נראה לכאורה לתרץ דהנה הכו"פ [בסי' פ"א סק"ז] הקשה ע"ד הרא"ש דחלב אף שמי חלב מעורב בו שרי דמנ"ל דכשלא נפרש המי חלב דשרי דהא היתר חלב ילפינן מחריצי חלב בנאמר בישי והתם כבר נפרש המי חלב וכן מהא דזבת חלב ודבש אין ראי' דעדיין איכא למימר שכשנפרש המי חלב ע"כ, ולעד"נ דבבכורות [דף ו' ע"ב] בעי הגמרא למילך דחלב שרי מדאסרה תורה בשר בחלב ודחי דאצטריך לבישול והנאה ולפ"ז למאי דקיי"ל דג' קראי כתיבי שפיר איכא למפשוט מדאצטריך קרא לאכילה לבב"ח, [ועי' בנו"ב מ"ת חי"ד סי' ל"ז ובשנות חיים פ' שמיני] וצריך לומר דהתם אליבא דאינך מ"ד דחולין שם ע"ש, אמנם למאי דקיי"ל אנן מג' לא בתשל מוכח היתר חלב עדיין לא נפרש ממנו המי חלב ואפ"ה שרי ולפ"ז נתרץ קושיות הכנה"ג דלכך כתיב קרא לאיסור אכילה כדי דנידוק מיני' דאף שלא נפרש המי חלב ממנו שרי מדאצטריך קרא לאיסור אכילה דאי מלא תאכל כל תועבה לא ידענא דאפשר דגם חלב אסור ולא תאכל כל תועבה צריך לצורם אוזן בכור וכה"ג (נמחקו איזה תיבות) לכך צריך קרא מיותר לאיסור אכילה בבו"ח למידק מיני' דחלב שרי אף שלא נפרש ממנו המי חלב דלא כהכרו"פ, אמנם זה אינו דהנה כבר ידוע קושית הפר"מ דאיך בעי למילף מבב"ח דחלב שרי ולא אמרינן דדם נעכר ונעשה חלב כיון דדם שבשלו אינו עובר עליו ובב"ח אינו אסור אלא דרך בישול א"כ הרי אצטריך איסור בב"ח דחלב לחוד שרי דרך בישול, אמנם עי' בנו"ב [מ"ת חי"ד סי' ל"ה] כתב דהגמרא נ"מ קאמר לענין בישול והנאה וה"ה דיש עוד נ"מ טובא, ולפ"ז אף למ"ד דמג' לא תבשל נפקא עדיין ליכא למילף דחלב לחודא שרי מבשר בחלב דהא איכא לדחוי דהו"ל דם שבשלו דהא אין אסור אלא דרך בישול וא"כ שפיר י"ל כהכרו"פ דכשלא נפרש המי חלב אסור דמבב"ח בלא"ה לא מוכח:

ולפ"ז מיושב קושיתינו דאי הוה כתיב לא תאכל וב' לא תבשל הייתי אומר דלא תאכל קאי על אכילה ואין צריך דרך בישול ולא תבשל קאי על איסור הנאה ודרך בישול ושפיר הי' מוכח דאף דלא נפרש המי חלב מ"מ מותר דלא כהכרו"פ מדאצטריך קרא לבו"ח, דאף דדם שבשלו אינו עובר עליו דהא לאכילה אין צריך דרך בישול, ואי קשה למה לי קרא להנאה בפ"ע הא כ"מ שנאמר לא תאכל כו' אחד איסור אכילה וא' איסור הנאה במשמע, ז"א דאי הוה ילפינן איסור אכילה והנאה מחד קרא לא הוה ידענא דכשלא

נפרש המי חלב מותר דמבב"ח י"ל דאצטריך להנאה דליכא לאכילה קרא מיותר ולכך אצטריך לאכילה קרא אחד ולהנאה קרא א' וא"כ שפיר מוכח דשלא נפרש המי חלב מותר מדאצריך קרא לאכילה דהלא א"צ דרך בישול וא"כ הייתי (טועה) בתרתי דהו"א לאכילה א"צ דרך בישול וממילא דכשלא נפרש המי חלב מותר מבב"ח דלא כהכו"פ לכך אצטריך גם לא תבשל להורות דאכילה נמי דרך בישול ותו לא מוכח נמי מבב"ח כנ"ל דדם שבשלו אינו עובר עליו, וקושית הכנה"ג צ"ל כתי' דאצטריך לב' לאווין ומלקות ודו"ק היטב:

ע"כ מעצם כתי"ק זי"ע ועכי"א